

ALEKSANDAR MEKOL SMIT

***Prijatelji,
ljubavnici,
čokolada***

SAMIZDAT B=92

Aleksandar Mekol Smit

Prijatelji, ljubavnici, čokolada

Isabel Dalhousie 2.

Muškarac u smeđem kaputu od tvida - s dvostrukim kopčanjem i tri mala, kožom presvučena dugmeta na manžetnama - polako se kretao ulicom koja je vodila niz samu kičmu Edinburga. Bio je svestan galebova koji su dolutali s obale i spustili se na kaldrmu, skupljajući komadiće koje je ispustio neko ko nije mnogo mario za ribu. Njihovo kreštanje bilo je u tom trenutku najjači zvuk na ulici, jer saobraćaj beše redak, a grad neuobičajeno tih. Bio je oktobar, sredina prepodneva, i malo ljudi napolju. Na drugoj strani ulice, neuredan i raščupan dečak vodio je psa na improvizovanom povocu - parčetu užeta. Pas, mali škotski terijer, delovao je kao da nevoljko sledi dečaka i pogledao je načas u muškarca, kao da ga preklinje da se umeša i prekine to cimanje i tegljenje. Mora da postoji svetac za takve pse, pomislio je muškarac; svetac za takve pse, u njihovim malim zatvorima.

Muškarac je stigao do raskršća s Ulicom sent Meri. Njemu zdesna, na uglu se nalazio pab „Kraj sveta”, sastajalište violinista i pevača; s njegove leve strane, Ulica Džefri zavrtala je i zaranjala pod veliki luk Severnog mosta. Kroz prostor između zgrada, videle su se zastave na krovu hotela „Balmoral”: bela putača na modroj pozadini, škotska zastava, poznate dijagonalne pruge Union Džeka. Sa severa, od Fajfa, duvao je prilično jak vetar, blagodareći kojem su se zastave ponosito vile na svojim jarbolima, poput zastava na pramcima brodova koji plove uz vetar. Baš takva je Škotska, pomisli on: čamac upravljen na pučinu, čamac bacakan vetrovima.

Prešao je ulicu i nastavio nizbrdo. Prošao je pored ribarnice, pored njenog pozlaćenog znaka u obliku ribe okačenog iznad ulice, i ulaza u dvorište, jednog od onih malih kamenih pasaža koji vode iz ulice i ispod prvih spratova stambenih zgrada. A onda se našao tamo gde je i krenuo, ispred Kenongejt Kirka, crkve s visokim zabatima, smeštene samo nekoliko koraka daleko od Ulice Haj. Na vrhu zabata, izrazit naspram svetlog plavetnila neba, grb crkve, jelenski rogovi, pozlaćeni, naspram pozadine, takođe u vidu zlatnog krsta.

Prošao je kroz kapiju i pogledao naviše. Kao da sam u Holandiji, pomisli, s tim zabatom; ali previše je toga podsećalo na Škotsku - vetar, nebo, sivi kamen. A tu je bilo i ono što je došao da vidi, kamen koji je posećivao svake godine na ovaj dan, na dan smrti pesnika koji se u svojoj dvadeset četvrtoj godini preselio u večnost. Prešao je preko trave do kamena, čiji oblik odražava zabat crkve, a slova su se, i posle dve stotine godina, još jasno videla. Sam Robert Berns platio je da se podigne ova kamena ploča, kao omaž svom bratu po stihu, i napisao posvetu:

*Ovaj kamen suri kazuje kako škotska duša plaha
prosipa tuge svoje preko poeta svojih praha.*

Nepomično je stajao. Bilo je tu i drugih kojima se moglo doći u posetu. Adam Smit, čiji dani behu ispunjeni razmišljanjem o tržištima i ekonomiji i koji je skovao čitavu jednu nauku, imao je svoj spomenik ovde, impresivniji od ovog, urešeniji; ali ovaj je terao čoveku suze na oči.

Posegao je u džep kaputa i izvadio malu crnu sveščicu, jednu od onih koje su reklamirali kao nepromočive. Otvorivši je, pročitao je stihove koje je prepisao iz zbirke pesama Roberta Garioha. Čitao je naglas ali tiho, iako tu nije bilo nikog osim njega i pokojnika:

*Dvorište crkve u Kenongejtju, jesen kada vreba,
Staro je i sivo, na grmovima ruža cveće sada drema,
Pet galebova belih nazire se naspram mutna neba.*

Zašto su tu? Tu ničega za njih nema.

Zašto smo mi tu?

Da, pomisli on. Zašto sam tu? Zato što se divim ovom čoveku, ovom Robertu Fergusonu, koji je za ono malo godina koliko mu je dato napisao tako divne reči, i zato što bi barem neko trebalo da se seti i dođe ovamo jednom godišnje, na ovaj dan. A ovo je, reče u sebi, poslednji put da sam u mogućnosti da to učinim. Ovo je moja poslednja poseta. Ako su njihova predviđanja tačna, i ako nešto ne iskrсне, što nije smatrao verovatnim, ovo mu je poslednje hodočašće.

Ponovo je pogledao u svoju sveščiću. Nastavio da čita naglas. Isklesane škotske reči dizale su se i nestajale na krilima vetra:

Tuga snažna ovog časa

Srce mi cepa. Shvatite ovo olako ako smete.

Ovde je Robert Berns na kolena pao i celivao zemlju.

Uzmakao je jedan korak. Nije bilo nikog ko bi video suze koje su mu navrle u oči, ali ih je svejedno u neprilici otro. Snažna tuga, ovog časa. Da. Potom je klimnuo glavom prema kamenu i okrenuo se na drugu stranu, i uto se na stazi pojavila žena, trčeći. Video je kako je gotovo pala kad joj se štikla zaglavila u pukotini između dveju kocaka kaldrme, i uzviknuo je. Međutim, uspela je da održi ravnotežu i uputila se prema njemu, mašući mu.

„Ijane, Ijane.“ Zaduvala se. Odmah je znao kakvu mu vest donosi i ozbiljno ju je pogledao. „Da“, rekla je. I potom se osmehnula i nagnula napred da ga zagrli.

„Kad?“ upitao je, vraćajući sveščiću u džep.

„Odmah“, odvratila je. „Sad. Odmah sad. Iz ovih stopa te vodim tamo.“

Uputili su se stazom prema kapiji, udaljavajući se od kamena. Opomenuli su ga da ne trči, a nije ni mogao, jer je brzo ostajao bez daha. Ali mogao je da hoda dosta brzo po ravnom, tako da su se ubrzo našli pred kapijom, gde je čekao crni taksu, spreman da ih odveze.

„Šta god da bude“, rekao je, dok su se ukrcavali u taksu, „vрати se ovamo umesto mene. Svake godine dolazim ovamo. Na ovaj dan.“

„Doći ćeš i sledeće“, rekla je, uzimajući ga za ruku.

Na drugoj strani Edinburga, u drugom godišnjem dobu, Ket, privlačna mlada žena od svojih dvadeset i nešto, stajala je pred ulaznim vratima Izabel Dalhusi, pripremajući se da pritisne zvonce. Zurila je u kameni zid kuće. Uočila je da je promena boje s godinama postala izraženija. Iznad trouglastog zabata na prozoru tetkine sobe, kamen se pomalo perutao, a tu i tamo su nedostajali parčići, kao kad krasta otpadne i pokaže se mlada koža ispod nje. Ovo polagano propadanje imalo je svojih draži; kući, kao ni bilo čemu drugom, ne bi trebalo oduzeti dostojanstvo prirodnog starenja - u razumnim granicama, dabome.

Najvećim delom, međutim, kuća je bila u dobrom stanju; diskretna i saosećajna uprkos svojoj veličini. I poznata, uz to, po svojoj gostoprимljivosti. Svi koji su u nju dolazili - bez obzira na svoju misiju - bivali su primljeni ljubazno i, ako je doba dana primereno, ponuđeni čašom suvog belog vina u proleće i leto ili crnog u jesen i zimi. Potom su bivali saslušani, takođe ljubazno, jer je Izabel verovala u to da svakom valja posvetiti nepodeljenu pažnju. To ju je činilo ubeđenim egalitaristom, mada ne na onaj uopštavajući način mnogih savremenih egalitarista, koji katkad ignorišu stvarne

moralne razlike između ljudi (dobro i zlo nisu isto, rekla bi Izabel). Osećala se nelagodno u društvu moralnih relativista i njihove snažne sklonosti da ne iznose sopstveni sud. Ali naravno da moramo izreći sopstveni sud, rekla bi, kad imamo o čemu.

Izabel je studirala filozofiju i honorarno radila kao glavna urednica Revije za primenjenu etiku. Posao nije bio zahtevan u pogledu vremena koje je iziskivao i bio je loše plaćen; štaviše, na predlog same Izabel, rastući troškovi proizvodnje behu delom ublaženi smanjenjem njene plate. Ona joj, opet, ne beše naročito bitna; udeo u Lujzijana end galf lend kompani, koji joj je ostavila majka - njena sveta američku mati, kako ju je nazivala - donosio joj je više no što bi joj ikad moglo zatrebati. Izabel je, u stvari, bila bogata, premda nije volela da koristi tu reč, naročito govoreći o sebi. Bila je ravnodušna prema materijalnom bogatstvu, iako usredsređena na ono što je, sa sebi svojstvenom skromnošću, opisivala kao svoje male projekte davanja (koji su zapravo bili vrlo velikodušni).

„A kakvi su to projekti?“ upitala ju je jednom prilikom Ket.

Izabel je izgledala kao u neprilici. „Dobrotvorni, valjda. Ili benevolentni, ako više voliš komplikovane reci. Baš fina reč - benevolentno. .. Ali to nije nešto o čemu volim da pričam.“

Ket se namrštila. Postojale su u vezi s njenom tetkom neke stvari koje su je zbunjivale. Ako neko daje u dobrotvorne svrhe, zašto ne govoriti o tome?

„Čovek mora da bude diskretan“, nastavila je Izabel. Nije se zalagala za zaobilaženje tema, ali verovala je da čovek ne bi nikad trebalo da pominje sopstvena dobra dela. Čim ga pomene onaj koji ga je počinio, dobro delo neizbežno se pretvara u čin samočestitanja. To je ono što ne valja sa spiskovima donatora u operским programima. Da li bi darivali znajući da njihova velikodušnost neće biti pomenuta u programu? Izabel je pomišljala da mnogi ne bi. Dabome, ako je apelovanje na taštinu jedini način da se sakupi novac za umetnost, tada verovatno вреди tako i raditi. Ali njeno ime nije se nikad pojavljivalo na tim spiskovima, što je bila činjenica koja u Edinburgu nije prošla nezapaženo.

„Zla je“, šaputali su neki. „Ne da ni prebijene pare.“

Naravno, nisu bili u pravu, što često biva s nedobronamernim ljudima. Jedne godine je Izabel, čije ime nije moglo da se pročita u bilo kojem programu i među brojnim ostalim donatorima, poklonila Škotskoj operi osam hiljada funti: tri hiljade za produkciju Ivica i Marice, a pet da bi pripomogla da obezbede valjanog italijanskog tenora za Kavaleriju rustikanu, koja se izvodila u neodgovarajućim kostimima iz Italije tridesetih godina dvadesetog veka, zajedno s fašistima u smeđim košuljama u horu.

„Lepo vam pevaju ovi vaši fašisti“, prokomentarisala je Izabel na prijemu posle premijere.

„Obožavaju da se obuku u fašiste“, odvratio je upravitelj hora. „To ima neke veze s tim što su horisti, rekao bih.“

Ova primedba beše dočekana ćutanjem. Neki od fašista su je slučajno čuli.

„Samo u najblažem smislu reči“, dodao je tada upravitelj hora, gledajući u svoju čašu vina. „Ali opet, možda ne. Možda i ne.“

„Novac“, rekla je Ket. „U tome je problem. U novcu.“

„Kao i uvek“, odvratila je Izabel, dodavši joj čašu vina.

„Da“, nastavila je Ket. „Da sam spremna da ponudim dovoljno, pretpostavljam da bih uspela da nađem nekog odgovarajućeg da me zameni. Ali ne mogu. Moram da vodim radnju kao pravi biznis i

ne smem da poslušam s gubitkom."

Izabel je klimnula glavom. Ket je posedovala delikatesnu radnju koja se nalazila samo nekoliko ulica odatle, u Brantsfildu, i premda je bila uspešna, znala je da je linija između profitabilnosti i neuspeha tanka. Zapošljavala je jednog radnika, Edija, mladog čoveka koji je najčešće izgledao kao da je na ivici suza, mučen, pomišljala je Izabel, nečim o čemu Ket nije smela ili nije htela da govori. Ediju se radnja mogla prepustiti na kratko vreme, ali, izgleda, ne i na čitavu nedelju dana.

„Uspaniči se", rekla je Ket. „To postane previše za njega i onda se uspaniči."

Ket je objasnila Izabel da je pozvana na venčanje u Italiji i da bi želela da ide, zajedno s nekim društvom. Prisustvovali bi venčanju u Mesini, a odatle bi otišli na sever, u kuću u Umbriji koju su iznajmili na nedelju dana. Doba godine bilo je idealno; vreme će biti savršeno.

„Moram da idem", rekla je Ket. „Jednostavno moram."

Izabel se osmehnula. Ket ni u jednom trenutku nije izravno zamolila za uslugu, ali bila je providna u svojoj nameri. „Pretpostavljam..." zaustila je. „Pretpostavljam da bih mogla da uskočim i ovog puta. Prošli put mi se prilično dopalo. A ako se sećaš, zaradila sam više nego što ti obično zaradiš. Profit je bio veći."

Ket je ovo bilo zabavno. „Verovatno si previše naplaćivala", rekla je. I potom zastala, pre no što je nastavila: „Nisam potegla ovo pitanje zato da bih te navela da... nisam htela da te primoravam."

„Naravno da nisi", rekla je Izabel.

„Ali stvarno bi mi neverovatno mnogo značilo", žurno je dodala Ket. „Znaš kako stvari u radnji funkcionišu. A i Ediju se dopadaš."

Izabel se iznenadila. Edi ima neko mišljenje o njoj? Jedva da joj se ikad obratio, a sasvim sigurno se nikad nije osmehnuo. Ali na pomisao da mu se dopala smesta se zagrejala za njega. Možda će joj se i poveriti, kao što se poverio Ket, a ona će možda moći nekako da mu pomogne. Ili će možda moći da mu pomogne da uspostavi kontakt s nekim: postoje ljudi koji mogu da pomognu u takvim okolnostima; platiće, ako treba.

Popričale su o pojedinostima. Ket putuje za deset dana. Ako Izabel dan pre toga dođe da preuzme radnju, pokazaće joj postojeće zalihe i knjigu porudžbina. Pošiljke vina i raznih salama pristići će upravo dok Ket ne bude tu, tako da će Izabel morati da se pozabavi time. Zatim, bio je tu veliki problem održavanja čistoće radnih površina - komplikovana procedura podložna čitavoj litaniji propisa. Edi je znao sve o tome, ali morali ste pripaziti na njega; čudno se ponašao u vezi s maslinama i neretko ih je stavljao u posude predviđene za salatu od kupusa.

„Biće kudikamo teže od uređivanja Revije za primenjenu etiku", osmehnula se Ket. „Kudikamo teže."

To bi moglo biti tačno, pomislila je Izabel, mada nije izgovorila naglas. Uređivanje časopisa bilo je umnogome repetitivan posao: slanje dopisa recenzentima i poreznicima; dogovor s tehničkim urednicima i štamparima u vezi s rokovima. Sve to bio je običan posao; čitanje članaka i bavljenje autorima bilo je nešto sasvim drugo. Iziskivalo je pronicljivost i mnogo takta. Iskustvo joj je potvrdilo da autori odbijenih članaka redovno bivaju ozlojeđeni. Što nekompetentniji ili ekscentričniji rad - a takvih je mnogo - to ogorčeniji biva razočarani autor. Jedan takav - tačnije, njegov članak - ležao je ovog časa na njenom radnom stolu. „Čestitost poroka": naslov koji ju je podsetio na knjigu za koju je nedavno napisala recenziju, Pohvala greha. Međutim, dok je Pohvala

greha predstavljala ozbiljno istraživanje granica moralizma - i na kraju tvrdila da se zalaže za vrlinu - dotle „Čednost poroka“ nije imala nikakve veze s vrlinom. Članak je govorio o navodnoj blagodeti poroka za karakter, pod uslovom da je taj porok nešto što osoba zaista želi da radi. To se i da odbraniti - jedva - pomislila je Izabel, pod uslovom da je reč o nekom podnošljivom poroku (piće, proždrljivost i tome slično), ali kako neko može da se zalaže za one vrste poroka koje je autor članka imao na umu? To je nemoguće, smatrala je Izabel. Ko bi mogao da stane u odbranu... Razmišljala je o nekim porocima o kojima je autor potanko pisao, ali se zaustavila. O tim stvarima se jedva moglo misliti čak i pod njihovim latinskim nazivima. Zar ljudi zaista rade te stvari? Odgovor, pretpostavljala je, glasi da rade, ali je iskreno sumnjala da očekuju da neki filozof ustane u njihovu odbranu. A ipak, ovaj australijski profesor filozofije radio je baš to. E pa, ona ima obavezu prema svojim čitaocima. Ne može da brani neodbranljivo. Vratit će mu članak uz kratko propratno pismo, recimo, poput: Dragi profesore, jako mi je žao, ali jednostavno ne možemo. Ljudi su, znate, veoma osetljivi u vezi s ovim stvarima. I okrivili bi mene za ono što vi kažete. Zaista bi. Srdačan pozdrav, Izabel Dalhusi.

Ostavivši razmišljanja o porocima iza sebe, Izabel se ponovo usredsredila na Ket. „Možda će biti teško“, rekla je, „ali mislim da ću moći.“

„Možeš i da odbiješ“, rekla je Ket.

„Mogu, ali neću“, odvratila je Izabel. „Samo ti lepo idi na to venčanje.“

Ket se osmehnula. „Jednom ću ti se odužiti“, rekla je. „Ja ću biti Ti dve ili tri nedelje, a ti ćeš moći da otputuješ.“

„Ti nikad ne bi mogla da budeš ja“, rekla je Izabel. „Kao što ni ja nikad ne bih mogla da budem ti. Nikad ne znamo o nekoj osobi toliko da bismo mogli da budemo ona. Mislimo da možemo, ali nikad ne možemo biti sigurni u to.“

„Znaš šta sam htela da kažem“, rekla je Ket. „Doći ću ovamo dok si ti na putu i živeću ovde i odgovaraću na pisma i tako to.“

Izabel je klimnula glavom. „Imaću to na umu. Ali nema potrebe da razmišljaš o oduživanju. Verujem da ću uživati.“

„Hoćeš“, odvratila je Ket. „Uživaćeš u mušterijama - ili barem nekima od njih.“

Ket je ostala i njih dve su pojele laganu večeru u sobi koja je gledala na vrt, uživajući u poslednjim zracima večernjeg sunca. Bio je jun - koji dan do solsticija - i u Edinburgu se nikad nije sasvim smrkavalo, čak ni u ponoć. Dugo je trebalo da počne leto, ali sad je najzad počelo i dani su bili dugi i topli.

„Tako sam lenja po ovakvom vremenu“, primetila je Izabel. „Rad u tvojoj radnji tačno je ono što mi je potrebno da bih se malo razbudila.“

„A Italija je tačno ono što je meni potrebno da bih malo predahnula“, rekla je Ket. „Mada sama svadba neće biti tiha i mirna - sve samo ne to.“

Izabel je zanimalo ko se to venčava. Poznavala je neke od Ketinih prijatelja i bila je sklona da ih pomeša. Previše Kirsti i Krejgova, smatrala je Izabel; pobrkali su joj se u glavi.

„Kirsti“, rekla je Ket. „Videla si je kod mene jednom ili dvaput, čini mi se.“

„Oh“, izustila je Izabel. „Kirsti.“

„Upoznala je tog Italijana kad je lani predavala engleski u Kataniji. Zaljubili su se jedno u drugo i to je bilo to.“

Izabel je načas ućutala. Pre mnogo godina, ona se zaljubila u Džona Lajamora, u Kembridžu, i to je takođe bilo to. Čak je otišla toliko daleko da se udala za njega i tolerisala njegova neverstva sve dok situacija nije postala sasvim nepodnošljiva. Ali ove silne Kirsti su tako razborite; one ne bi napravile loš izbor.

„Čime se on bavi?“ upitala je Izabel. Napola je očekivala da Ket neće umeti da joj kaže; oduvek ju je iznenađivalo to što je njena bratanica delovala nezainteresovana ili nesvesna onoga čime se ljudi bave. Izabel je, pak, smatrala to fundamentalno važnim podatkom ukoliko želimo da makar počnemo da razumemo nekog.

Ket se osmehnula. „Kirsti ne zna tačno“, odvrtila je. „Znam da će te ovo iznenaditi, ali ona kaže da kad god pita Salvatorea za to, on izbegava odgovor. Kaže da je poslovan čovek koji radi za svog oca. Ali ona nikako da otkrije kakav je to posao.“

Izabel je buljila u Ket. Bilo joj je jasno - istog časa - čime se bavi Salvatoreov otac.

„I njoj to ne smeta?“ usudila se da upita. „I dalje je spremna da se uda za njega?“

„Što da ne?“ rekla je Ket. „To što ne znaš šta se događa u nećijoj kancelariji ne znači da ne bi trebalo da se udaš za njega.“

„Ali šta ako je ta... ta kancelarija sedište organizacije koja se bavi reketiranjem? Šta onda?“

Ket je prasnula u smeh. „Reketiranjem? Ne budi smešna. Nema ničega što bi nagoveštavalo da je reč o reketiranju.“

Izabel je pomislila da je optužba „ne budi smešna“ upućena u sasvim pogrešnom pravcu.

„Ket“, tiho je rekla. „To je Italija. Na jugu Italije, kad neće da ti otkriju čime se bave, to može da znači samo jedno. Organizovani kriminal. Stvari naprosto tako stoje. A najčešći vid organizovanog kriminala jeste reketiranje.“

Ket je buljila u svoju teticu. „Besmislica“, izjavila je. „Imaš bujnu maštu.“

„A Kirstina mašta je krajnje siromašna“, odbrusila je Izabel. „Naprosto ne mogu da zamislim da se udam za nekog ko bi od mene krio tako nešto. Ne bih mogla da se udam za gangstera.“

„Salvatore nije gangster“, odvrtila je Ket. „Baš je fin. Videla sam ga nekoliko puta i baš mi se dopao.“

Izabel je pogledala u pod. Činjenica da je Ket uopšte rekla ovo samo je naglašavala njenu nesposobnost da razlikuje dobre od rđavih ljudi. Toj Kirsti predstoji surovo buđenje, uz njenog zgodnog muža mafiozu. Taj će hteti poslušnu ženu koja neće zapitkivati, koja će da zažmuri na jedno oko kada je reč o poslicima kojima se bave on i njegovi pajtaši. Teško da će Škotlandanka moći to da razume; očekivaće ravnopravnost i obzirnost, koje od tog Salvatorea neće imati kada se venčaju. Ovo je katastrofa u nastanku, a Izabel je smatrala da Ket naprosto to ne uviđa, kao što nije bila kadra da prozre Tobija, svog bivšeg momka; onog koji je ličio na figuru od porcelana i koji je voleo da nosi pantalone od rebrastog somota boje višnje. A možda se Ket iz Italije vrati sa sopstvenim Italijanom. E, to bi bilo stvarno zanimljivo.

Kada su posredi bili koncerti u Kvins holu, Izabel Dalhusi imala je strategiju. Hol je, naime, nekad bio crkva, a gornja galerija, koja se pružala duž tri njegove strane, bila je osmišljena tako da bude neudobna. Škotska crkva oduvek je nalagala da čovek sedi uspravno, pogotovo kad se pastor razmahne, i to načelo ugrađeno je u škotsku crkvenu arhitekturu. Kao rezultat toga, sedišta na galeriji sprečavala su svako zavaljivanje i, odista, onemogućavala su preterano širenje u bilo kom pravcu. Iz tog razloga, Izabel je na koncerte u Kvins holu odlazila samo kad bi uspela da dobije kartu za parter, gde su u glavnom crkvenom brodu bile postavljene obične stolice, umesto drvenih klupa, a i to samo u prvih nekoliko redova, odakle je imala relativno dobar pogled na binu.

Kartu za to veče nabavio joj je njen prijatelj Džejmi, a on je znao njene zahteve.

„Treći red“, uveravao ju je telefonom. „Pored prolaza. Savršeno.“

„A ko će sedeti pored mene?“ upitala je Izabel. „Savršenost iziskuje prijatnog suseda.“

Džejmi se nasmejao. „Neko divan“, odvratio je. „Barem sam tako tražio.“

„Kad sam prošli put bila u Kvins holu“, prisetila se Izabel, „pored mene je sedeo onaj čudak iz Nacionalne biblioteke. Znaš, onaj stručnjak za nazive mesta u Visočju, koji se večito vrpolti. Inače niko neće da sedi pored njega i čini mi se da ga je jednom prilikom neko lupio po glavi smotanim programom koncerta Škotskog kamernog orkestra - iz čiste ljutnje. To nije nikakvo opravdanje, dabome, ali je sasvim razumljivo. Naravno, ja nikad nikog nisam udarila programom. Nijednom.“

Džejmi je prasnuo u smeh. Bio je ovo komentar tipičan za Izabelu, i oduševio ga je. Svi drugi bili su tako bukvalni; na svojstven način umela je da izvrne situaciju naglavce i učini je smešnom. „Možda ga naprosto muzika ponese na takav način“, rekao je. „Moji učenici se mnogo vrpolti.“

Džejmi je bio muzičar, fagotista koji je svoju platu člana orkestra dopunjavao držanjem časova muzike. Njegovi učenici bili su mahom tinejdžeri, koji su jednom nedeljno klipsali stepenicama na časove u njegovom stanu u Stokbridžu. Većim delom bili su to mladi muzičari koji su obećavali, ali je među njima bilo i onih koji su dolazili pod pritiskom roditelja, i upravo su oni bili ti koji su se vrpolti ili zverali kroz prozor.

Izabel je uživala u bliskom prijateljstvu s Džejmijem - ili barem onoliko bliskom koliko je moglo da bude s obzirom na razliku od petnaest godina koja je postojala između njih. Upoznala ga je za vreme njegovog šestomesečnog zabavljanja s Ket i grdno se razočarala kad su njena bratanica i ovaj zgodan mladić preplanulog tena i en brosse frizure, naposletku ipak raskinuli. Ket je bila isključivi krivac za to i Izabel je morala da uposli svu svoju moć suzdržavanja da ne bi izgrdila svoju bratanicu zbog onoga što je smatrala katastrofalnom greškom. Džejmi je bio dar; divan, plemenit dar bogova - poslat pravo s Parnasa - a Ket ga je ostavila. Kako je mogla?

Tokom meseci koji su usledili, Izabel je neprestano podsticala plamen ljubavi koju je Džejmi i dalje osećao za Ket. Jedva da je ikad porazgovarala s njim o tome, ali postojao je prećutni sporazum prema kojem je Džejmi, na neki način, još uvek bio deo porodice, a njegovim ostajanjem u kontaktu s Izabel, izgledi za nastavak veze su kako-tako održavani u životu. Međutim, njihov odnos se produbio. Ispostavilo se da je Džejmiju potreban prislan prijatelj, a Izabel je, sa svojom instinktivnom saosećajnošću, bila kao rođena za tu ulogu. Ona sama, pak, neizmerno je uživala u Džejmijevom društvu: pevao je dok ga je pratila na klaviru; pripremala mu je domaću hranu; ćaskali su o svemu i svakome - a on je, po svemu sudeći, uživao u svemu tome isto koliko i ona.

Bila je zadovoljna onim što joj je to prijateljstvo donosilo. Znala je da u svakom trenutku može da telefonira Džejmiju i da će on doći iz svog stana u ulici Saks-Koburg i podeliti s njom čašu vina i razgovora. S vremena na vreme izašli bi na večeru ili koncert, kad bi Džejmi nabavio karte. On je sa sigurnošću računao na njeno prisustvo svakoj izvedbi njegovog kamernog orkestra, u Edinburgu ili u Glazgovu, i ona se trudila da tako i bude, premda nije bila preterano oduševljena odlascima u Glazgov. Tako uznemirujuć grad, priznala je. Džejmi se na to osmehnuo: uznemirujuće u vezi s Glazgovom bilo je to što je bio stvaran; postojala je u glazgovskom životu neka zgusnutost koja se veoma razlikovala od razređene atmosfere Edinburga. Njemu se to, razume se, dopadalo: studirao je na Kraljevskoj škotskoj akademiji za muziku i pozorište i prisećao se studentskog života punog kasnih večernjih sedeljki i barova i večera u jeftinim indijskim restoranima u sporednim ulicama koje su se granale iz Bajres rouda, a sve to prožeto mirisom reke i zvukom brodova i fabrika.

Sada, sedeći na svom mestu u trećem redu - u skladu s obećanjem - Izabel je proučavala program večerašnjeg koncerta. Bio je to dobrotvorni koncert, na kojem su se prikupljala sredstva za pomoć žrtvama bliskoistočne krize, a svoje učešće nesebično su ponudili odabrani lokalni muzičari. Izvodio se Hajdnov koncert za violončelo, više Bahovih dela i odabir himni edinburškog Akademskog hora. Džejmijev kamerni orkestar te večeri nije nastupao, ali je on svirao kontrafagot u neformalnom ansamblu koji je pratio pevače. Izabel je preletela pogledom spisak izvođača: skoro svi joj behu poznati.

Zavalila se u stolicu i bacila pogled ka galeriji. Devojčica, možda mlađa sestra nekog od članova Akademskog hora, gledala je preko ograde i, susrevši njen pogled, podigla ruku i stidljivo mahnula. Izabel joj je odmahнула i osmehnula se. Iza devojčice, ugledala je muškarca iz Nacionalne biblioteke - dolazio je na sve koncerte i na svima se vrpeljio.

Hol je sad već bio gotovo pun i samo se još nekolicina zakasnelih posetilaca probijala prema svojim mestima. Izabel je spustila oči ka svom programu i potom diskretno okrnula pogledom svoju susetku s leve strane. Bila je to sredovečna žena, s kosom povezanom u pundu na potiljku i neodređeno neodobravajućim izrazom na licu. Pored nje, sedeo je muškarac mršavog lica lišenog svakog rumenila, koji je zurio u tavanicu. Pogledao je u ženu, a zatim odvratio pogled. Ona mu je uzvratila i potom se napola okrenula prema Izabel, izgovarajući se nameštanjem crvenog šala od meke vune koji joj beše prebačen preko ramena.

„Vrlo zanimljiv program“, šapatom je izgovorila Izabel. „Prava poslastica.“

Izraz na ženinom licu postao je mekši. „Tako retko čujemo Hajdna“, rekla je, gotovo zavereničkim tonom. „Ne daju nam ga dovoljno.“

„Pretpostavljam da ste u pravu“, rekla je Izabel, istovremeno se upitavši: ko je to uzeo na sebe da dozira Hajdna?

„Morali bi da se trgnu“, promrmljao je muškarac. „Kad su zadnji put izvodili Stvaranje sveta? Možete li da se setite? Ja ne mogu.“

Izabel je ponovo pogledala u svoj program, kao da bi da proceni udeo Hajdna, ali uto su se svetla prigušila i na sceni se, prošavši kroz vrata na zadnjem delu bine, pojavio gudački kvartet. Začuo se buran aplauz koji su, učinilo se Izabel, povelu upravo njeni susedi.

„Hajdn“, šapnula je žena, preobražena. A muškarac je potvrdno klimnuo glavom.

Izabel je suspregla osmeh. Svet je, pretpostavila je, pun entuzijasta i ljubitelja ove ili one vrste.

Postoje ljudi koji vole najrazličitije nesvakidašnje stvari i žive za te svoje strasti. Hajdn je strast koja je savršeno dostojna poštovanja, kao što su to i vozovi, rezonovala je. V. H. Oden, ili VHO, kako ga je zvala, cenio je parne lokomotive i priznao da je kao dečak bio zaljubljen u parnu lokomotivu, koju je smatrao „isto onoliko lepom“ koliko i osobu kojoj je bila namenjena pesma. Ti si moja parna lokomotiva, mogao bi neko reći, umnogome na isti način kao što se Francuzi obraćaju svojim draganama sa mon petit chou, kupusiću moj mali. Koliko su čudni načini verbalnog izražavanja ljudske strasti.

Kvartet se uštimovao i potom zaspivao svog Hajdna, koga su izvodili izuzetno lepo, izmamivši posle izvesnog vremena silovit aplauz iz Izabelinog reda. Potom je usledio Bah, a posle njega pauza. Izabel je za vreme pauze često ostajala na svom mestu, ali veče je bilo toplo i žeđ ju je odvela do bifea, gde se je stala u red zajedno s ostalima koji su čekali piće. Srećom, usluga je bila efikasna, tako da nije morala dugo da čeka. Pažljivo držeći u ruci čašu špricera, probila se do jednog od malih stolova ispod mezanina.

Osvrnula se po gomili koja je zamorila. Nekoliko ljudi pozdravilo ju je s druge strane prostorije - lakim naklonima i osmesima. Gde je Džejmi? pitala se. Trebalo bi da svira odmah posle pauze i moguće je da je ostao u bekstejdžu, pripremajući pisak za svoj fagot. Videće ga posle koncerta, razmišljala je, i možda će zajedno otići negde na piće i popričati o koncertu.

Uto ga je ugledala kako stoji u grupici ljudi u uglu bifea. Jednog od njih prepoznala je kao drugog člana kamernog orkestra, mladića po imenu Brajan, koji je došao iz Aberdina i svirao violu. Tik do Džejmija, međutim, stajala je visoka plavokosa devojkica u crvenoj haljini s naramenicama, koja je držala piće u levoj ruci i razgovarala, da bi se potom okrenula i naslonila na Džejmija. Izabel je posmatrala. Videla je kako se Džejmi osmehuje devojkici i stavlja joj ruku na rame, a onda se njegova ruka podigla i sklonila joj kosu s čela; ona mu je uzvratila osmeh i objumila ga slobodnom rukom oko struka.

Izabel je videla intimnost u pokretima i smesta osetila prazninu, osećaj toliko fizički i poražavajuć da joj se načas učinilo da je prestala da diše i da joj nedostaje vazduha. Spustila je času i nekoliko trenutaka gledala u sto, pre no što je ponovo podigla obrve i pogledala u njihovom pravcu. Džejmi je gledao na sat i govorio nešto violisti i devojkici, a onda se izvukao iz njenog zagrljaja i pošao prema vratima bekstejdža, dok se devojkica zagledala u jednu od slika na zidu - amaterskih, bezličnih pejzaža koje je Kvins hol uzalud pokušavao da proda.

Izabel je ustala. Vraćajući se natrag u dvoranu, morala je da prođe pored devojkice, ali učinila je to ne pogledavši je. Na svoje mesto spustila se teško, kao da je ošamućena, i zagledala se u program. Videla je Džejmijevo ime i ime violiste, a srce joj je snažno udaralo u grudima.

Posmatrala je dok su izlazili muzičari i potom Akademski hor, mladi pevači uzrasta od četrnaest do osamnaest godina, dečaci u belim košuljama i tamnim pantalonama i devojkice u belim bluzama i mornarskoplavim plisiranim suknjama. Zatim je izašao dirigent i ona se zagledala u njega, radije nego direktno u Džejmija, koji kao da ju je sada tražio pogledom da bi joj se diskretno osmehnuo, kao što je često činio.

Počeli su s Hauelsom, kojeg je Izabel jedva čula. Ko je bila ona devojkica? Nije imao devojkicu - ne od Ket - i ona je naprosto pretpostavila da je neće ni imati. Uvek joj je jasno stavljaao do znanja da želi da mu se Ket vrati i da će čekati koliko god bude potrebno. A ona, Izabel, saživela se s tom pomišlju i za sve to vreme postajala sve posesivnija u pogledu Džejmija, ne morajući ikad to da prizna. Sad je tu bila druga žena, devojkica, u stvari, a očigledna intimnost koja je postojala između

njih isključivala je nju, što je bilo sasvim normalno, i to će biti kraj svega.

Kad je Hauels bio gotov, krišom je pogledala Džejmija, ali je brzo odvrtila pogled, jer je zamišljala da on gleda u drugi deo dvorane, tamo gde možda sedi ona devojka. Hor je prešao na Tavernerov motet, ozbiljan i zvonak, a potom na himnu Džona Ajrlenda „Mnoge vode ne mogu ugasiti ljubav“. Izabel je pažljivo slušala. Mnoge vode ne mogu ugasiti ljubav, niti je poplave mogu potopiti. Ne mogu, zaista ne mogu. Ljubav je snažna kao smrt; jača je; jača je.

Po završetku koncerta, ustala je čim se aplauz utišao. U normalnim okolnostima, otišla bi na zadnja vrata, kroz bife, gde bi se sreła s Džejmijem na izlazu iz bekstejdža, ali večeras ne. Među prvima je izašla napolje, u večernju gužvu na ulicu punu ljudi koji su išli za svojim poslom, ne hajući za koncert. Potom se žustro uputila trotoarom prema Medouzu, hodajući brzo, kao da joj se žuri kući, premda je tamo nije čekalo ništa sem utehe poznatog.

Noćno nebo beše još svetlo, s odsjajem na zapadu, i bilo je toplo. Mnoge vode ne mogu ugasiti ljubav, reči himne odzvanjale su joj u ušima, ponavljajući se, melodija je bila tako snažna da je mogla pripremiti čoveka na životna razočaranja, pre nego ga podsetiti na to da su naši pokušaji da potisnemo bol zbog neuzvraćene ljubavi - nemoguće ljubavi, ljubavi koju je najbolje zaboraviti i ne razmišljati o njoj - skloni da budu bezuspešni i učine ljubavne rane još bolnijim.

Na pešačkom prelazu je stala, čekajući da semafor pokaže zeleno. Pored nje je stajala mlada žena, verovatno studentkinja, takođe čekajući. Pogledala je u Izabel, oklevala na trenutak, a potom je lagano dotakla po ruci.

„Je li vam dobro?“ upitala je. Videla je suze.

Izabel je klimnula glavom. „Hvala vam“, rekla je. „Hvala vam.“

Razume se, na dnevnom svjetlu sve je bilo mnogo bolje. Kad je sledećeg jutra sišla u prizemlje, Izabel možda nije zaboravila svoju kratkotrajnu slabost, ali barem je ponovo imala kontrolu nad sobom. Znala je da je ono što je prethodne večeri osetila bio iznenadni nalet emocije - i da ta emocija nije ništa drugo do ljubomora. Emocionalna stanja te vrste naiđu brzo i u prvi mah je teško izaći s njima na kraj, ali poenta racionalnog postupanja i jeste u sposobnosti čoveka da se kontroliše. Ona, Izabel Dalhusi, sasvim je sposobna da zadrži negativne emocije pod kontrolom i pošalje ih tamo gde im je i mesto. Ali gde je to? U mračnim dubinama frejdovskog ida? Osmehnula se na tu pomisao. Kako je odgovarajuće nazvan id - ta gruba, nevaspitana, neodređena stvar, željna da radi sve one neobuzdane stvari na koje se mršte ego i superego. Veći deo frejdovske teorije počiva na nestabilnim naučnim nogama, iako je, u književnom smislu, prava poslastica za čitanje, ali Izabel je oduvek smatrala da je id, od svih frejdovskih ideja, nekako najverovatnija. Gomila poriva i želja neodvojivih od fizičkog bića: potreba za hranom, potreba za razmnožavanjem - već je to dvoje više nego dovoljno da izazove nebrojene teškoće i, odista, nalazi se u pozadini većine nesuglasica među ljudima. Svađe oko prostora, hrane i seksa: stvar ida. To je ono na šta se na kraju svode konflikti čovečanstva.

Kad je skuvala kafu, čitava stvar bila je dolično obrađena u njenom umu, a napetost otklonjena. Prirodno je osećati ljubomoru kad su posredi osobe prema kojima gajimo naročitu naklonost, pa je prema tome bilo savršeno normalno to što se osetila onako kako se osetila kad je videla Džejmija s onom devojkom. Taj prizor joj je objasnio da Džejmi nije njen; može ona da gaji snažna osećanja prema njemu, ali ne sme da dozvoli da ta osećanja ikad promene činjenicu da među njima ne postoji ništa sem prijateljstva.

Jeste da se nadala da će Džejmi i Ket biti opet zajedno, ali dobro je znala koliko je ta nada nerealna. Pre ili kasnije, Džejmi će to shvatiti i sam, a to je značilo da će potražiti neku drugu, što bi uradio svaki mlad čovek. Ona devojka na koncertu, s očiglednim obožavanjem koje gaji prema Džejmiju, verovatno bi bila idealna. To bi po svoj prilici podrazumevalo gubitak prijatne prisnosti u kojoj su trenutno uživali Izabel i Džejmi. Što je, razume se, stvar za žaljenje, ali jedino pametno što sad može da uradi jeste da joj bude drago zbog toga što je Džejmi srećan. Biće to kao oslobađanje ptice iz kaveza. Čovek može biti tužan što je izgubio druga, ali mora da misli samo na sreću oslobođenog bića. To je ono što ona mora učiniti: to je očigledno. Mora da pokuša da bude blagonaklona prema toj mladoj ženi i potom s blagoslovom pusti Džejmija da ode.

Do dolaska svoje domaćice Grejs, Izabel je završila svoju prvu šolju kafe i pojela svoj jutarnji obrok od dva parčeta tosta s marmeladom. Grejs, žena otprilike Izabelinih godina, održavala je kuću još dok je Izabelin otac bio živ i sad je radila isto i za nju. Bila je žena jasnih stavova, koja se nikad nije udavala - uprkos onome što je opisivala kao bezbrojne ponude - i Izabel ju je često koristila kao oglednu grupu za svoje ideje i mišljenja. Nisu se slagale u vezi s mnogim pitanjima, ali je Izabel uživala u Grejsinim pogledima, koji su gotovo uvek bili iznenađujući.

„Ja, može biti, nisam filozof, istakla je jednom prilikom Grejs, „ali zato vrlo dobro znam šta mislim. Ne mogu da razumem tu silnu sumnju.“

„Ali moramo da sumnjamo“, rekla je Izabel. „Razmišljati znači sumnjati. Svodi se na isto.“

Grejsin odsečan odgovor stigao je istog trenutka. „Ni slučajno. Ja prvo razmislim o nečemu, a onda odlučim. Sumnja tu nema šta da traži.“

„Pa dobro", rekla je Izabel, „ljudi se razlikuju. Ti imaš sreće da si tako sigurna. Ja sam sklonija da sumnjam. Možda je to stvar temperamenta."

Tog jutra, Izabel nije bila raspoložena za ovu vrstu razgovora, stoga se ograničila na raspitivanje o Grejsinom sestriću Brusu. Taj mladić bio je škotski nacionalista, koji je nepokolebljivo verovao u nezavisnost Škotske. Taj njegov žar umeo je povremeno da ponese i Grejs, koja bi tada smrknuto promrsila poneki komentar u vezi s Londonom, ali to je nikad nije držalo dugo. Bila je konzervativna po prirodi, a Unija je bila nešto suviše ukorenjeno da bi trpelo bilo kakve radikalne poteze.

„Brus je otišao na nekakav politički miting", odvrtila je. „Svake godine odlaze gore u Banokbern i slušaju govore. Silno se naoštire, ali onda se vrate kućama i gledaju svoja posla ko sav ostali svet. Valjda mu je to hobi. Ranije je sakupljao markice, a sad se latio nacionalizma."

Izabel se osmehnula. „Baš je zgodan kad obuče kilt i stavi škotsku kapu. A i Brus je baš lepo ime, zar ne, za rodoljuba? Da li bi neko mogao da bude ubedljiv škotski nacionalista ako se zove, recimo, Džulijan?"

„Verovatno ne bi", rekla je Grejs. „Uzgred, jeste li znali, kažu da će da bojkotuju železnicu ukoliko doručak u kolima za ručavanje ne bude prestao da se zove 'engleski doručak'?"

„To je zamašan zadatak", mudrijala je Izabel. „I tako konstruktivan doprinos nacionalnom životu."

„E pa imaju pravo", rekla je Grejs. „Pogledajte samo kako se ponašaju prema Škotskoj. Kako ono ide ona pesma? Kol'ko bitangi u jednom jedinom narodu..."

Izabel je promenila temu.

„Sinoć sam videla Džejmija s devojkom", rekla je jednostavno, posmatrajući Grejsinu reakciju.

„S devojkom?"

„Da", potvrdila je. „Na koncertu."

Grejs je idimnula glavom. „Pa ne čudi me", rekla je. „I ja sam ih videla."

Izabel je nekoliko trenutaka ćutala; snažni odkucaji srca, fizička manifestacija osećanja. I potom: „S plavušom? Visokom?"

„Da."

Naravno da je posredi ista devojka i to uopšte ne bi trebalo da je iznenađuje. Ali svejedno se raspitala za detalje, a Grejs joj je objasnila.

„To je bilo blizu univerziteta. Ima jedan kafić tamo iza muzeja. Kad je lepo vreme, iznesu stolove napolje i onda narod sedi napolju i pije kafu. E, tamo su sedeli, za stolom. Prolazila sam tuda, nisu me videli. Ali to su bili Džejmi i devojka. Ta devojka."

„Znam taj kafić o kojem govoriš", rekla je Izabel. „Ima neko čudno ime. Iguana ili tako nekako."

„Danas sve ima neka čudna imena", zaključila je Grejs.

Izabel nije odgovorila. Onaj osećaj od prethodne večeri smesta se vratio - osećaj krajnje praznine i usamljenosti. Nije joj bio nepoznat, dakako. Sećala se da je isto osećala onda kad je prva put shvatila da joj je Džon Lajamor neveran, da je vara s devojkom koja je došla iz Dablina u Kembridž da bi razgovarala s njim o njegovom istraživanju. Beše to osećaj da je nešto uzeto od nje, iz nje, kao voda iz bunara. Ali Džon Lajamor bio je njena prošlost i prebolela ga je. Godinama je patila za njim, stalno razmišljala o njemu, a rezultat toga bilo je nepoverenje prema muškarcima uopšte. Da li bi

sada trebalo da dozvoli sebi da se uplete u nešto što je sa sobom nosilo istu opasnost od bola i odbacivanja? Razume se da ne bi.

Grejs ju je posmatrala. Zna, pomislila je Izabel. Ona zna. Toliko je očigledno, razočaranje žene koja je shvatila da se njen mladi ljubavnik ponaša upravo onako kako bi od mladog ljubavnika i trebalo očekivati da se ponaša - s tim što Džejmi i ja nismo ljubavnici.

„Moralo je jednom da se desi“, iznenada se oglasila Grejs, gledajući u pod dok je govorila. „Vratio bi se on Ket da ga je ona htela, ali nije. I šta sad da radi? Muškarci više ne čekaju.“

Izabel je zurila kroz prozor. Uza zid koji je delio njen vrt od susednog penjala se pavit, koja je sad bila u punom cvatu, krupnim cvetovima u različitim nijansama ružičaste. Grejs misli da ona brine zbog Ket; nije proključala da je reč o njenoj ličnoj uznemirenosti. I, odista, ima sve same opravdane razloge da tako misli, razmišljala je Izabel, jer bi inače morala da zaključi da je ovo slučaj tetke - da, tetke - zaljubljene u momka svoje bratanice, što je nešto vrlo neprilično i ne od onih stvari koje se dešavaju u Grejsinom Edinburgu. Ali tetke imaju id, pomislila je, i osmehnula se na tu pomisao. Više neće biti praznine, jer je ponovo želela da bude zadovoljna.

„U pravu si“, rekla je Izabel. „Teško da se od Džejmija može očekivati da doveka čeka. Što se Ket tiče, izgubila sam već svaku nadu.“ Zastala je, i potom dodala: „Nadam se da je ova devojka, ko god bila, dobra za njega.“ Misao je zvučala otrcano, ali opet, nije li tako s većinom dobrih misli? Teško je postići da dobrota - i dobri ljudi - zvuče zanimljivo. Ipak, dobri behu dostojni pomena, jer se bore, a borba je odlična pripovest, dok su zli takvi kakvi su blagodareći moralnoj lenjosti ili slabosti, a to je, opet, krajnje dosadna i nezanimljiva priča.

„Ostaje nam da se nadamo“, rekla je Grejs, koja u međuvremenu beše otvorila plakar i sad je iz njega vadila usisivač. Izvukavši ga napolje i počevši da razmotava električni kabl, napola se okrenula prema Izabel.

„Pomislila sam da ćete se možda potresti“, rekla je. „Vi i Džejmi ste tako bliski. Pomislila sam da ćete možda biti...“

Izabel joj je pomogla. „Ljubomorna?“

Grejs se namrštila. „Pa dobro, može i tako da se kaže. Izvinite što sam to pomislila, ali eto, kad sam pre neki dan prošla pored onog stola, osećala sam se baš tako. On je naš, znate.“

Izabel je prasnula u smeh. „Jeste, naš je, ili barem volimo da mislimo tako. Ali u stvari nije, zar ne? Imao sam golubicu. Znaš li taj stih? Pesnik je imao golubicu i ona je uginula. Ali isto je tako mogla odleteti.“

„Vaš gospodin V. H. Oden?“

„O ne, ne on. Ali jeste mnogo pisao o ljubavi. I pretpostavljam da je morao biti vrlo ljubomoran, jer je imao prijateljicu koja se vidala s drugim muškarcima, a Oden ju je sve vreme čekao u drugom planu. Mora da je to bilo vrlo žalosno za njega.“

„Sve je to vrlo žalosno“, rekla je Grejs. „Uvek je tako.“

Izabel je razmislila o ovome. Ona sebi neće dozvoliti da bude žalosna; tako je žalosno biti žalostan. Stoga je žustro ustala i protrljala ruke. „Uzeću jedan kolač uz kafu“, rekla je. „Hoćeš li i ti?“

Izabel se dogovorila s Ket da tog popodneva svrati u delikatesnu radnju, kako bi porazgovarale o raznim stvarima. Ket je sutradan putovala u Italiju i htela je da bude sigurna da Izabel zna kako sve funkcioniše. Edi je poznavao većinu propisa u vezi s baratanjem namirnicama i mogao je da se stara da, što se toga tiče, sve bude u redu, ali morala je da pokaže Izabel spisak specijalnih mušterija, u koji je bilo potanko uneseno šta ko traži. Takođe, bio je tu problem protivprovalničkog alarma, nepotrebno komplikovane naprave kojoj se nije smelo dozvoliti da se oglasi greškom.

Delikatesna radnja nalazila se samo deset minuta pešice od Izabeline kuće. Išla je Merčiston kresentom, pored niza viktorijanskih stanova koji je vijugao južnom stranom puta. U toku su bili radovi na kamenoj fasadi te dugačke građevine i nekoliko zidara stajalo je na platformi građevinske skele, dok je ispod njih, U podnožju skele, mašina za sečenje kamena cvilela i razbacivala prašinu. Izabel je pogledala gore, a jedan od radnika joj je mahnuo. Na prozoru uza sam kraj skele, stajala je žena, gledajući napolje. Izabel je znala ko je ona: supruga učenog čoveka koji je pisao nerazumljive knjige o piramidama i svetoj geometriji. Beše to jedna od onih ohrabrujućih stvari u vezi s Edinburgom: ako neko piše o piramidama i svetoj geometriji, ceo njegov komšiluk zna za to. U drugim gradovima čak i tako originalne osobe ostaju anonimne.

Stigla je u delikatesnu radnju na trgu Brantsfield i na pragu zatekla Ket, opasanu pregačom.

„Izgledaš kao starovremski bakalin“, primetila je Izabel. „Stojeći tu i čekajući da pozdraviš mušterije.“

„Razmišljala sam o poklonu za venčanje“, rekla je Ket. „Pretpostavljam da imaju sve što im je potrebno, kao i svi ostali u današnje vreme.“

Najvećim delom stečeno na nepošten način, rekla je Izabel u sebi, setivši se razgovora o ocu-gangsteru. Mada, kad čovek pomisli, toliko je toga stečeno na nepošten način. Kako se iko obogati osim eksploatišući druge? A čak i oni koji nisu eksploatisali druge uživaju u plodovima eksploatacije. Bogata zapadna društva obogatila su se zahvaljujući imperijalizmu, koji je bio neka vrsta krađe, a sad siromašni u tim bogatim društvima teže da dobiju što izdašnija sredstva od države, koja može da im plaća samo blagodareći relativnom ekonomskom blagostanju proizašlom iz nekadašnje pljačke. Život, već sam život, činilo se, podrazumeva da čovek mora da sudeluje u zločinu; osim, razume se, ukoliko čovek ne promeni svoju definiciju zločina, u smislu da ona uključuje samo ono što poćini on lično. Što je sasvim sigurno jedini praktičan način gledanja na ovo. Kad bismo svi bili odgovorni za nedela vlada koje nas predstavljaju, pomislila je Izabel, moralni teret bio bi naprosto pretežak.

S ovim teretom u mislima, ušla je unutra, gde je Edi, u istoj pregači kao i Ket, otvarao novi jutani džak integralnog brašna, ostavljajući ga širom otvorenim kako bi mušterije mogle da se posluže pomoću lopatice. Podigao je pogled ka Izabel i osmehnuo se, što je ona smatrala napretkom. Prišla mu je i pružila ruku na pozdrav; Edi je podigao ruku, pokrivenu brašnom, i iscerio se.

Ket ju je pavela u malu kancelariju u zadnjem delu radnje. Tu prostoriju je Izabel oduvek volela, s njenim policama punim uzoraka i pohabanim katalozima italijanskih proizvođača hrane. Za oko joj odmah zapade veliki plakat na zidu, na kojem se reklamiralo maslinovo ulje „Filipo Berio“: muškarac na starinskom biciklu koji se vozi jednim od onih prašnjavih belih puteva koji vijugaju Toskanom. Ispod plakata, Ket je prikačila letak iz fabrike sira u Parmi, na kojem su se videli

džinovski koturovi sira, stotine njih, naslagani u skladištu. Posetila je tu fabriku pre nekoliko godina, kad je bila u gostima kod prijateljice u Ređo Emilija i otišle su da kupe sir direktno u fabrici. U fabričkoj prodavnici, tamo gde su sekli i pakovali sir posetiocima, nalazio se kavez sa čvorkom, a ptica je ljutito zagledala ljude pre no što bi zakreštala, bagno, bagnol*((Ital) Okupaj se! (Prim. prev.)) Kasnije je čula da je kavez s pticom premešten napolje nakon što se neki birokrata iz Brisela koji je navratio tu požalio da se blizinom ptice i sira krše higijenski propisi Evropske unije, te velike cepidlake.

„Da nemaš možda parčence parmezana?“ upitala je. „Odjednom mi se strašno prijelo. Ne znam zašto.“

Ket se nasmejala. „Normalno da imam. Baš trenutno sečemo jedan veličanstven kolut. Taman je odgovarajuće zreo i neverovatno ukusan.“ Prišla je vratima i pozvala Edija, zamolivši ga da donese komadić sira. Zatim je skinula sa stalaže bocu, otčepila je i nasula u čašu malo maderu.

„Izvoli“, rekla je. „Odlično će ići s parmezanom.“

Izabel je sela sa Ket za njen radni sto i zajedno su pregledale spisak koji joj je bratanica pripremila. Za to vreme, pijuckala je maderu koja beše jaka i s natruhom oraha u ukusu, i uživala u izdašnoj porciji sira koju joj je Edi stavio na tanjir. Sir je bio pikantan i drobljiv, nepojmljivo dalek od onog suvkastog praha nalik na mleveni karton za koji ljudi veruju da je pravi parmezan, ali zapravo nema nikakve veze s Italijom. Pošto joj je sve objasnila, Ket joj je predala mali svežanj ključeva. Bilo je predviđeno da te večeri Edi zaključa dućan, ali od sledećeg jutra je Izabel bila glavna.

„Imaću veliku odgovornost“, rekla je Izabel. „Ove silne namirnice. Dućan. Brave i ključevi. Edi.“

„Ako nešto pođe naopako, samo se obrati Ediju“, rekla je Ket, hrabreći je. „Ili me pozovi u Italiju. Ostaviću ti broj.“

„Ne pada mi na pamet“, rekla je Izabel. „Taman posla, da te zovem dok si na tom svom venčanju.“

Ne tvom, pomislila je, ali znaš na šta mislim; i potom joj je, nepozvana, u misli došla slika Ket pred oltarom, u venčanici, sa sicilijanskim mladoženjom s tamnim naočarima na očima, dok napolju svira jedan od onih odrpanih limenih orkestara koji se u italijanskim varošicama materijalizuju niotkud, duvajući u stare saksove rogove i tube, odozgo prži sunce, okolo su mašine, a gospodin Berio lično smeje se dok zasipa mladence pirinčem.

Podigla je gotovo praznu čašu maderu i nazdravila Ket. „Za venčanje“, s osmehom je rekla.

Otpešačila je natrag, svesna ključeva u džepu jakne. Grejs je u međuvremenu već otišla, ostavivši kuću urednu i čistu kao i uvek. U Grejsinom maniru, pomislila je. Grejs beše najnetipičnija moguća domaćica, žena čija su interesovanja umnogome prevazilazila domaće poslove, koja je čitala romane i gajila veliko interesovanje za politiku (premda njena odanost u tom pogledu beše ozloglašeno prevrtljiva); žena koja je, samo da je htela, mogla napraviti mnogo bolju karijeru, ali je završila baveći se poslom koji joj je nametnula nimalo ambiciozna majka. Izabel ne bi ni zaposlila domaćicu da je imala izbora, ali nije; posle smrti Izabelinog oca, Grejs je pretpostavila da sve ostaje po starom, a Izabel nije imala srca da to ospori. Sad joj je bilo drago što je Grejs ostala i nije mogla da zamisli život bez nje i njenih komentara. Uz to je Izabel, koja je svoja dobra dela činila u potaji, ćutke stavljala novac na račun s Grejsinim imenom, ali još uvek joj nije otkrila postojanje tog računa. Pretpostavljala je da će se Grejs jednog dana penzionisati, iako o tome još uvek nije bilo govora.

Ipak, novac je bio tu, spreman za trenutak kad joj bude potreban.

Otišla je u kuhinju. Grejs je imala običaj da joj ostavlja ceduljice na kuhinjskom stolu - napomene u vezi sa zalihama u domaćinstvu i telefonske poruke. Čekali su je veliki smeđi koverat i komad papira ispisan Grejsinim rukopisom. Izabel je uzela prvo koverat. Nije stigao s ostalom jutarnjom poštom, zato što je bio greškom dostavljen komšiji, koji ga je nešto kasnije doneo. Izabel je stanovala u broju 6, dok je komsija stanovao u broju 16, i umorni poštar mogao je lako da pogreši; ali račune nikad ne isporuče na pogrešnu adresu, pomislila je Izabel - računi uvek nađu svoju metu. Koverat je bio adresiran naprosto na urednika, a sudeći po težini, unutra se nalazio rukopis. Uvek bi prvo pogledala markicu i žig, a tek potom ime i adresu pošiljaoca: američka markica, pilot koji gleda naviše, ka oblacima, vedra čela kakvo i priliči pilotima, i žig Sijetla. Odložila je koverat na stranu i pogledala ceduljicu koju joj je ostavila Grejs. Imala je pozive od svog zubara, u vezi s promenom termina redovne kontrole, i autora članka koji je Revija odbila da objavi: Izabel je znala da taj autor ima nezgodnu narav i da će se žaliti. Na dnu ceduljice, Grejs je dopisala: Zvao i Džejmi. Kaže, hoće da razgovara s vama. Uskoro. Ovo beše propraćeno znakom uzvika - ili možda nije? Grejs je volela da komentariše poruke koje je primala za Izabel, tako da je znak uzvika mogao biti i rečita primedba. Ali da li je ovo bio znak uzvika ili slučajno povučena crtica?

Izabel je uzela koverat i otišla u svoju radnu sobu. Džejmi je često telefonirao; ovo nije bilo ništa posebno, pa ipak, zaintrigiralo ju je. Zašto bi želeo da uskoro razgovaraju? Pitala se ima li to bilo kakve veze s devojkom. Je li Džejmi osetio da nešto nije u redu? Moguće je da ju je čekao posle koncerta u Kvins holu, a može biti da ju je čak i video kako se iskrada napolje. Nije bio bezosećajna osoba koja bi bila ravnodušna prema tuđim osećanjima i sasvim je moguće da je shvatio zašto je otišla ne progovorivši s njim ni reč. Ali, razume se, ako je to shvatio, to bi tek moglo da promeni sve između njih. A ona nije želela da on o njoj razmišlja kao o nekakvoj očajnoj obožavateljki, predmetu sažaljenja.

Krenula je prema telefonu, a onda stala. Očajna obožavateljka jedva bi dočekala da pozove predmet svoje naklonosti. A ona to nije. Ona je samostalna žena koja slučajno prijateljuje s mladim muškarcem. I neće se ponašati kao neka čeznutljiva usedelica, koja očajnički žudi za bilo kakvim kontaktom s muškarcem prema kojem gaji nežna osećanja. Neće mu telefonirati. Ako već želi da razgovara s njom, neka je pozove. Smesta se postidela; ova pomisao bila je dostojna neke čudljive tinejdžerke sklone kovanju zavera, a ne žene njenih godina i njenog životnog iskustva. Zatvorila je načas oči: ovo je bila stvar volje, voluntasa.* (Lat.) Volja, htenje. (Prim. prev.) Nije zaljubljena u Džejmija; drago joj je što je našao devojkku. Sve je pod kontrolom.

Otvorila je oči. Sa svih strana posmatralo ju je blisko okruženje njene radne sobe: knjige koje su sezale do tavanice, radni sto u umirujućem neredu, tih, racionalan svet Revije za primenjenu etiku. Prišla je telefonu koji je stajao na radnom stolu i okrenula Džejmijev broj.

Izabel, rekao je snimljeni Džejmijev glas. Nisam kod kuće. Ovo sad nisam ja; to jest, jesam, ali samo snimak. Moram da razgovaram s tobom. Nije ti problem? Možemo li sutra da se vidimo? Mogu da dođem kad god je tebi zgodno. Pozovi me kasnije.

Spustila je slušalicu na viljušku telefona. Poruke od ljudi koji nisu kod kuće uznemirujuće su, poput pisama pokojnika. Dobila je jednom prilikom takvo pismo, od autora čiji članak ne beše prihvaćen za objavljivanje u Reviji. Nije mi jasno zašto niste voljni da objavite ovo? napisao je. Potom, dva ili tri dana kasnije, čula je da je umro i pomislila da su, zbog njenog postupka, poslednjih nekoliko dana njegovog života bili nesrećni; sad, nije da je mogla doneti bilo kakvu drugačiju odluku, ali blizina

smrti mogla bi naterati čoveka da pažljivije razmisli o svojim postupcima. Kad bismo se prema drugima ponašali s obzirnošću s kojom tretiramo one kojima predstoji još samo nekoliko dana života, bili bismo, ako ništa drugo, barem ljubazniji.

Uzela je koverat iz Sijetla i razrezala ga, pažljivo, nežno, kao da barata dokumentom koji sadrži svetu tajnu. Bilo je tu prateće pismo - od Univerziteta u Vašingtonu - ali odložila ga je na stranu, ponovo nežnim pokretom, i pogledala naslovnu stranu rukopisa. „Čovek kome je poluga probila mozak i koji je postao psihopata." Uzdahnula je. Otkako je dr Saks napisao Čoveka koji je od svoje žene pomislio da je šešir, usledila je poplava sličnih naslova. Uz to, nije li celo to pitanje mozga i poremećaja ličnosti istražio profesor Damasio, koji se bavio slučajem onog građevinca i njegove poluge u mozgu?*(Dr Oliver Saks, neurolog, i prof Antonio Damasio, bihevioralni neurolog. (Prim. prev.j) Ali potom se prisetila: danas posle podne posvetiće punu pažnju ovom članku.

Počela je da čita. Dvadeset minuta kasnije, još je sedela s rukopisom ispred sebe, razmišljajući o onome što je pročitala. U tome ju je prekinula zvonjava telefona. Džejmi.

„Žao mi je što nisam bio tu kad si pozvala."

„Hteo si da se vidimo."

„Da. Moram da te vidim."

Čekala je da kaže još nešto, ali nije. Stoga je nastavila: „Zvuči važno."

„Pa i nije. U stvari, pretpostavljam da meni jeste. Moram da popričam s tobom o nečemu lične prirode." Zastao je. „Znaš, upoznao sam nekog. Potrebno mi je da porazgovaramo o tome."

Pogledala je stalaže s knjigama. Mnoge od njih govore su o dužnosti i obavezi i svakodnevnim moralnim dilemama s kojima se u životu srećemo.

„To je baš lepa vest", rekla je. „Drago mi je."

„Drago ti je?"

„Da, naravno", odvratila je. Tako je lako postupiti ispravno onda kad taj postupale ne iziskuje ništa osim reči; dela već umeju da budu teža. „Drago mi je što si nekog upoznao. Staviše, mislim da sam je videla u Kvins holu. Izgledala je..." Zastala je. „Vrlo lepo." Najteže su one obične reci.

„Ali ona nije bila tamo", rekao je Džejmi.

Izabel se namrštila. „Ona devojka za vreme pauze..."

„Samo drugarica", odvratio je Džejmi.

Sutradan ujutru stigla je u delikatesnu radnju pet minuta pre Edija. Jedna od brava bila je malo tvrđa i morala je da se namuči da bi je otključala. Njeno petljanje s bravom aktiviralo je alarm i, kad se našla unutra, začuli su se prvi piskavi zvuci sirene. Navrat-nanos odjurila je u kancelariju, gde je lampica na kontrolnoj tabli treptala na sumračnoj svetlosti jutra. Upamtila je broj, ali sad, suočena s numeričkom tastaturom i brojevima na njoj, mogla je da se seti samo podsetnika: datum pada Konstantinopolja. Beše to datum koji dosad nije zaboravila, ali sada, evo, jeste, i sećala se samo gospođice Mekfarlejn, svoje nastavnice istorije, u crnoj pamučnoj svili koju je povremeno nosila, možda iz poštovanja prema direktorki škole koja nije nosila ništa drugo, kako stoji pred razredom punim malih devojčica, u učionici koja je gledala na trg Džordž, i govori: Fatalna godina za Zapad, devojke, fatalna godina. Ne smemo da zaboravimo ovaj datum.

Ne smemo da zaboravimo ovaj datum, devojke, pomislila je Izabel, i tog trenutka joj se vratio i smesta je isključila alarm. Godine 1492. Osetila je olakšanje, a zatim sumnju i zbunjenost. Konstantinopolj nije pao 1492, nego 1453, kad je sultan Muhamed porazio braniocima. Upamtite, devojke, da je Turčin imao više od sto hiljada ljudi, rekla je gospođica Mekfarlejn, a nas je bilo samo deset hiljada. Izabel je pogledala gospođicu Mekfarlejn i začudila se, ali samo na trenutak. Gospođica Mekfarlejn bila je Škotlandanka, a ipak, govorila je o zajedništvu s braniocima Konstantinopolja. Nas? I ko je bio taj Turčin?

„Hiljadu četrsto devedeset druge“, promrmljala je, „Kolumbo preplovi preko pučine duge.“

„I nešto se desilo u tamo nekom Konstantinopolju“, rekao je glas iza nje. „Tako je rekla Ket. Po tome smo zapamtili broj.“

Izabel se brže-bolje okrenula. Edi je ušao, nečujno, i stajao je sada iza nje. Njegovo neočekivano obelodanjeno prisustvo prestravilo ju je, ali je barem rešilo misteriju. Ket joj je dala broj, zapisala ga na onom spisku, i u isto vreme rekla joj kako će ga se najlakše setiti. I Izabel je poslušno upamtila pogrešan podsetnik, ne setivši se da ga koriguje.

„Eto kako se prave greške“, rekla je Ediju.

„Ukucali ste pogrešan broj?“

„Nisam, ali Konstantinopolj nije pao 1492. Pao je 1453. Turčin je imao preko sto hiljada ljudi, a mi smo imali samo...“ Zastala je. Edi je delovao zbunjeno. Naravno, pomislila je, sasvim je moguće da nikad nije učio istoriju. Da li bi znao da kaže ko je bila Meri, kraljica Škotske? Ili Džejms VI? Pogledala ga je, tog tihog, poplašenog mladog čoveka čiji je život uništilo nešto traumatično, a koji to nije ničim zaslužio.

„Moraćeš da budeš strpljiv sa mnom“, obratila mu se. „Meni je sve ovo sasvim novo. A to što sam aktivirala alarm nije bilo baš inteligentno s moje strane.“

Osmehnuo joj se, nervozno, ali ipak je to bio osmeh, „Meni je trebalo podosta vremena da naučim da radim ovaj posao“, osmelio se da kaže. „Sto godina nisam uspevao da popamtim imena sireva. Čedar i bri, to u redu - za njih sam znao - ali svi oni ostali, sto godina sam ih pamtio.“

„Nisi ti kriv“, rekla je Izabel. „Ja ne stojim loše sa sirevima, a ni s vinima, rekla bih, ali zato začine redovno brkam. Kardamon i takve stvarčice. Uvek im pozaboravljam imena.“

Edi se pomerio i upalio svetlo. Kancelarija nije imala prozor i jedina prirodna svetlost dopirala je

iz radnje, probijajući se pored stolova za kafu i otvorenih džakova muslija i basmati pirinča.

„Obično počinjem tako što pristavim kafu“, rekao je Edi. „Imamo nekoliko njih koji navrate da popiju kafu na putu do posla.“

U dućanu su se nalazila tri ili četiri stola za koja su ljudi mogli da sednu, poruče šolju kafe i pročitaju stare brojeve kontinentalnih novina. Uvek su tu bili Mond i Korijere dela Sera katkad i Špigl, koji je Izabel bio zanimljiv zbog njegovog običaja da objavljuje članke o Drugom svetskom ratu i nemačkoj krivici. Važno je da se pamti i možda se nekim Nemcima čini da neće nikad ni moći da zaborave, ali hoće li, ikad doći vreme kad će se te užasne slike iz prošlosti moći ostaviti po strani? Ne ako želimo da izbegnemo ponavljanje, rekli su neki, a Nemci su to shvatili vrlo ozbiljno, dok je ostalima možda milije da zaborave. Nemci su zavređivali da budu pohvaljeni zbog svoje moralne ozbiljnosti, zbog koje su se veoma dopadali Izabel. Svako - svaki narod - kadar je da u svom istorijskom trenutku ludila uradi ono što su oni uradili - a njihova dobrota ležala je u činjenici da su se kasnije suočili s onim što su uradili. Da li su Turci pročešljali svoju istoriju gustim češljem? Ako i jesu, ona za to nije znala, a izvesno niko nije pominjao genocid nad Jermenima - zverstvo koje je praktično još u sećanjima preživelih - sem samih Jermena, dabome.

I Belgijanci, odjednom se prisetila, koji su pre samo nekoliko godina usvojili u svom senatu rezoluciju u kojoj su se pominjali događaji u Jermeniji. Sve je to vrlo lepo, dočekali su neki od njih, ali šta je onda s onim što je Leopold uradio u Kongu? I ne postoje li ostrvljani, negde u Pacifiku, čije pretke optužuju da su pojeli - da, pojeli prvobitne stanovnike teritorija koje su zaposeli? Krajnje žalosno. Zatim, tu su Britanci, koji su se izuzetno ružno ponašali u mnogim delovima sveta. Tu je ona nesrećna priča o istrebljenju tasmanijskih urođenika i tolikim drugim primerima okrutnosti i pljačke pod svetlim okriljem Union Džeka. Kad će se britanski udžbenici istorije suočiti s jezivim britanskim doprinosom robovlasništvu, koje je obuhvatalo Arape, kao i brojne Afrikance (od kojih nisu svi bili među onima koji su izvukli deblji kraj)? Svi smo mi bili podjednako loši ljudi, ali u izvesnom trenutku morali smo da previdimo tu činjenicu ili da barem ne insistiramo previše na njoj. Istorija, čini se, poseduje sposobnost da začas postane stvar uzajamnih optužbi i prebacivanja, beskonačnih priča o nekadašnjoj okrutnosti i tlačenju, sve dok se ne umešaju zaboravnost ili praštanje.

Sve je ovo vrlo zanimljivo, ali nema nikakve veze s vođenjem delikatesne radnje, podsetila je Izabel sebe i otvorila sef uz pomoć šifre koju joj je Ket zapisala: 1915. Godina kad su Turci napali Jermene, uočila je Izabel, mada teško da je to bila Ketina namera. Nije nikad čula da Ket pominje Jermene - baš nijednom. Jedan, devet, jedan, pet bila su četiri poslednje cifre Ketinog broja telefona, te je, dakle, i razlog za njihov izbor bio mnogo prozaičniji.

Čula je kako Edi sipa zrnevlje u mlin i uživala u mirisu sveže samlevene kafe. Potom se zaokupila stavljanjem novca u kasu, posle čega je proverila imaju li dovoljno plastičnih kesica za pakovanje kupljene robe. Sad smo spremni, pomislila je Izabel, ne bez izvesnog zadovoljstva. Trgovina počinje. Pogledala je Edija, koji je podigao palac hrabreći je. Prožima nas uobičajeno osećanje zaposlenih, pomislila je; ono osobeno osećanje povezanosti s onima s kojima radimo. Ono nema veze s prijateljstvom; posredi je osećanje zajedništva u nečemu što utiče na sve ljude - radu. Zajedno radimo, te nas otud povezuju tanane spona lojalnosti i podrške. Zato se pripadnici sindikata obraćaju jedni drugima sa brate i sestro. Zajedno smo u svojim okovima, svaki olakšava teret onom drugom; donekle ekstremno, pomislila je, za edinburšku delikatesnu radnju namenjenu srednjoj klasi, ali ipak tema vredna razmišljanja.

Tokom prepodneva imali su dosta posla, ali je sve proticalo u najboljem redu. Doduše, imali su

jednu prilično problematičnu mušteriju koja je donela bocu vina - napola popijenu - i tvrdila da vino vonja na plutu, zahtevajući zamenu neispravne robe. Izabel je znala da je Ketina politika, u takvim slučajevima, da zameni robu ili vrati novac, te da to čini bez pogovora, ali kad je pomirisala grlić donesene boce, osetila je aromu vinskog sirćeta, a ne karakterističnu plesnivost vina koje je „povuklo” vonj plutanog zapušača. Nasula je malo vina u čašu i otpila mali gutljaj, a sve pred ljutitim pogledom mušterije, mladog čoveka s vunenom kapom u bojama duge.

„Sirće”, zaključila je. „Ova boca je ostala otvorena. Došlo je do oksidacije.”

Pogledala je mladića. Najverovatnije objašnjenje, po njenom mišljenju, glasilo je da je ispio pola boce i potom je ostavio dan ili dva otvorenu. Po ovako toplom vremenu, svako vino bi se pretvorilo u sirće. Sad je mislio da može da dobije još jednu bocu a da ne plati. Mora biti da je u novinama pročitao o vinu koje povuče vonj zapušača.

„Već je vonjalo”, rekao je.

„Kako to, onda, da je toliko popijeno?” upitala je Izabel, pokazujući na nivo vina u boci.

„Zato što sam nasuo u veliku čašu”, odvratio je. „A onda, kad sam ga probao, prosuo sam ga. Sipao sam još jednu čašu, koliko da budem siguran, ali bilo je isto tako odvratno.”

Izabel je zurila u njega. Bila je sigurna da laže, ali nije bilo svrhe da se ubeđuje s njim. „Daću vam drugu bocu”, rekla je, pomislivši: Evo kako laž pobeđuje. Lažovi se izvuku.

„Kjanti, moliću”, rekao je mladić.

„Ovo što ste doneli nije kjanti”, odvratila je Izabel. „Ovo je australijski širaz. Naš kjanti je skuplji.”

„A sva moja gnjavaža?” rekao je mladić. „To je najmanje što možete da uradite.”

Izabel mu nije odgovorila, već je prišla polici i uzela bocu Kjantija, koju je potom dodala mladiću.

„Ako je ne popijete do kraja”, rekla je, „vodite računa da je dobro zatvorite zapušačem i držite na hladnom mestu. To bi trebalo da uspori oksidaciju.”

„Ne morate to da mi govorite”, nadmeno je odvratio.

„Naravno da ne”, saglasila se Izabel.

„Razumem se ja dobro u ova španska vina”, nastavio je mladić.

Izabel nije odgovorila ništa, ali je uhvatila Edijev pogled i izraz lica koji je govorio o suzdržavanom smehu.*(Kjanti (Chianti) je italijansko vino. (Prim.prev.) Biće zabavno, pomislila je. Vođenje delikatesne radnje razlikovalo se od vođenja Revije za primenjenu etiku, ali bi, na svoj način, moglo predstavljati podjednak užitak.

Budući da je bila u poslu, nije imala mnogo vremena da razmišlja o predstojećem susretu s Džejmijem, s kojim se telefonom dogovorila da se nađu za ručak u kafiću-cvećari pored delikatesne radnje. Edi je ručavao u radnji i rekao je da mu pauza nije potrebna, tako da je ona mogla da izađe u jedan, kad je Džejmi stigao.

Kafić je bio poluprazan i nisu imali problema da nađu dva slobodna mesta pored prozora.

„Kao da jedemo u džungli“, rekla je Izabel, pokazujući listove palme iza svojih leđa.

„Ali bez insekata“, odvratio je Džejmi, pogledavši palmu i veliku *Monstera deliciosa**(*Monstera deliciosa* (često samo „monstera“), vrsta filodendrona sa velikim listovima s dubokim urezima ili šupljinama na sredini. (Prim. prev.)) iza nje. I nastavio: „Vrlo mi je drago što si našla vremena za mene. Nisam želeo da o ovome razgovaramo telefonom.“

„Ne smeta mi“, rekla je Izabel. Zaista joj nije smetalo.

Bilo je dobro videti ga, a sad kad je bio tu, njena neprimerena osećanja delovala su kao stvar prošlosti, praktično zaboravljena. Ovo je bio Džejmi, koji joj je bio samo prijatelj, mada vrlo drag prijatelj.

Džejmi je oborio pogled, kao da proučava stolnjak. Izabel je posmatrala njegove jagodice i kratku, čekinjastu kosu. Kad je podigao glavu, uhvatila je njegov pogled i zadržala ga - oči su mu izgledale gotovo sive na tom svetlu; blage oči, pomislila je, koje su ga, po njenom mišljenju, i činile tako lepim.

„Upoznao si nekog“, podsticala ga je.

„Da.“

„I nisam siguran šta da radim. Srećan sam, valjda, ali i sasvim zbunjen. Pomislio sam, pošto si ti...“

„Urednica Revije za primenjenu etiku“, dodala je.

„I prijateljica“, nastavio je Džejmi. „Možda najbliža koju imam.“

Nijedna žena ne voli da čuje od muškarca ovako nešto, pomislila je Izabel. Mogu muškarci misliti o ženama na ovaj način, ali to sasvim sigurno nije ono što većina žena želi da čuje. Međutim, samo je kratko klimnula glavom, a Džejmi je nastavio: „Problem je u tome što ta osoba, ta žena koju sam upoznao, nije neko u koga sam mislio da bih mogao da se zaljubim. Nisam to planirao. Stvarno nisam.“

„To ti je muka s Amorovim strelama“, rekla je Izabel blagim glasom. „Vrlo su neprecizne. Lete na sve strane.“

„Da“, rekao je Džejmi. „Ali obično imaš neku opštu predstavu o tome kakve ti se osobe sviđaju. Neko poput Ket, na primer. I onda naiđe neko drugi, i tras.“

„Da", saglasila se Izabel. „Tras! Tako to biva, zar ne? Ali čemu otpor? Prosto prihvati to što se dogodilo i izvuci iz toga najviše što možeš. Osim ako nije nemoguće, to jest. Ali danas je to retkost. Problemi između Montekijevih i Kapuletijevih. Društvene barijere i sve ostalo. Danas više nije problem ni ako ste istog pola."

„Udata je", bubnuo je Džejmi, i ponovo se zagledao u stolnjak.

Izabel je zastao dah.

„I starija od mene", rekao je Džejmi. „U stvari, tvojih godina."

Nije bila pripremljena za ovo i mora biti da se njeno očajanje videlo. Džejmi se namrštio. „Znao sam da nećeš odobravati", rekao je. „Normalno da ne odobravaš."

Izabel je zaustila da nešto kaže, da porekne to o neodobravanju, ali ju je presekao. „Nije ni trebalo da te zamaram ovim. Bilo bi bolje da ti nisam ništa ni pominjao."

„Ne", odvratila je. „Drago mi je što si mi rekao." Zastala je, pribirući misli. „Valjda sam se malo zaprepastila. Nisam ni pomišljala. ..." Glas joj je zamro. Ono što ju je povredilo bila je činjenica da je reč o ženi njenih godina. Pomirila se već s tim da će on želeći nekog svojih godina ili mlađeg, ali nije se pripremila za konkurenciju u vidu svoje ispisnice.

„Nisam tražio da se to desi", nastavio je Džejmi, zvučeći baš jadno. „I sad ne znam šta da radim. Osećam se kao da... kako se osećam? Osećam se, eto, osećam se kao da radim nešto loše."

„Što je tačno", rekla je Izabel. I potom zastala. „Izvini, nisam htela da zvučim nesaosećajno, ali... zar ne misliš da radiš nešto loše sudelujući u prevari, koja je obično sastavni deo preljube? Ne uvek, ali često. Postoji neko čije je poverenje zloupotrebjeno. Prekršena obećanja."

Džejmi je zurio u stolnjak, prateći prstom neku zamišljenu liniju. „Sve mi je to već padalo na pamet", rekao je. „Ali u ovom slučaju brak je na izdisaju. Ona kaže da, iako su još uvek venčani, svako vodi svoj život."

„Ali su još zajedno?"

„Po prezimenu?"

„U istoj kući?"

Džejmi je oklevao. „Da, ali ona kaže da bi radije živeli razdvojeno."

Izabel ga je pogledala. Posegla je preko stola i nežno ga dodirnula po ruci. „Šta želiš da ti kažem, Džejmi?" upitala je. „Želiš li da ti kažem da je to savršeno u redu? Je li to ono što želiš?"

Džejmi je odmahnuo glavom. „Mislim da ne. Hteo sam da porazgovaram s tobom o tome."

Kafa s mlekom koju je poručila Izabel najzad je stigla i ona je uzela u ruke veliku belu šolju. „To je razumljivo", rekla je. „Ali moraš da imaš na umu da ti ja ne mogu reći šta da radiš. Problemi su ti savršeno jasni. Nemaš petnaest godina. Možda želiš da ti dam svoj blagoslov, da kažem da je to sasvim prihvatljivo, a to je zato što te muče krivica i strah." Zacutala je, prisativši se stiha iz Odenove pesme: *Smrtna, grešna, ali za mene / večno lepa*. Da, to se sasvim slagalo s ovim trenutkom.

Džejmijev glas i dalje je bio ojađen. „Da, stvarno osećam krivicu. I da, pretpostavljam da sam stvarno želeo da mi kažeš da je cela stvar normalna i u redu."

„E pa ne mogu", odvratila je blago Izabel. Posegnula je preko stola i uzela ga za ruku, načas je

stegnuvši. „Ne mogu ti reći ništa slično, zar ne?“

Džejmi je odmahnuo glavom. „Ne možeš.“

„Pa šta onda da ti kažem?“

„Mogla bi da me pustiš da ti ispričam nešto o njoj“, tiho je rekao Džejmi. „Želeo bih to.“

Izabel je sad bilo jasno da je zaljubljen. Kad nekog volimo, normalno da želimo da pričamo o njemu, da se razmećemo njime kao emocionalnim trofejem. Dajemo mu moć da učini drugima ono što je učinio nama; uzaludna nada, budući da su nam tuđi ljubavnici retko kad zanimljivi. Ali supljivo slušamo, jer je to obaveza prijatelja, i upravo je to sada radila Izabel, suzdržavajući se od bilo kakvih komentara, osim da ga ohrabri da iznese svoju priču, a s njom i neizbežno priznanje

ljudske grešnosti i nade.

Sutradan je dućan otvorio Edi. Kad je Izabel stigla, kafa je već bila skuvana i odmah joj je nasuo jednu šolju.

„Sve je spremno“, rekao je, dodajući joj šolju s kafom. „A i razgovarao sam s ljudima koji nam dostavljaju robu. Stići će da dođu danas posle podne.“

„Kakva efikasnost“, rekla je Izabel, uputivši mu osmeh preko ruba šolje. „Mislim da ti zapravo i nisam potrebna ovde.“

Na Edijevom licu pojavila se uznemirenost. „Ne“, rekao je. „Potrebni ste mi.“

„Ama nisam baš ozbiljno mislila“, žurno je dometrnula Izabel. Uočila je već da Edi sve shvatao vrlo doslovno i palo joj je na pamet da možda boluje od Aspergerovog sindroma.* (Jedan od nekoliko poremećaja iz autističnog spektra, karakterističan po teškoćama u socijalnoj interakciji i ograničenim, stereotipnim interesovanjima i aktivnostima. (Prim. prev.)) Te stvari nailaze postepeno, a možda on pati od nekog blažeg oblika. To bi svakako objasnilo stidljivost, povučenost.

Izabel je sedela za Ketinim radnim stolom, s kafom ispred sebe. Jutarnja pošta, koju je Edi doneo iz sandučeta, nije sadržavala ništa važno, osim jednog neobjašnjivog računa čije se izmirenje zahtevalo u roku od sedam dana. Izabel je pitala Edija šta bi to moglo da bude, ali on je samo slegao ramenima. Zatim, tu je bilo pismo jednog dobavljača, kojim ih je obaveštavao da je kontingent bivolje mocarele zadržan u Italiji da će isporuka kasniti. Edi je rekao da nije važno, jer je imaju dovoljno.

Potom su počele da pristižu mušterije. Izabel je dodavala posudice s maslinkama i paradajzom sušenim na suncu. Sekla je sir, umotavala hleb i skidala sa stalaža limenke sa filetima skuša. Razmenjivala je mišljenja s mušterijama - o vremenu, o sadržaju današnjeg Skotsmena i, sa sumnjivim autoritetom, o problemu lokalnog urbanističkog plana. I tako je prepodne proletelo a da joj se, pade joj na pamet, nije ukazala nijedna jedina prilika za razmišljanje o filozofiji morala. Beše to povod za razmišljanje: većina ljudi živi upravo ovako - radeći više nego razmišljajući; delaju, umesto da razmišljaju o delanju. To čini filozofiju luksuzom - povlasticom onih koji ne moraju da provode vreme sekući sir i pakujući hleb. Iz perspektive vitrine sa sirevima, Šopenhauer je delovao vrlo daleko..

Ako i nije bilo vremena za razmišljanje o stvarima vezanim za Reviju za primenjenu etiku, za razmišljanje o Džejmiju bilo ga je na pretek. Cele prethodne večeri, dok je odrađivala poslove za Reviju, Izabel je zaticala sebe kako se vraća na razgovor koji je u podne vodila s Džejmijem. Vest o njegovom upetljavanju s Luiz - to je bilo jedino ime koje joj je otkrio - u prvi mah je uznemirila Izabel, a posle nekog vremena ustanovila je da je deprimirana onim što joj je ispričao. Po njoj, u celoj toj situaciji nije bilo ama baš ničega romantičnog, bez obzira na to kako bi možda Džejmi želeo da je prikaže. Očigledno je bio zanesen osećanjima, a Izabel je čisto sumnjala da će mu Luiz uzvratiti na isti način. Zamišljala ju je kao ženu koja se dosađuje i u priličnoj je meri ogorčena, budući da živi s mužem koji joj je po svoj prilici neveran, ali ostaje s njim zato što joj on obezbeđuje materijalnu sigurnost. Ne namerava da ga ostavi, a Džejmi je najverovatnije samo način da se osveti muškarcu koji joj poklanja premalo pažnje. Bila je to upravo ona strategija koju su neki preporučivali zanemarenim suprugama: učini ga ljubomornim. A Džejmi je bio savršen za tako nešto - mlađi muškarac, zgodan, pa još i muzičar, što ga čini pomalo egzotičnim.

Izabel je ručala za jednim od stolova u dućanu. Dok je Edi posluživao mušterije, ona je prelistavala Karijere dela Sera. Većim delom pisalo je o međusobnim prepucavanjima italijanskih političara; menjanju koalicionih partnera, zahtevima za ograničavanje profita, optužbama lažova da ih drugi lažu. Bila je tu i papina izjava o važnosti papskih izjava.

Izabel je podigla pogled s novina i posegla za svojim sendvičem. Pored stola je stajao muškarac s tanjirom u ruci, koji je gestom pokazao prema praznoj stolici.

„Je li slobodno?”

Izabel je tek tad primetila da su se ostali stolovi popunili dok je ona čitala. Osmehnula se muškarcu. „Naravno. U stvari, ne bih ni smela još dugo da sedim. Ja sam ovde nameštenik, znate.”

Muškarac je seo, stavivši tanjir ispred sebe. „Siguran sam da vam je potrebna pauza, kao i svima ostalima.”

Izabel se osmehnula. „Zapravo i nisam istinski nameštenik”, rekla je. „Samo zamenjujem svoju bratanicu.” Pogledala je njegov tanjir, na kojem su se nalazili mala porcija salate od paradajza, nekoliko lešnika i sardine. Bio je na dijeti, premda nije izgledao kao neko kome je potrebna. Ima pedeset i koju godinu, pomislila je, i uopšte ne pati od viška kilograma - baš naprotiv, u stvari. Uočila je i da odiše onim što je njena domaćica Grejs nazivala otmenošću, ali što bi ona sama pre opisala kao inteligenciju.

Primetio je da je pogledala u njegov tanjir. „Nije baš mnogo”, žalostivo je rekao. „Ali tako mora da bude.”

„Vodite računa o srcu?” upitala je Izabel.

Muškarac je potvrdno klimnuo glavom. „Da.” Zaćutao je, prebacivši sardine na sredinu salate. „To mi je drugo.”

„Druga konzerva sardine?” upitala je i smesta potom shvatila na šta je mislio.*(Brojevi u engleskom jeziku nemaju rod, pa može doći do zabune ukoliko imenica ne sledi odmah posle njih. (Prim. prev.))

Osetila je kako crveni i počela da objašnjava, ali je on podigao ruku. „Oprostite, nisam se jasno izrazio. Urađena mi je transplantacija srca i dobio sam vrlo stroga uputstva od svojih lekara. Salate, sardine i tome slično.”

„Što se sve može pripremiti tako da bude savršeno ukusno”, rekla je, pomislivši odmah da nije zvučala naročito ubedljivo.

„Nema pritužbi na ovaj novi način ishrane”, rekao je muškarac. „Osećam se mnogo bolje. Nisam gladan, a i”, zastao je i dotakao prednji deo sakoa, grudni koš, „i ovom srcu - mom srcu, trebalo bi da počnem tako da ga zovem - izgleda da ova hrana i imunosupresanti izuzetno prijaju.”

Izabel se osmehnula. Bila je zaintrigirana. „Ali to jeste vaše srce”, rekla je. „Ili barem sad jeste. Dar.”

„Ali i njegovo je”, rekao je on. „I barem znam da je bio muškarac. Da je posredi bila žena, bilo bi ipak pomalo čudno, zar ne? Tada bih bio muškarac sa ženskim srcem. Što bi me učinilo umnogome novim čovekom, zar ne mislite?”

„Moguće”, složila se Izabel. „Ali mene zanima ono što ste rekli, da je to njegovo srce. Stvari koje posedujemo ostaju naše, zar ne, čak i onda kad ih prosledimo dalje. Pre neki dan videla sam kako

neko vozi moja stara kola i pomislila: Ova žena vozi moja kola. Možda postoje odjeci vlasništva koji se zadržavaju dugo nakon što više ne posedujemo ništa."

Čovek je podigao nož i viljušku da bi počeo da jede. Primetivši to, Izabel je rekla: „Oprostite. Čeka vas ručak. Trebalo bi da prestanem da razmišljam naglas."

Nasmejavao se. „Ne, molim vas da nastavite. Uživam u razgovoru koji ode dalje od površnog. Znae, uglavnom razmenjujemo banalnosti s drugim ljudima. A vi ste se ovde dali u lingvistiku ili, bolje rečeno, u filozofske spekulacije. I sve to nad tanjirom salate sa sardinama. Dopada mi se to." Zastao je. „Posle onoga što sam preživeo - svog bliskog susreta sa smrću - nalazim da imam sve manje vremena za neobavezno ćaskanje."

„Sasvim razumljivo", odvrtila je Izabel, bacajući pogled na svoj ručni sat. Pred kasom se formirao mali red i Edi je pogledivao prema njenom stolu, kao da traži pomoć.

„Vrlo mi je žao", rekla je, „ali moram da se vratim poslu."

Muškarac joj je uputio osmeh. „Rekli ste da u stvari ne radite ovde", rekao je. „Čime se zapravo bavite, ako smem da pitam?"

„Filozofijom", odvrtila je Izabel, ustajući sa stolice.

„Dobro je", rekao je muškarac. „To je baš dobro."

Izgledao je razočarano dok je odlazila od stola, a Izabel je bila razočarana zato što mora da ide. Ima još mnogo toga da se kaže, pomislila je, o srcima i tome šta nam znače. Želela je da zna kako je to kad imaš tuđ organ koji ti kuca u grudima; taj komadić života izvađen iz druge osobe, koji još uvek živi. I kako se osećaju rođaci davaoca, znajući da je neki organ člana njihove porodice još živ? (Izabel je odbijala da koristi izraz voljena osoba, jer joj je previše mirisao na svet onih koji su ga iskovali, američkih pogrebnika.) Možda je ovaj čovek - ko god on bio - znao to i mogao da joj kaže. Ali u međuvremenu, trebalo je seći sir i meriti paradajz sušen na suncu; pitanja od veće neposredne važnosti od pitanja srca i njihovog značenja.

Volela bi da te večeri nije morala da radi ništa, ali to je bilo nemoguće. Dan je bio zamoran, s mnogo više mušterija nego obično, tako da su se ona i Edi zadržali u radnji skoro do sedam sati. Sad kad se vratila kući, snuždila se pri pogledu na gomilu neotvorene pošte, koju je Grejs uredno poslagala na njen radni sto i koja je sadržavala nekoliko vrlo očiglednih rukopisa. A ona bi najradije pojela laku večeru u sobi s pogledom na vrt, a zatim izašla da prošeta po vrtu, pri čemu bi možda sreća Brata lisca, kako je nazvala gradsku lisicu koja je tu provodila deo svog opreznog, skrivenog života, a potom bi ugodila sebi jednom dugom toplom kupkom. O tome, međutim, nije moglo biti ni reči, jer bi se pošta nagomilala i počela da je proganja, prigovarajući joj svaki put kad bi koraknula u radnu sobu. Stoga joj nije bilo druge do da se lati posla, i taman je rešila da to i uradi kad je zazvonio telefon. Bio je to Džejmi, koji ju je obavestio da će on i Luiz prolaziti tuda na svom putu za Balerno (nije im usput, pomislila je Izabel, ali to nije rekla) i da li bi joj smetalo ako navrate na jednu brzu šoljicu nečega. Da, smetalo bi, poželega je da kaže Izabel, ali čak i sa gomilom pošte koja je stajala pred njom rekla je, ne, ne bi joj smetalo. To ju je navelo da pomisli na akraziju, slabost volje, blagodareći kojoj radimo ono što želimo iako pri tom savršeno dobro znamo da bi trebalo da radimo nešto drugo. Ali zašto bi želela da vidi Džejmija i Luiz? Iz radoznalosti, pretpostavljala je.

Posle tog poziva, nije bila u stanju da radi baš ništa. Pomisao na večeru nije je više privlačila i premda je pokušala da se izbori s poštom, nije mogla da se koncentriše na to i odustala je. Tu se već

nalazilo više od dvadeset stvari koje su zahtevale njenu pažnju; sutra će ih biti još pet ili šest više - katkad bi se zadesilo i više od toga - i tako dalje. Ali čak i pomisao na brojke (preko sto pedeset pisama mesečno, tri stotine za dva meseca) nije uspela da je motiviše, tako da je na kraju završila sedeći u salonu i listajući časopis u očekivanju Džejmijevog dolaska. Oni su se, beše, uputili u Baletno, zar ne? Balerno je bilo predgrađe zapadno od Edinburga, mesto puno dobrostojećih domaćinstava, uredno posađenih nasred vrta, koja su sva u svet zurila kroz prozore koji su po svemu podsećali na dva pravougaona oka. Balerno je bilo pospano, ugledno mesto u kojem se nije dešavalo ništa izvan granica uobičajenog.

Potom se prisetila nečega što joj je neko davno rekao, možda još dok je bila učenica ili vrlo mlada devojka. Neko joj je rekao - ili možda došapnuo - da su edinburška predgrađa poznata po preljubništvu i da je Balerno kao stvoren za takve rabote. Da, neko joj je to rekao i zakikotao se, baš kao što bi se zakikotala učenica; dabome, bilo je lako zamisliti to. Ako živite ušuškanim životom predgrađa, nije li moguće da ćete osetiti potrebu da malo rizikujete? A to bi dovelo do preljube počinjene posle kancelarijske žurke u centru grada, prilikom kompanijskih vikenda u pertširskim hotelima; ukradeni trenuci uzbuđenja, proživljeni naspram praznine predvidljivog života.

Džejmi se našao uvučen u taj svet i zato je sada išao u Balerno. Pomislivši to, Izabel je napravila grimasu. Nije tu bilo nikakve romanse; samo drečave sramote. A siroti Džejmi upao je u zamku te Luiz, te starije žene, koja verovatno nije ni najmanje marila za njegovu muziku ili moralne kvalitete, i za koju je bio samo igračka.

Čovek bi mogao da pobesni samo razmišljajući o Luiz i onome što ona predstavlja. Izabel, međutim, nije nameravala da dozvoli da joj se to desi; uvek je greška, pomislila je, dozvoliti sebi razmišljanje o uzroku svoje ljutnje, poput žene Tama O'Santera koja je, kako je to rekao Berns, gajila gnev da je ugreje. Ne, pomislila je Izabel, Luiz mi se mora dopasti, jer je to moja obaveza; ne zato što čovek ima moralnu obavezu da voli ljude uopšte - što je nemoguće svima koji nisu sveci - već zato što znam da se Džejmi nada da će mi se ona dopasti.

Kad se oglasilo zvonce, još uvek je razmišljala o prijateljstvu i obavezama koje ono donosi. Otvorivši vrata, po izrazu na Džejmijevom licu odmah je znala da je pogodila kako se oseća: taj izraz je bio čudan, iščekivanje pomešano sa zabrinutošću. Želela je da se nagne napred i šapne mu: Ne brini. Ne brini. Ali naravno, nije mogla to da uradi, zato što je tik iza njega stajala Luiz, koja kao da je premeravala pogledom večernje nebo.

Pozvala ih je da uđu i upoznavanje se odigralo u predsoblju. Džejmi nije odao Luizino prezime, što beše endemičan društveni gaf koji je Izabel davno prestala da komentariše; danas ima toliko mnogo ljudi koji se predstavljaju samo imenom, ne i prezimenom. U ovom slučaju, međutim, moguće je da postoji konkretan razlog za to. Da li se Luiz otvoreno pokazuje u Džejmijevom društvu ili je afera još pod velom diskrecije?

Izabel je pogledala Luiz i osmehnula se. Videla je, manje ili više, ono što je i očekivala da će videti - ženu u kasnim tridesetim godinama, srednjeg rasta, u podužoj crvenoj suknji i mekanjoj, postavljenoj zelenoj jakni, od vrste koja je postala perverzno moderna na Zapad u danima madam Mao - seljački šik. Mada, i suknja i jakna bile su skupe, a ova žena je u celini odisala nečim, pomislila je Izabel, što je nagoveštavalo da je naviknuta na bogatstvo i udobnost. Materijalna sigurnost donosi osoben vid samouverenosti - lagodnog uverenja da možeš da imaš sve što poželiš, a ova žena pokazivala je takvu samouverenost. Bogati se uvek uklapaju, pomislila je Izabel. Oni se nikad i nigde ne osećaju neprijatno.

Što se tiče lica - visoke jagodice i krupne, tamne oči - podsećalo je na ona koja je viđala na lažnim prizorima Isusovog rođenja, koja su umetnici slikali u pokušaju da uhvate duh renesansne Italije. Bilo je to neosporno lepo lice, kadro da očara svakog muškarca, čak i mladog, pomislila je Izabel. Ali ovo nije bila blagonaklona misao i opomenula je sebe da se osmehne dok se rukovala s Luiz, koja joj je uzvratila pogled, takođe se osmehujući, nesumnjivo se i sama baveći mislima o tome ko je Izabel i šta ona znači Džejmiju. Da li predstavlja pretnju? Dakle, Izabel je takođe privlačna žena, ali ona je filozof, zar ne, zakopana u svoje knjige, poprilično iznad tih stvari (mladih muškaraca, afera i ostalog).

Izabel ih je odvela u salon i ponudila belim vinom. Džejmi je rekao da će im on sipati, a Izabel je primetila da je Luiz uočila ovaj znak bliskosti. Zaključila je da joj je drago zbog toga: neće joj škoditi da zna da su ona i Džejmi već godinama prijatelji.

„U vaše zdravlje“, rekla je Izabel, dižući čašu prvo Džejmiju, a onda i Luiz. Posedali su, Luiz se odlučila za sofu, te potom potapšala jastuče pored sebe, diskretno, gotovo kao da daje tajni signal Džejmiju da sedne pored nje, što je ovaj i uradio.

Izabel je sela preko puta njih i pogledala Džejmija. Niko nije rekao ništa, ali Luiz je primetila tu razmenu pogleda i namrštila se, gotovo neprimetno, ali ne i za Izabel.

„Moram u Balerno da pogledam jedan fagot“, rekao je Džejmi. „Jedan od mojih đaka živi tamo i ponuđen mu je instrument, ali ne može da ga donese u grad. Moje je da mu kažem da li je vredan kupovine. Stvar je donekle komplikovana.“

Izabel je klimnula glavom. Džejmi je uvek gledao fagote. „Pomislila sam da možda Luiz živi tamo.“

Luiz ju je oštro pogledala. „U Balernu?“

Izabel se razoružavajuće osmehnula. „Moja greška“, rekla je. „Živite li u gradu?“

Luiz je klimnula glavom i, premda je Izabel čekala da još nešto kaže, iz njenih usta nije izašla nikakva približnija informacija.

„Luiz radi u Nacionalnoj galeriji“, rekao je Džejmi. „Honoraran posao, ali vrlo zanimljiv, zar ne, Luiz?“

„Uglavnom“, rekla je Luiz.

„Pa sad, dosta putuješ“, rekao je Džejmi. „Nisi li pre neki dan morala da pratiš jednu sliku u Veneciju? I sve vreme je sedela pored tebe, u svom malom sanduku?“

„Da“, odvratila je Luiz. „Tako je.“

Džejmi je nervozno pogledao Izabel, koja je rekla: „Pretpostavljam da ne možete da predate slike zajedno s prtljagom kad ih nosite na izložbe.“

„Ne možemo“, odvratila je Luiz. „One manje putuju s nama. Za njih se kupi karta.“

„Ali bez obroka u avionu“, slabašno je dodao Džejmi.

Usledilo je nekoliko trenutaka tišine. Izabel je otpila gutljaj svog vina. Čime se bavi vas muž? priželjkivala je da upita Luiz. Beše to slatka misao, upravo zato što bi predstavljala tako subverzivno i netaktično pitanje u ovim okolnostima - pominjanje muža, aveti na ovoj gozbi. Mogla je, doduše, biti podmukla i postaviti ga, kao da nema pojma o prirodi odnosa između Džejmija i ove žene, ali

razume se, Džejmi bi znao da je to uradila namerno i uvredio bi se. Ali opet, teško da bi imao pravo da se žali, nakon što ju je doveo ovamo, da se šepuri s njom. Kako nije shvatao koliko je ovo upoznavanje bolno za nju, Izabel? Očekuje li previše pomišljajući da bi on trebalo da oseti koliko je nesrećna zbog svega ovoga?

Izabel je podigla svoju vinsku čašu i otpila još jedan gutljaj. Preko puta nje, Luiz je počela da se igra dugmetom na svojoj jakni. To je zato što se oseća nelagodno, pomislila je Izabel. Ne želi da bude ovde. Nisam joj zanimljiva. U svojim očima, ona je ta koja je pustolovna, strastvena, moderna, žena koja očas posla smota mlađeg muškarca, dok ova druga žena, ova žena- filozof, nema ništa. Posmatrala ju je i videla kako joj pogled klizi ka zidu iznad kamina i slikama, s izrazom krajnjeg omalovažavanja na licu, mada nije ni pomišljala da će ga Izabel prozreti. Ja sam za nju ništa, rekla je Izabel sebi; nisam dostojna njene pažnje. E pa, u tom slučaju...

„Čime se bavi vaš muž?" upitala je Izabel.

Beše odlučila da se izvini, razume se, barem Džejmiju, ali sledećeg dana nije imala vremena da se oseća krivom, niti da obavi telefonski poziv kojim bi ublažila osećaj krivice. Nedugo pošto je ujutru otvorila dućan, iz jedne mlekare u Lanarkširu pristigla je pošiljka sireva, koje je sve trebalo ručno raspakovati, nalepiti im cene i izložiti. Izabel je to obavila dok je Edi kuvao kafu, posle čega je usledila poplava pričljivih mušterija koje su je okupirale razvučenim razgovorima. Bila je tu jedna starija gospođa koja je od Izabel pomislila da je Ket, i kradljivac koga je videla kako satire tablu čokolade za koju nije platio, istovremeno trpajući u džep limenku ukiseljene artičoke. Barem su nam lopovi probirljivi, pomislila je, gledajući za njim dok je bežao niz ulicu; pupoljci artičoke i belgijska čokolada.

U jedan je dala Ediju znak da preuzme kasu dok ona malo predahne. Potom je uzela tanjir i stavila na njega zemičku i nekoliko režnjeva dimljenog lososa, da bi se potom uputila prema stolovima. Tamo je vladala gužva i sva su mesta bila zauzeta, sem jednog, za stolom za kojim je sedeo njen poznanik od prethodnog dana, čitajući novine, s oskudnom porcijom salate pred sobom. Nije je video, a ona je oklevala. Nije bila sigurna želi li da sedne nepozvana za njegov sto i već je bila gotova da se okrene i ode u kancelariju i tamo ruča među kalendarima i katalozima, kad je podigao pogled i osmehnulo joj se, pokretom joj pokazavši da sedne na slobodnu stolicu.

Odložio je novine. „Imate mnogo posla.“

Osvrnula se oko sebe. „Više volim kad je tako. Zaključila sam da baš volim kad imam posla.“

„I ja sam nekad bio takav“, rekao je. „Imao sam mnogo posla, a sad vreme prekračujem čitajući novine i kupujući ono što mi supruga kaže.“

Nije očekivala pomen supruge; kad muškarac iz dana u dan jede sam u delikatesnoj radnji, svi su izgledi da je neoženjen.

„Ona radi?“

„Psiholog je, kao ja. Ili sam barem to bio. Prestao sam da radim neposredno pre operacije.“

Izabel je klimnula glavom. „Dobra ideja, pretpostavljam, kad je čovek ozbiljno bolestan. Nema svrhe...“

„Požurivati sa zakazivanjem termina u krematorijumu u Mortonholu“, upao joj je u reč. „Ne, prestao sam, i zaključio da mi ni najmanje ne nedostaje.“

Izabel je prelomila zemičku nadvoje i odgrizla zalogaj od jedne polovine.

„Još čitam stručne časopise“, rekao je, posmatrajući je kako jede. „Tako imam osećaj da sam i dalje u toku, mada nema ničega potpuno novog i iznenađujućeg u oblasti psihologije. Uopšte nisam siguran da je naše razumevanje ljudskog ponašanja mnogo napredovalo od Frojda naovamo - koliko god to bilo strašno priznanje.“

„Ali danas svakako znamo mnogo više. Šta je s kognitivnom naukom?“

Podigao je obrvu. Pominjanje kognitivne nauke očigledno nije bilo nešto što je očekivao od nameštenice u delikatesnoj radnji, ali se potom setio da je ona filozof. Možda bi čovek trebalo da očekuje da ga u edinburškim delikatesnim radnjama poslužuju filozofi, jednako kao što mu se može desiti da ga u restoranima Buenos Ajresa poslužuju konobari psihoanalitičari. Je li kuvana govedina

stvarno ono što želite?

Nabo je na viljušku list zelene salate. „Kognitivna nauka jeste pomogla”, rekao je. „Da, naravno, sada znamo mnogo više o tome kako funkcioniše mozak i kako sagledavamo svet. Ali ponašanje je mnogo više od toga. Ponašanje je povezano s karakterom i s tim kako nas karakter nagoni da radimo ono što radimo. A sve je to vrlo zapetljano i nije samo prosto pitanje neuralnih putanja i ostalog.”

„Zatim, tu je i genetika”, rekla je Izabel, odgrizavši još jedan zalogaj svoje zemičke. „Mislila sam da bi bihevioralna genetika mogla da objasni veliki deo onoga što radimo. Šta je sa svim onim proučavanjima blizanaca?”

„Uzgred, zovem se Ijan”, rekao je, na šta je ona odvrtila: Izabel Dalhusi, s naglaskom na Dalhusi. „Da, proučavanja blizanaca. Vrlo zanimljivo.”

„Ali zar ona ne dokazuju da se ljudi ponašaju u skladu s naslednim faktorom, bez obzira na uticaj okruženja?”

„Ne, ne dokazuju”, odvratio je Ijan. „Dokazuju samo da je u ponašanju prisutan i genetski faktor. Međutim, on nije jedini.”

Izabel nije bila ubeđena. „Ali pročitala sam negde, ne znam gde, o onim blizancima razdvojenim na rođenju, kojih u Americi ima koliko hoćete. Kad ih ispituju, ustanove da vole iste boje i glasaju na isti način i kažu istraživačima iste stvari.”

Ijan se nasmejao. „O da, fenomenalne stvari. Pročitao sam neke od studija iz Minesote. U jednoj od njih, ustanovili su da su se dvojica blizanaca razdvojenih na rođenju oženili ženama istog imena, razveli se od njih otprilike u isto vreme i potom sklopili nove brakove. Njihove druge supruge takođe su se jednako zvale. Dve Beti ili kako god, pa onda dve Džoane.” Zastao je. „Ali opet, Srednja Amerika puna je Beti i Džoana.”

„Ipak, izgledi za tako nešto su vrlo mali”, rekla je Izabel. „Dve Beti i nisu toliko neverovatne, ali da posle toga nađu dve Džoane. Nisam statističar, ali čini mi se da je tako nešto astronomski neverovatno.”

„Ali može da se desi, znate”, odvratio je Ijan. „A to, naravno, može da promeni sve u šta verujemo. Jedna jedina bela vrana, vidite.”

Izabel ga je pogledala s nerazumevanjem, na šta je Ijan nastavio: „To je nešto što je rekao Vilijam Džejms. Kad bi se pojavila samo jedna bela vrana, to bi opovrglo teoriju da su sve vrane crne. Time je vrlo jezgrovito ukazao na to da nije potrebno mnogo da bi se opovrglo nešto što uzimamo kao neosporno utvrđeno.”

„Kao što je pretpostavka da su vrane crne.”

„Tačno tako.”

Izabel je okrnula pogledom Ijana. On je gledao na drugu stranu, kroz prozor radnje. Napolju, na ulici, autobus se zaustavio da bi iskrcao dvoje putnika: sredovečnu ženu u kaputu koji je delovao pretoplo za ovo doba godine i devojku u pamučnoj majici čiji je natpis izbledeo u pranju.

„Delujete zabrinuto”, rekla je. „Je li vam dobro?”

Okrenuo se prema njoj. „Naišao sam na taj citat Vilijama Džejmsa nedavno, u jednom članku”, rekao je. „Tema mi je bila bliska.”

Čekala je da nastavi. Uzeo je svoje novine i ponovo ih savio, kliznuvši prstom preko prevoja. „Iskorišćen je kao uvod u članak o psihološkim implikacijama hirurške transplantacije, što mene, normalno, veoma zanima.”

Izabel se učinilo da mu je potreban podsticaj. „Mogu da zamislim da su izuzetno velike. Takav zahvat sigurno predstavlja ogroman šok za organizam. Kao i sve ostale hirurške intervencije, u izvesnom stepenu.”

„Da, naravno. Ali ovaj članak govorio je o nečemu vrlo specifičnom. O ćelijskom pamćenju.”

Čekala je da objasni, ali on je umesto toga pogledao na svoj sat. „Čujte”, rekao je, „strašno mi je žao, ali moram da idem. Trebalo je da se nađem sa suprugom još pre deset minuta, a ona mora da se vrati u ordinaciju. Ne smem da je zadržavam.”

„Razume se”, odvratila je Izabel. „Samo vi idite.”

Ijan je ustao, uzeo svoje novine i praznu plastičnu posudu od salate. „Da li bismo mogli da razgovaramo o ovome? Da nastavimo malo kasnije? Nećete imati ništa protiv?”

Bilo je u njegovom tonu nečega što je svedočilo o ranjivosti i Izabel je pomislila da ne bi mogla da odbije njegovu molbu, sve i kad bi htela. Međutim, zapravo joj beše podstaknuta radoznalost; radoznalost, njena lična slabost, ona ista osobina koja ju je već ko zna koliko puta navela da se umeša u živote drugih i kojoj jednostavno nije umela da se odupre. Stoga je rekla: „Svakako, baš bih volela.” Nažvrljala je potom svoj telefonski broj na vrhu njegovih novina i rekla mu da je slobodno pozove i naiđe, ako ima vremena, na čašu vina, ako mu režim ishrane dozvoljava.

„Dozvoljava”, odvratio je. „Malecka čaša vina, gotovo nevidljiva golom oku.”

„Od onih koje služe u Aberdinu”, rekla je Izabel.

„Baš tako”, rekao je. „Ja sam iz Aberdina.”

„Izvinite”, žurno je rekla Izabel. „Oduvek sam smatrala Aberdince vrlo velikodušnim svetom.”

„Može biti da i jesmo”, odvratio je, dodavši: „na umeren način. Ne, smem da pijem vino, ali u malim količinama. Međutim, kako stvari stoje, čokoladu moram da izbegavam. A to mi vrlo teško pada. Teška mi je i sama pomisao na čokoladu. Odmah mi izazove čežnju.”

Izabel se složila s tim. „Čokolada sasobom nosi velike filozofske probleme”, rekla je. „Kazuje nam mnogo o iskušenju i samokontroli.” Na trenutak je razmislila. Kad čovek razmisli, ima toliko toga da se kaže o čokoladi. „Da”, zaključila je, „čokolada je velika proba, zar ne?”

Popodne su takođe imali pune ruke posla, isto kao pre podne. Kad je najzad zaključala ulazna vrata i spustila kapke, Izabel je ponovo bila mrtva-umorna. Edi je iz nekog razloga otišao nekoliko minuta ranije - promrmljao je objašnjenje koje Izabel nije baš sasvim razumela - tako da je morala sama da zatvori. Bacila je pogled na sat. Bilo je sedam sati, a tek je trebalo da pozove Džejmija. Međutim, palo joj je na pamet da bi, ako to sad uradi, Luiz mogla da se zatekne tamo i tada bi mu bilo nezgodno da razgovara s njom, ukoliko bi to uopšte hteo, razume se. Prethodno veče bilo je društvena katastrofa. Nakon što je Izabel, svojim neoprostivo zlonamernim pitanjem, potegla problem muža, Luiz je manje ili više ućutala, ne odgovorivši joj na pitanje. Mada, taktika je upalila, pomislila je Izabel, i premda je Luiz uporno nastavljala sa smišljenim pokazivanjem dosade, bilo je očigledno da svoju domaćicu posmatra drugačijim očima. Džejmi je bio totalno pometen i progutao je svoje vino u jednom gutljaju pre no što je nagovestio da je vreme da krenu u Balerno. Pozdravi razmenjeni na

vratima behu površni.

Izabel se gotovo smesta pokajala zbog svoje neučtivosti, jer dovođenje gošće u nepriliku nije bilo ništa drugo do obična neučtivost, bez obzira na to što ju je možda ona isprovocirala. Beše to postupak dostojan kakve sitne duše i sasvim sigurno ne nešto što će joj doneti dobra. Spone prijateljstva možda izgledaju snažne, ali bilo joj je jasno da ništa ne puca lakše od prijateljstva, sa svim njegovim očekivanjima. Čovek može da zanemari prijatelja ili da ga izneveri, ali ne sme nikad namerno da ga povredi.

Izvinjenje se više nije moglo odlagati. Izabel se setila da je njen otac to naglasio kad su jednom prilikom razgovarali o izvinjenju Japana Kini za ono što je učinjeno u Mandžuriji. Četrdeset godina je pomalo kasno, primetio je, dodavši, ali valjda čovek ne voli da prenegli s tim stvarima.

„Džejmi?”

Osetilo se kratko oklevanje s druge strane žice, koje je uvek znak ozlojeđenosti. Ova pauza mogla se protumačiti kao a, to si ti.

„Da.”

Duboko je uzdahnula. „Verovatno pogađaš zašto te zovem.” Ponovo ćutanje. Dabome da je pogodio.

„Ne”, odvratio je.

„Zovem u vezi s prethodnom večeri i mojim ružnim, ponašanjem. Mogu samo da kažem da mi je žao zbog toga. Ne znam šta me je spopalo. Ljubomora, možda.”

Žurno ju je prekinuo. „Zašto bi ti bila ljubomorna?”

On ne zna, pomislila je. Nema pojma. A to ne bi trebalo da je iznenađuje.

„Vidiš, tvoje prijateljstvo mi je vrlo dragoceno”, rekla je. „Ponekad čovek shvati druge ljude kao pretnju prijateljstvu, a ja sam pomislila... pa eto, bojim se da sam pomislila da sam krajnje dosadna Luiz i da će me ona isključiti iz tvog života. Da, mislim da sam se tako osećala. Misliš li da možeš to da razumeš?”

Zaćutala je i čula Džejmijevo disanje. Oboje su ćutali, nesigurni na koga je red da progovori.

„Niko neće nikoga isključiti”, počeo je Džejmi. „Uostalom, stvari sinoć nisu prošle nimalo dobro. I to nema nikakve veze s tobom. Posvađali smo se još pre no što smo došli kod tebe. Kasnije se sve samo pogoršalo i bojim se da je to manje ili više to.”

Izabel je podigla pogled prema tavanici. Nije se usuđivala da se nada ovome, ali to jeste bilo ono što je priželjkivala, možda i podsvesno, i dogodilo se mnogo pre no što je pomišljala da je moguće. Naravno, ljudi se očas posla zaljube i odljube; to ume da se desi za samo nekoliko minuta.

„Baš šteta”, promrmljala je. „Tako mi je žao.”

„Nije ti žao”, oštro je rekao Džejmi.

„Nije”, složila se Izabel. „Da budem iskrena, nije.” Zastala je. „Naći ćeš neku drugu. Ima mnogo drugih devojaka.”

„Neću mnogo drugih devojaka”, odbrusio je Džejmi. „Hoću Ket.”

„A Salvatore?" upitala je Izabel. „Pričaj mi o Salvatoreu."

„Šarmantan", odvrtila je Ket, susrevši Izabelin pogled. „Baš kao što sam ti i rekla."

Sedele su u venjaku u Izabelinom vrtu. Bila je nedelja, nedugo posle Ketinog povratka iz Italije. Dan beše neuobičajeno topao za Edinburg, čija su leta inače bila nepredvidiva i u kojem je povremen topao dan bio nešto čime se trebalo sladiti. Izabel beše svikla na to i, premda se tužila, kao i svi ostali, na tendenciju neba da nestane pod naslagama oblaka u brzom letu, ustanovila je da joj umerena klima prija mnogo više od mediteranske. Vremenske prilike su kušnja za ponašanje, smatrala je; nije li Oden ukazao na to? Dobročudni ljudi, primetio je, dobroćudni su po svakom vremenu; oni mrzovoljni su vazda mrzovoljni.

Ket je heliofil, ako postoji takav izraz za obožavaoca sunca, smatrala je. Mora biti da joj je Italija u leto savršeno odgovarala; klima kratkih senki i suvih povetaraca. Ket je volela plaže i topla mora, dok je Izabel ustanovila da je takve stvari zamaraju. Nije mogla da zamisli ništa gore od višesatnog sedenja pod suncobranom, otvorenog poziva moskitima, zurenja u more. Pitala se zašto ljudi ne razgovaraju na plažama; sede, leže, čitaju, ali da li zapodevaju razgovore? Ne, smatrala je Izabel.

Prisetila se da je pre mnogo godina, na kraju boravka u Džordžtaunu, posetila Bahamska ostrva zajedno s majčinom sestrom, onom koja je živela u Palm Biču. Ta tetka kupila je, gotovo impulsivno, stan u Nasau, u koji je putovala jednom ili dvaput godišnje. Pronašla je tamo sebi društvo za bridž, nesrećne begunce od poreza koji nisu znali šta će sa sobom od dosade, a Izabel ih je upoznala na koktel zabavama. Nisu imali bogzna šta da kažu, jednako kao što o njima nije imalo da se kaže bogzna šta. Jednom prilikom, posetivši kuću jednog od tih bridž parova, beše obuzeta iznenadnim egzistencijalnim užasom. Kuća je imala bele tepihe i beo nameštaj i, najznačajnije od svega, nije bilo knjiga. Sedeli su na terasi, tik iznad male privatne plaže, i zurili u okean, ne govoreći ništa, jer nikom nije padalo na pamet ništa o čemu bi mogli da razgovaraju.

„Plaže", rekla je Izabel, obrativši se Ket.

„Plaže?"

„Razmišljala sam o Italiji i vremenu, a onda su mi na pamet pale plaže." Pogledala je Ket. „I odjednom sam se setila putovanja na Bahame i kako sam tamo upoznala neke ljude koji su živeli na plaži."

„Ljude s plaže?"

Izabel je prasnula u smeh. „Ne u tom smislu. Ne neke ljude koji imaju šator ili tako nešto i puštaju da im se u kosi taloži so. Ne, ovi ljudi posedovali su kuću na plaži i sedeli su na terasi popločanoj mermerom, koji je morao koštati čitavo bogatstvo, i zurili su u more. A u kući nisu imali knjiga, nijedne jedine knjige. Ama nijedne.

„Živeo je u Engleskoj, a zemlju je napustio zato što nije mogao da podnese da plaća porez socijalističkoj vladi, bilo kojoj vladi, čini mi se. I tako su živeli na svom karipskom ostrvu, sedeli na svojoj terasi, s glavama punim ne baš bogzna čega.

„Imali su ćerku, koja je onda kad sam je videla bila tinejdžerka. Beše praznoglava kao i roditelji joj i, premda su pokušavali da učine nešto povodom njenog obrazovanja, nije se najbolje primilo. Stoga su je ispisali iz skupe škole u Engleskoj i vratili na ostrvo. Spandala se s nekim tamošnjim

momkom koga njeni roditelji nisu puštali ni da primiriše u njihovu kuću, s onim belim tepisima i svim ostalim. Pokušavali su da je spreče da ga viđa, ali nisu uspeali. Rodila je dete, koje takođe nije patilo od prevelike pameti. Ali oni nisu želeli ćerkino dete i kasnije sam čula da su se naprosto pravili da dete ne postoji. Puzalo je po belim tepisima, ali ga oni uopšte nisu primećivali."

Ket je gledala Izabel. Beše naviknuta na glasna razmišljanja svoje tetice, ali ovo ju je iznenadilo. Obično su Izabeline priče imale jasnu moralnu pouku, ali nije bila sigurna koja je moralna pouka ove priče. Praznina, možda; ili potreba za svrhom u životu; ili nemoral poreskih rajeva. Ili čak bebe i beli tepisi.

„Salvatore je bio vrlo šarmantan", rekla je Ket. „Odveo nas je sve na ručak u restoran u brdima. Jedno od onih mesta u kojem te ne pitaju šta želiš, nego samo iznose jedno jelo za drugim."

„Italijani su velikodušan svet" primetila je Izabel.

„Njegov otac je takođe bio vrlo ljubazan prema nama", nastavila je Ket. „Bili smo kod njih kući i upoznali celu familiju. Tetke, stričeve i tako dalje. Gomilu njih."

„Shvatam", rekla je Izabel. Još je tu bilo pitanje zanimanja Salvatoreovog oca. „I jesi li otkrila koji je to njihov porodični biznis?"

„Pitala sam", odvratila je Ket, „jednog od stričeva. Sedeli smo pod kolonadom u vrtu i ručali - veliki sto, dvadesetak osoba je sedelo za njim. Pitala sam Salvatoreovog strica."

„I?" Zamišljala je da je stric odgovorio da nije sasvim siguran čime mu se bavi brat; ili da je zaboravio. Ali čovek ne zaboravlja takve stvari, baš kao što ne zaboravlja svoju adresu, kao što je onomad tvrdio onaj Rus kad ga je Izabel upitala gde živi. Bojao se, siromah; behu to vremena kad čovek nije želeo da mu se adresa nađe u adresaru nekog koga ne poznaje, ali možda bi ipak bilo bolje da je rekao, nego da tvrdi da je zaboravio.

„Rekao je da su to cipele."

Izabel je ćutala. Cipele. Italijanske cipele: elegantne, divno dizajnirane, ali uvek, uvek premale za Izabelina stopala. Moja škotsko-američka stopala, pomislila je, tako mnogo veća od italijanskih.

Ket joj je uputila osmejak; razvejala je sumnje koje je njena tetka izrazila u pogledu Salvatoreovog porodičnog biznisa. Možda čovek jednostavno nije hteo da priča o cipelama - to je, najzad, prilično prozaična tema.

„I šta si još radila?" upitala je naposletku Izabel. „Osim tih silnih ručkova sa Salvatoreom i njegovom porodicom. Turismo?"

„Otišli smo da vidimo Etnu."

„Julskog dana na Siciliji, dok se Etna pušila", rekla je Izabel. „Lorens je to napisao u onoj svojoj neobičnoj pesmi o zmiji. Znaš onu, kad mu zmija dođe u kameni valov ispod česme, a on je u pidžami zbog vrućine, i onda baci kamen na zmiju. Oden nikad nije gađao zmije kamenjem i u tome je krucijalna razlika, zar ne: pisci kadri da se bacaju kamenjem na zmije i oni koji to nisu. Hemingvej bi bio, zar ne?" Osmehnula se u Ketinom pravcu, koja je dlanom štitila oči od popodnevnog sunca i gledala je onim što je Izabel oduvek opisivala kao njen strpljiv pogled.

„Odlutala sam. Znam", nastavila je Izabel. „Ali uvek pomislim na Etnu kako se puši. I na Lorensa u pidžami."

Ket je preuzela kontrolu nad razgovorom. Izabel je mogla satima da priča ovako, ni o čemu,

ukoliko je neko ne zaustavi. „To je bilo sa Salvatoreovim rođakom Tomazom. On je iz Palerma. Njegova porodica živi u velikoj baroknoj palati. Zabavan je. Vodio me je na najrazličitija mesta, koja inače ne bih videla.”

Izabel je sedela sasvim nepomično. Kad bi Ket počela da priča o zabavnim muškarcima, to je značilo da se interesuje za njih ili, baš kao što je u svoje vreme bila zainteresovana za Tobija, s njegovim pantalonama boje višnje i dosadnim pričama o skijanju; kao što je bila zainteresovana za Džefa, armijskog oficira koji je previše pio na zabavama i upuštao se u detinjaste podvale, kao što je lepljenje šešira za čiviluk; kao što je bila zainteresovana za Henrija, i za Dejvida, a možda i za još poneke.

„Tomazo je reli vozač”, rekla je Ket. „Vozi starinski bugati. Divna kola - crveno-srebrnasta.”

Izabel se nije izjašnjavala. Barem se Tomazo nalazio na sigurnoj udaljenosti...

„A uskoro dovozi kola u Škotsku”, rekla je Ket. „Vozom i trajektom. Želi da se provoza Visočjem i vidi Edinburg. Razmišlja da ostane nekoliko nedelja ovde”

„Kad?” upitala je Izabel. U glasu joj se osećala rezigniranost.

„Sledeće nedelje, čini mi se”, rekla je Ket. „Ili one posle nje. Pozvaće me telefonom i reći mi.”

O tome više nije imalo bogzna šta da se kaže. Dok su potom razgovarale o dućanu i onome što se tamo dešavalo tokom protekle nedelje, Izabeline misli vratile su se na jedno od centralnih pitanja njenog moralnog života. Još davno je odlučila da se neće mešati u Ketin emotivni život, bez obzira na iskušenje da to učini. Lako je uvideti šta je najbolje za člana porodice, pogotovo kad ih nemate mnogo, ali shvatala je u kolikoj meri to narušava princip samostalnosti, koji tako tvrdoglavo insistira na tome da se svakom od nas mora dozvoliti da živi onako kako smatra za shodno. To ne znači da možemo da radimo kako hoćemo - daleko od toga - ali znači da moramo da donosimo sopstvene odluke o tome šta ćemo i kako ćemo. A ako to podrazumeva i donošenje loših odluka, tada su posledice tih odluka nešto sa čime moramo da živimo. Ket je videla svoju sudbinu u muškarcima koji bi je docnije učinili nesrećnom, upravo zato što su bili nestalni, sebični i narcisoidni. To je bilo ono što je želela da radi i trebalo joj je dozvoliti.

„Drag ti je?” tiho je upitala Izabel, a Ket je, znajući šta je zapravo pita, odgovorila oprezno. Možda joj je drag. Videće već.

Izabel nije rekla ništa. Na trenutak se upitala kakav će biti Tomazo. Dabome, ako se ima na umu da vozi starinski bugati i živi u baroknoj palati, odgovor je jasan. Biće otmen i nekonvencionalan, bez sumnje, i učiniće Ket nesrećnom, jednako kao i oni pre njega. A Džejmi će takođe biti nesrećan i provodiće sate zamišljajući Ket i Tomaza zajedno, u srebrnasto-crvenom bugatiju; negde u Fajfu ili Pertširu, na uzanim, uzbudljivim drumovima.

Predložila je Ijanu da se nađu u njenoj kući, ali kad joj se javio telefonom, usledio je poziv. Voleo bi da je izvede na ručak, ako može, u Škotski umetnički klub, na Radend skveru.

„Pripremaju mi filete skuše“, rekao je. „Filete skuše i zelenu salatu. Ali vi možete poručiti i nešto hranljivije.“ Izabel je poznavala Umetnički Idub. Neki njeni prijatelji bili su članovi, a poznavala je i predsednika kluba, kočopernog trgovca antikvitetima s ufitiljenim brkovima. Pomišljala je čak da se i sama učlani, ali nije preduzimala ništa u tom pravcu, tako da su njene posete Klubu i dalje bile ograničene na povremene ručkove i Bernsovu večeru koja se održavala jednom godišnje. Ta Bernsova večera, koja se održavala na godišnjicu rođenja Roberta Bernsa ili najbliži pogodan dan, varirala je u kvalitetu. One godine kad bi imali valjanog govornika, obraćanje Besmrtnoj uspomeni umelo je da bude dirljivo. Ali sve je umelo naglo da pređe u plačljiva, pripita razmišljanja o pesniku oraču i njegovom bančenju po Ejrširu, čime se Škotska svakako nije mogla ponositi, smatrala je. Po njoj, nije bilo ničega poučnog u prekomernom konzumiranju viskija. Svi su škotski pesnici, činilo se, previše pili ili pisali o piću ili pisali besmislice pod uticajem istog. Koliko je mnogo izgubljeno zbog toga - silne stranice nenapisane poezije, čitave decenije književnosti; neopevani životi, neostvarene nade. Isto se moglo reći i za škotske kompozitore ili barem neke od njih - za šestog erla od Kelija, na primer, koji je komponovao tako lepu muziku za violinu, ali je često bio pijan i, kažu, toliko se smejavao sopstvenim šalama da bi pomodreo u licu. To je, dabome, bio čudesan društveni detalj: mnogo se toga moglo oprostiti čoveku koji je u takvim okolnostima bivao modar u licu. Moglo mu se čak i diviti.

Doduše, nije da je za ove stvari okrivljavala Umetnički klub, pred kojim je sada stajala, čekajući da joj neko od osoblja otvori vrata. Članovi su imali sopstvene ključeve, ali gosti su morali da sačekaju dok ne dođe član ili dok sekretar ne čuje zvono. Izabel je ponovo pritislula zvono i potom se osvrnula ka Vrtovima Radend skvera. Radend skver beše jedan od najlepših trgova georgijanskog Edinburga, ušuškan na zapadnom kraju Prinčevske ulice, iza velike zgrade od crvenog peščara u kojoj se nalazio hotel „Kaledonija“. Vrtovi u centru nisu bili veliki, ali imali su dosta razgranatog drveća koje je bacalo senku na kamene fasade okolnih zgrada. U proleće bi se trava osula cvetovima šafrana, u neverovatnim nijansama ljubičaste i žute, a u leto, u vreme pauze za ručak, po njoj bi, koristeći kratkotrajne sunčane trenutke, polegali ljudi iz obližnjih kancelarija, bledunjave sekretarice i činovnici s navlakama za rukave, baš kao što su se Izabel i njene drugarice iz Ženskog koledža na Džordž skveru u svoje vreme pružale na travu i posmatrale univerzitetske studente, pogotovo mladiće, čekajući da najzad počnu stvarno da žive.

Svaki deo Edinburga predstavljao je neku uspomenu za Izabel, baš kao što se svaki stanovnik svakog grada priseća mesta na kojima su se stvari događale, ugla na kojem je nekad davno bio kafe-bar ili zgrade u kojoj je dobila prvi posao, poprišta postavljenja, razočaranja ili trijumfa. Čekajući da joj otvore vrata, Izabel je pogledala na drugu stranu skvera, ka uglu na kojem je nekad stanovao njen drug Dankan dok je još bio neženja. Iza neupadljivih crnih vrata nalazilo se kameno stepenište, vijugavo i s godinama ugaženo, koje je vodilo do četiri zasebna stana, od kojih je jedan bio Dankanov. Kakve su se žurke odigravale pod tim krovom: žurke koje su počinjale tek kad bi se sve ostalo završilo; večeri dugih razgovora, od kojih je jednu upamtila po tome što se okončala dolaskom vatrogasaca nakon što je varnica s klade u kaminu zapalila podne daske koje su počele da se dime - što nije bila ničija krivica, naglasio je vatrogasac dok su kasnije stajali u kuhinji i prihvatili čašu viskija, pa još jednu, pa još jednu, da bi na kraju zapevao s Dankanom i njegovim gostima: *Moj bata*

Bil, vatrogasac bez mane/ On vatre gasi. Na kraju, kad su šestorica vatrogasaca sišla niz stepenice, jedan je primetio da je ovaj požar na Rariend skveru bio baš fin, što je nesumnjivo bila istina. A drugi, koji je zaprosio Izabel gore u kuhinji, samo da bi deset minuta kasnije povukao ponudu na temelju nejasnog prisećanja da je možda već oženjen, mahnuo joj je dok je nestajao niz stepenice i skinuo svoj vatrogasni šlem u znak pozdrava.

Vrata su se otvorila. Ušavši u klub, Izabel se uputila na sprat, u veliki salon u obliku slova „L” - pušački salon - u kojem su se okupljali članovi. Beše to prostorija ispunjena svetlošću, s dva velika prozora na prednjem zidu koja su išla od poda do tavanice i gledala na skver i drveće na njemu, i jednim velikim prozorom pozadi, kroz koji su se videle uličice s nizovima stanova iza Sendvik Plejsa. Salon je imao dva kamina, koncertni klavir i udoban dugački kanabe od crvene kože koji se pružao duž jednog zida, poput sedišta u nekom starom parlamentu, u nekom zaboravljenom ćošku Komonvelta.

Umetnički klub obično je imao izložbu slika u pušačkom salonu i katkad su to bila dela njegovih članova, od kojih su mnogi bili slikari. Sada je takođe bila u toku izložba jednog od članova, tako da je Izabel uzela letak s objašnjenjima i stala da razgleda radove. Bila je to mešavina malih portreta i akvarela s domaćim prizorima. Prepoznala je likove na nekim portretima i bila impresionirana sličnošću: lord Proser, briljantan, valjan čovek, a iza njega bregovi Pentlanda; Ričard Demarko u praznom pozorištu, s optimističnim osmehom na usnama. I još jedan, veliki portret koji je dominirao na zidu iza klavira, slika i prilika gordosti; glumac koga je Izabel vrlo površno poznavala, ali koji je bio vrlo poznat, stajao je sa samozadovoljnim osmehom na licu, izvijena usna, čista arogancija. Da li se prepoznao u sličnosti, upitala se, ili možda nije video sebe onako kako ga vide drugi? Berns je to rekao, naravno, a bilo je citirano i na pretprošnoj Bernsovoj večeri dole u prizemlju, u pastoralnom govoru bivšeg čelnika Škotske crkve: *dar nam dade/da vidimo sebe kako nas drugi vide.*

„Da”, rekao je glas iza njenog ramena. „Pljunuti on, zar ne? Stvarno ga je uhvatila. Pogledajte obrve.”

Okrenuvši se, Izabel je ugledala Ijana kako stoji iza nje.

„Ne bi škodilo da pričamo malo tiše”, rekla je. „Možda je on član kluba.”

„Nije dovoljno grandiozan za njega”, odvratio je Ijan. „Novi klub je više njegov teren.”

Izabel se osmehnula. „Pogledajte ovaj portret ovde”, rekla je, pokazujući prema drugoj slici. Muškarac koji sedi u svojoj radnoj sobi, s jednom rukom na gomili knjiga i drugom na upijaču. Iza njega, prozor kroz koji se videla strma padina brda obrasla rododendronima.

„Sasvim drugačija osoba”, rekao je Ijan. „Poznajem ga.”

„Mali svet”, rekla je Izabel, „ja takođe.”

Zajedno su razgledali sliku. Izabel se nagnula da bi je поближе pogledala. „Nije li neverovatno kako se iskustvo samo ispisuje na licu?” rekla je. „Iskustvo i stav - oboje se otkrivaju u fizičkim crtama. Jasno ti je kad ljudi postanu kožasti, kao što ponekad biva s Australijancima, i jasno ti je kako zadovoljstva za punom trpezom dovedu do mesnatog podvaljka, ali šta je ono što čini produhovljeno lice toliko drugačijim od lica pokvarenjaka? Pogotovo oči - kako mogu oči da budu toliko drugačije?”

„Tako čitamo lica”, rekao je Ijan. „Setite se da razgovarate s psihologom. Mi volimo da razmišljamo o tim stvarima. To je pitanje bezbroj malih signala koji stvaraju opšti utisak.”

„Ali kako se unutrašnja stanja manifestuju u domenu fizičkog?"

„Vrlo lako", odvratio je Ijan. „Pomislite na gnev. Natušteno čelo. Pomislite na rešenost. Stisnuti zubi."

„A inteligencija?" upitala je Izabel. „Koja je razlika između inteligentnog i neinteligentnog lica? I nemojte mi reći da nema razlike - zato što je ima."

„Životnost i interesovanje za svet", rekao je Ijan. „Na neinteligentnom licu toga nema."

Izabel je zurila u portret dobrog, a potom pogledala u gordog. U stara vremena, možda je bilo moguće očekivati da će dobrotu prevagnuti nad gordošću, ali više nije. Gord čovek mogao je nekažnjeno biti takav, jer nije bilo nikoga ko bi mu protivrečio u njegovoj gordosti, a narcizam više nije smatran grehom. U tome i jeste suština celog ovog kulta slavnih, pomislila je; a mi još odajemo počasti tim ljudima i hranimo njihovu taštinu.

Sišli su na ručak, odabравši jedan od malobrojnih izdvojenih stolova u zadnjem delu trpezarije. Glavni stolovi, oba okrugla, već su se popunjavali. Na čelu jednog sedeo je novinar Skotsmena koji je tri dana nedeljno držao slovo u Klubu; za drugim je sedelo jato advokata, kikoćući se nad nečijom nesrećom.

„Lepo je od vas što ste prihvatili moj poziv", rekao je Ijan, sipajući Izabel čašu vode. „Najzad, kad smo pre neki dan naleteli jedno na drugo, nismo se ni poznavali."

„Tako ste mislili", rekla je Izabel. „Ali sada o vama znam više nego što mislite."

Podigao je obrvu. „Kako?"

„Rekli ste mi da ste psiholog", objasnila je Izabel. „Telefonirala sam jednom prijatelju koji je psiholog i saznala sve što mi je bilo potrebno."

„A to je?"

„Da ste imali izuzetnu karijeru. Da ste bili blizu da dobijete katedru ovde u Edinburgu. Da ste mnogo objavljivali. Otprilike toliko."

Nasmejao se. „A ja sam saznao ponešto o vama", rekao je.

Izabel je uzdahnula. „Škotska je selo."

„Jeste", nastavio je Ijan. „Ali posvuda je tako. Njujorčani isto kažu za Njujork. I, dabome, imamo globalno selo."

Izabel je načas razmislila o tome. Kad bismo živeli u globalnom selu, granice naših odgovornosti bile bi znatno proširene. Ljudi koji umiru usled siromaštva i bolesti bili bi naše komšije, i pored toga što žive vrlo daleko. A ovo bi promenilo mnogo toga.

„Raspitao sam se o vama kod našeg zajedničkog prijatelja, Pitera Stivensona", nastavio je Ijan. „On zna da vam kaže skoro sve. I rekao mi je da ste, pa, to što jeste. Takođe je rekao da ste poznati po svom umeću da se diskretno raspitate o nekim stvarima."

„Samo je bio učtiv", rekla je Izabel. „Neki bi to nazvali nepristojnom radoznalošću. Njuškanjem, čak."

„Nema ničega lošeg u tome što se zimate za svet", rekao je Ijan. „Ja sam takođe radoznao kada je svet u pitanju. Volim da nagađam šta leži ispod površine."

„Ako uopšte išta leži", upala mu je u reč Izabel. „Ponekad nema ničega osim površine."

„Tačno, ali ne uvek. One slike tamo gore, na primer, koje smo maločas gledali: iza svake od njih stoji toliko toga. Ali čovek bi morao da istražuje. Morao bi da bude pomalo Džon Berger. Gledali ste njegove Načine gledanja?*(Ways of Seeing (1972) serija nastala u saradnji autora Johna Bergera i BBC-ja, kasnije pretočena u knjigu istog naslova, koja se sastoji od niza pisanih i vizuelnih eseja koji povlače za sobom pitanja o skrivenim ideologijama u vizuelnim prikazima. Načini gledanja smatraju se danas tekstom koji predstavlja osnovu za studije vizuelne kulture i istorije umetnosti. (Prim. prev.)) Svakako su promenili moj način gledanja na stvari. Totalno."

„Davno sam kupila knjigu", rekla je Izabel. „Da, natera te da progledaš."

Prišla im je konobarica i spustila na sto tacnu s hlebom i puterom. Ijan je pružio ruku i gurnuo tacnu prema Izabel.

„Razgovarali smo pre neki dan", rekao je. „Bolje rečeno, započeli smo razgovor. Rekao sam vam kako sam se osećao u vezi s operacijom srca. Ali nisam stigao baš mnogo da vam kažem."

Izabel ga je posmatrala. Zaključila je da joj se dopada, da ceni njegovu otvorenost i spremnost da razgovara o raznim stvarima, ali sada je zatekla sebe kako se pita da li će ovo biti razgovor o operaciji. Ljudi vole da pričaju o svojim zdravstvenim problemima - za neke je to najzanimljivija moguća tema - ali nije moguće da ju je Ijan pozvao samo kao saosećajnog slušaoca svoje sage o operaciji.

Izgledalo je kao da je sve ovo izgovorila naglas. „Ne sekirajte se. Nemam nameru da vas opterećujem detaljima", žurno je dodao. „Nema ničega goreg od slušanja o tuđim zdravstvenim problemima. Ne, nije to posredi."

Izabel ga je učtivo pogledala. „Ne smeta mi", rekla je. „Priateljica mi je pre neki dan pričala o svom uraslom noktu. E, to je bila saga. Potrajalo je pola sata. Zna li da kad nokat na nozi počne da urasta..." Zaustavila se i osmehnula.

Ijan je nastavio. „Hteo sam da vam kažem za nešto prilično... pa, prilično uznemirujuće, mislim da je to prava reč. Ako nemate ništa protiv?"

Izabel je odmahнула glavom. Konobarica se vratila s njihovim tanjirima i stavila pred Ijana porciju fileta skuše i zelene salate. Zahvalio joj se i zagledao, rezignirano, pomislila je Izabel, u jelo pred sobom. Slušala je kad je počeo priču, ukratko joj objasnivši da se razboleo naglo, posle gadnog napada virusa, i da ga je srce, jednostavno rečeno, izdalo. Ispričao joj je kako je primio vest o potrebi za transplantacijom srca i potonjim osećanjem smirenosti, koje je čak i njega samog iznenadilo.

„Ustanovio sam da zapravo ne marim", rekao je. „Verovao sam da je krajnje neverovatno da će se davalac naći na vreme i da je sigurno da odlazim. Nisam osećao nikakvo naročito žaljenje. Samo taj neverovatan spokoj. Bio sam zapanjen."

Poziv za operaciju došao je iznenada. Beše izašao u šetnju, do Kenongejt Kirka, u stvari, tamo su došli po njega. Kasnije su mu rekli da je prebačen u Glazgov zajedno sa srcem davaoca, koje je putovalo u specijalnom kontejneru pored njega, budući da je davalac bio iz Edinburga. Rekli su mu samo toliko, jer je porodica davaoca želela da ostane anonimna. Znao je samo da je reč o mladom čoveku, jer su upotrebljavali zamenicu muškog roda govoreći o njemu i pomenuli su da je srce mlado.

„Ne sećam se baš mnogo toga iz narednih nedelja“, rekao je. „Ležao sam tamo u bolničkom krevetu u Glazgovu, ne znajući ni koji je dan. Spavao sam i budio se. A onda sam se lagano vratio u život, ili je tako barem izgledalo. Pomislio sam kako mogu da osetim svoje novo srce, kako kuca u meni. Ležao sam i osluškivao njegov ritam, koji je odzvanjao u aparatu za koji su me prikačili. I osećao čudnu tugu, nekakvu razdvojenost. Kao da je moja prošlost otrgnuta od mene i da sam ostavljen da plutam bez cilja. Ustanovio sam da nemam šta da kažem bilo kome. Ljudi su pokušavali da me navedu na razgovor, ali ja sam osećao samo tu ogromnu prazninu. Nisam imao šta da kažem.“

„Rekoše mi da je to sasvim normalno. Da se ljudi osećaju tako posle tako velikog zahvata na srcu. I polako mi je bivalo bolje - vrativši se kući, povratio sam i svoju svest o sebi. Bio sam vedriji. Praznina, koja je verovatno bila neki vid depresije, iščezla je i počeo sam da čitam knjige i primam posete prijatelja. Tada sam počeo da osećam zahvalnost - samo neizmernu zahvalnost - prema lekarima i osobi čije mi je srce dato. Želeo sam da se zahvalim toj porodici, ali lekari rekoše da bi trebalo da poštujem njihovu želju za anonimnošću. Ponekad bih pomislio na davaoca, ko god on bio, i samo plakao. Pretpostavljam da sam ga na neki način oplakivao - oplakivao sam smrt nekog koga nisam poznavao, čak mi je i njegovo ime bilo nepoznato.“

„Silno bih voleo da sam mogao da razgovaram s tom porodicom. Napisao sam im pismo da bih im izrazio svoju zahvalnost. Možete zamisliti koliko je to bilo teško - naći reči koje bi dostojno odražavale moja osećanja. Kad sam pročitao pismo nakon što sam ga napisao, zvučalo mi je kruto, ali tu ništa nisam mogao. Moralo im se dostaviti preko lekara - pitao sam se da li su ga pročitali i pomislili da zvuči zvanično i neprirodno. Mrzim i samu pomisao na to da su možda poverovali da sam ga napisao zbog osećaja obaveze - zvanična zahvalnica. Ali šta sam drugo mogao?“

Zaćutao je, kao da očekuje odgovor. Izabel ga je napregnuto slušala. Beše zaintrigirana idejom o osujećenoj zahvalnosti. Da li bi čovek trebalo da dozvoli ljudima da mu zahvale na primeren način, čak i ako mu je neprijatno ili nije rad da to učini? Prihvatanje poklona je svojevrsna umetnost i, odista, katkad smo u obavezi da dozvolimo drugima da daju. Možda je porodica trebalo da pristane da se sretne s njim i dozvoli mu da im se dolično zahvali; ne možeš baš tako usloviti poklon, uslov ne bi trebalo da bude nerazuman ili ponižavajuć. Izabel je oduvek smatrala da su zaveštanja koja uslovljavaju da naslednici promene prezime u suštini uvredljiva.

„Niste imali izbora“, rekla je. „To je sve što ste mogli da uradite. Ali ja smatram da su baš i mogli da vam dozvole da razgovarate s njima. Mogli ste da se pozovete na to da nemaju prava da insistiraju na anonimnosti, s obzirom na to da je vaša želja da izrazite svoju zahvalnost sasvim normalna.“

Ijanove oči su se raširile. „I mislite da imam prava da znam? Da saznam ko je on bio?“

Izabel nije bila spremna da ide toliko daleko. „Ne, ne mislim. Ali naravno da biste to saznali da ste mogli da razgovarate s njima. Vaše pravo - ako se to može nazvati pravom - jeste da vam se omogući da izrazite svoja vrlo prirodno i sasvim razumljiva osećanja zahvalnosti. A to trenutno ne možete - ili barem ne na primeren način.“

Nekoliko trenutaka je ćutao. „Shvatam.“

Izabel se zabrinula. „Ne kažem da bi svim silama trebalo da nastojite na tome. Nemam neki izražen stav prema tome. Ovo je samo misao - ništa više.“ Zaćutala je. Da li je o ovome želeo da razgovaraju? Hteo bi da ona uđe u trag toj porodici? Moraće da mu objasni da se ne bavi tim stvarima.

„Trebalo bi nešto da znate“, počela je. „Šta god da su vam rekli o meni, ne bavim se nikakvim“

istragama. Ako hoćete da ja..."

Podigao je ruku. „Ne, ne. Uopšte nije reč o tome. Molim vas, nemojte misliti da..."

Izabel ga je prekinula. „Pretpostavljam da se dešavalo da sam bivala umešana u, kako da kažem, životne probleme nekih ljudi. Ali u stvari sam samo urednica Revije za primenjenu etiku. To je sve."

Odmahnuo je glavom. „Ništa slično nisam imao na umu. Činilo mi se da... eto, jedan od problema s kojima sam morao da se suočim jeste taj što ne mogu da pričam o tome. Moja žena se već živa nasekirala zbog mene i ne želim da je dodatno opteretim. A lekari su zauzeti i zaokupljeni time da dobro odrade tehnički deo posla - doze lekova i ostalo."

Izabel se smesta osetila krivom. Nije joj bila namera da ga inhibira. „Razume se da mi je milo što razgovaramo", žurno je rekla. „Nije mi bila namera da zvučim tako osorno."

Nakratko je ćutao. Ne beše još ni takao svoje filete skuše i sad je s oklevanjem odsekao parčence. „Vidite", rekao je, „dogodilo mi se nešto krajnje neverovatno, a ni sa kim nisam mogao da pričam o tome. Potreban mi je neko ko će razumeti filozofske implikacije toga. Zato mi je palo na pamet da bih mogao da pričam s vama."

„Ljudi retko zatraže savet filozofa", s osmehom je odvrtila Izabel. „Počastvovana sam!"

Kad je nastavio, glas mu je zvučao manje napeto. „Celog života živeo sam u skladu s racionalnim principima. Verujem u naučne dokaze i naučni metod."

„Kao i ja", rekla je Izabel.

Klimnuo je glavom. „Psihologija i filozofija sagledavaju svet na isti način, zar ne? Tako i vi i ja smatramo da su neobjašnjene pojave samo to i ništa više - nešto što još uvek nije objašnjeno, ali za šta postoji objašnjenje u okvirima našeg postojećeg razumevanja stvari ili će se to objašnjenje pojaviti u budućnosti."

Izabel je bacila pogled kroz prozor. Jeste znatno pojednostavio stvar, ali se, uopšte uzev, slagala s njim. Ali da li je ovo razgovor koji mu je toliko teško padao: diskusija o tome kako gledamo na svet?

„Uzmimo sećanje, na primer", nastavio je Ijan. „Imamo opštu predstavu o tome kako funkcioniše - da postoje fizički tragovi u mozgu. Znamo gde se neki od njih nalaze. Većinom u hipokampusu, ali ima i drugih delova u malom mozgu."

„Londonski taksisti", upala je Izabel.

Ijan je prasnuo u smeh. „Tačno tako. Ustanovljeno je da imaju veći hipokampus nego mi ostali, zato što moraju da popamte one silne ulice da bi dobili dozvolu za taksiranje."

„Ali barem znaju kako da vas odvezu tamo kuda ste krenuli", rekla je Izabel. „Za razliku od nekih drugih mesta. Jednom prilikom morala sam da preuzmem kontrolu u taksiju u Dalasu i pratim plan grada i upućujem vozača. Išla sam u posetu svojoj rođaci, Mimi Meknajt. Kad sam najzad stigla kod nje, rođaka Mimi je prokomentarisala: 'Svako društvo ima taksiste kakve zaslužuje.' Mislite li da je to tačno, Ijane?" Sama je odgovorila na svoje pitanje. „Ne. Sjedinjene Države su valjana zemlja. Zaslužuju bolje taksiste."

„I bolje političare?"

„Sasvim sigurno."

Pojeo je još malo svoje skuše, dok je Izabel dovršila svoju krompir-salatu.

„Može li biti da je pamćenje smešteno negde drugde?“ upitao je. „Šta ako grešimo u vezi s fizičkom osnovom pamćenja?“

„Mislite, još negde osim u mozgu?“

„Da. Neki delovi pamćenja, možda.“

„Ne bih rekla da je to verovatno.“

Zavalio se u stolicu. „Zašto? Imunološki sistem pamti stvari. Moj imunološki sistem pamti, zar ne? Gliste koje su hranili parčićima drugih glista pokazale su da su poprimile osobine pojedene gliste. To je poznato kao ćelijsko pamćenje.“

„Dobro, a zašto onda ne pokazujete osobine skuše?“ upitala je Izabel. „Zašto ne počnete da se prisećate kako se radi sve ono što skuše rade?“

Prasnulo je u smeh. Mada je mogao i da se ne nasmeje, pomislila je Izabel. I trebalo bi više da pazim šta mu govorim. Ima poverenja u mene i ne smem da budem neozbiljna.

„Oprostite“, rekla je. „Lupila sam glupost.“

„Bilo je baš zabavno“, rekao je. „U poslednje vreme okružen sam poprilično doslovnim ljudima. Promena prija.“ Začutao je, zagledavši se kroz prozor, u drveće na Ratlend skveru. Izabel je sledila njegov pogled. Napolju je pomalo duvalo i grane drveća njihale su se naspram neba.

„Preći ću na stvar“, nastavio je Ijan. „Teorija o ćelijskom pamćenju - ako možemo tako da je nazovemo - nalazi da je savršeno moguće da je srce spremište sećanja. Prema tome, dobivši tuđe srce, dobio sam i neka sećanja te osobe.“

Izabel u prvi mah nije rekla ništa. Potom: „Da li se to dogodilo?“

Oborio je pogled i stao da povlači prstom duž ivice stolnjaka. „Ne znam šta da kažem. Moj instinkt naučnika - racionaliste - tera me da kažem da je to totalna besmislica. Znam da postoji mnoštvo priča o ljudima koji su poprimili osobine davaoca od koga su dobili organ. Snimaju se filmovi o tome. Nekad bih sve to odbacio kao čistu fantaziju.“

„Nekad?“ upitala je Izabel.

Ijan je pogledao u svoju skušu i premestio je na kraj tanjira. „Da. Nekad. Sad više nisam tako siguran u to.“ Začutao je, tražeći na njenom licu znake podsmeha. I ona je njega posmatrala. Neprijatno mu je, pomislila je, baš kao što bi i svakoj drugoj racionalnoj osobi bilo u prisustvu neobjašnjivog.

„Neću vam se smejati“, tiho je rekla.

Osmehnuo se. „Hvala vam“, počeo je. „Vidite, stalno mi se javlja sećanje, sećanje koje ranije nisam imao. Vrlo je živo. Posredi je nešto za šta mislim da bih upamtio, da sam ikad doživeo, ali nisam, barem koliko znam.“

„Možete mi reći o čemu je reč“, rekla je. „Haj'te, kažite. Slobodno.“

„Hvala vam“, ponovio je. „Već i to što ću nekom reći predstavljaće veliko olakšanje. Znae, osećam se prilično beznadno. Ovo što mi se dešava vrlo je uznemirujuće i bojim se da će ugroziti moj oporavak, sem ukoliko ne uspem da ga razrešim.“ Začutao je, zagledavši se u svoj tanjir. „Staviše, bojim se da će me to ubiti.“

Grejs je poranila sledećeg jutra. „Desilo se čudo“, objavila je, ušavši u Izabelinu kuhinju. „Autobus koji je poranio. I to ne jedan nego dva. Mogla sam da biram.“

Izabel ju je rasejano pozdravila. Novine otvorene pred njom izvestavale su o pljački banke koja je pošla naopako kad su se pljačkaši slučajno zaključali u odaji sa sefovima. Izabel je pročitala reportažu i ispričala Grejs o njoj.

„To je samo još jedan dokaz“, rekla je Grejs, „da ne postoje inteligentni kriminalci.“

Izabel je posegla za lončetom za kafu. „Pa sad, mora biti da postoji barem nekolicina“, blago se pobunila. „Oni veliki zločinački umovi o kojima slušamo. Oni koji nikad ne bivaju uhvaćeni.“

Grejs je odmahнула glavom. „Obično ih na kraju ipak uhapse“, rekla je. „Ljudi ne mogu večito da se izvlače nekažnjeno.“

Izabel je načas razmislila. Je li ovo tačno? Čisto je sumnjala da jeste. Za početak, postoje nerazjašnjena ubistva: Džek Trbosek po svoj prilici nije nikad uhvaćen, a Džon Biblija, ubica koji je citirao navode iz Biblije i koji je jedno vreme držao u strahu ceo Glazgov, verovatno je još uvek živ negde na zapadu Škotske, muškarac na pragu poznih godina koji vodi sasvim normalan život. Izgleda da se izvukao nekažnjeno, jednako kao i raznorazni ratni zločinci. Može biti da je što je veći zločin, veća i mogućnost da se počinilac izvuče bez kazne. Diktatori, počiniooci genocida, oni koji su poharali državne blagajne - takvi često pobegnu, dok one sitne ribe, podoficiri, sitne varalice, bivaju progonjeni i uhvaćeni.

Zaustila je da kaže nešto o tome, ali se zaustavila. Grejs je umela da se ukopa na položaju i tada je svaki razgovor bio bespredmetan. Uz to, postojalo je još nešto što je htela da ispriča Grejs. Razgovor koji je vodila s ljanom juče za ručkom još uvek joj je bio u mislima; zaista, probudila se veoma rano i razmišljala o njemu, ležeći u krevetu i osluškujući vetar u krošnjama pred kućom.

„Juče sam vodila jedan krajnje neobičan razgovor“, počela je. „S čovekom kome je presađeno tuđe srce. Jesi li ikad upoznala nekog kome je presađeno srce?“

Grejs je odmahнула glavom. „Mojoj materi bi u svoje vreme dobro došlo da su joj presadili srce“, zamišljeno je rekla. „Ali u to vreme te operacije nisu uspevale. Ili možda nisu imali dovoljno srca za sve.“

„Žao mi je“, rekla je Izabel. U Grejsinom životu postojalo je zaleđe sačinjeno od neprestanog teškog rada i patnje i povremeno se to odražavalo u onome što bi rekla.

„Svi moramo da odemo“, rekla je Grejs. „To je samo prelazak. Ništa čega bi se trebalo plašiti - ta druga strana.“

Izabel nije rekla ništa. Nije bila sigurna u vezi s drugom stranom, ali beše dovoljno širokih shvatanja da bi prihvatila da ne možemo sa sigurnošću reći da nije moguć nekakav vid preživljavanja duše. Sve to zavisi, pomislila je, od postojanja nužne povezanosti između svesti i fizičke materije. A budući da nije moguće identifikovati lokaciju svesti, ne može se isključiti istrajavanje svesti u odsustvu moždane aktivnosti. Postojali su neki filozofi koji nisu razmišljali ni o čemu sem o svesti - „ultimativan i zakučast filozofski problem“, rekao je njen nekadašnji profesor - ali ona nije spadala među njih. Stoga je jednostavno rekla; „Da, druga strana...“ i potom: „Ali on nije nikad stigao na drugu stranu, naravno. To novo srce ga je spaslo.“

Grejs ju je iščekujući posmatrala. „I?“

„I onda je počeo da doživljava krajnje neobične stvari.“ Zastala je i gestom pokazala Grejs da se posluži kafom iz lončeta. „Vidiš“, nastavila je, „on je psiholog. Bolje rečeno, bio je, i čitao je članke o psihološkim problemima koje imaju ljudi koji pretrpe operaciju presađivanja srca. Vrlo uznemirujuće, reklo bi se.“

„Mogu da mislim“, dočekala je Grejs. „Novo srce koje ti kuca u grudima. Ja bih sigurno bila vrlo uznemirena.“ Stresla se. „Da znate, nisam baš sigurna da bi mi se dopalo. Nečije tuđe srce. I ustanoviš da si se zaljubila u momka ili muža te pokojnice, ili ko zna šta drugo. Zamislite samo!“

Izabel se nagnula prema njoj. „Ali to je baš ono što on kaže da mu se događa. Nije se zaljubio, to ne, ali doživljava neke stvari koje se ljudima događaju u takvim okolnostima. Vrlo neobične stvari.“

Grejs je sada sedela preko puta Izabel. Ovo je umnogome bila njena teritorija - stvari od kojih te podilaze žmarci, neodređene, neobjašnjive. Ali ja sam samo zainteresovana za ovo, pomislila je Izabel; neka se ona koja nije naivna prva baci kamenom.

„Rekao mi je“, nastavila je Izabel, „da s vremena na vreme doživljava nagli bolan trzaj. Ne u srcu, ali preko cele prednje strane tela i u ramenima. I onda vidi nešto. Svaki put. Bol je praćen vizijom.“

Grejs je počela da se smejulji. „Ali vi ne verujete u manifestacije“, rekla je. „Sami ste mi onomad rekli. Sećate li se? Govorila sam vam o manifestaciji koju sam videla na jednom sastanku, a vi ste mi rekli...“

Razumljivo je, sasvim, pomislila je Izabel, da Grejs oseća izvestan trijumf u vezi s ovim; ali on nije pominjao nikakvu manifestaciju. Postojalo je barem malo racionalističke teritorije koja se dala braniti. „Nisam pomenula nikakvu manifestaciju“, rekla je. „Vizija i manifestacija su dve različite stvari. Prva je u čoveku, a potonja izvan njega.“

Grejs je delovala sumnjičavo. „Nisam sigurna da tu ima neke velike razlike. Ali, dobro, de, šta je on to video?“

„Lice.“

„Samo lice?“

Izabel je otpila gudjaj kafe. „Da. To baš i ne bi bila neka manifestacija. Ali jeste čudno, zar ne? Vidati isto lice. I to u isto vreme kad se pojavi bol.“

Grejs je gledala u stolnjak. Pratila je šaru kažiprstom; Izabel ju je posmatrala, ali je shvatila da nije posredi ništa posebno, samo žvrljanje. Da li se Grejs upuštala u zapisivanje diktata duhova? pitala se. Pisanje po diktatu duhova imalo bi svojih prednosti - kad bi postojalo. Da li je neko bio u kontaktu sa Šubertom i pisao po diktatu dok je Šubert diktirao simfoniju? Izabel se osmehnula pitajući se da li je kompozitor predložio i naziv za tu simfoniju: Druga strana, to bi, možda, bilo primereno. Okrznula je pogledom Grejs koja je još uvek fiksirala pogledom sto i suspregnula osmeh.

Grejs je podigla glavu. „I, šta on misli, ko je to? Neko koga se seća?“

Izabel je objasnila da nije. Lice, rekao je Ijan, ne pripada nikome koga poznaje, ali je upečatljivo: visoko čelo, uzane oči i ožiljak koji teče neposredno ispod linije kose.

„Ali evo“, nastavila je Izabel, „šta je u svemu tome najzanimljivije. Kao što sam ti rekla, ovaj čovek s kojim sam razgovarala je psiholog. Potražio je šta je napisano o iskustvima ljudi kojima je

presadeno srce. I pronašao je dosta toga. Nekoliko knjiga. Neke članke.

„Neko je pre nekoliko godina napisao knjigu o tome. Tu je opisano kako je žena koja je dobila srce jednog mladića odjednom počela da se ponaša sasvim drugačije. Postala je mnogo agresivnija, mada pretpostavljam da je tako nešto moguće kod svakog kome izvade srce i zamene ga drugim, ali je takođe počela da se oblači drugačije i da jede drugačiju hranu. Počela je da se davi u pilećim štapićima, koje ranije nije volela. Razume se, otkrili su da je onaj mladić, davalac srca, naročito voleo da jede baš pileće štapiće.”

Grejs je odmahнула glavom. „Ne podnosim ih”, rekla je. „Bezokusne stvarčice.”

Izabel se složila s njom. Ali pileći štapići nisu bili poenta priče. „Takođe je pročitao razne članke”, nastavila je, „i otkrio nešto vrlo zanimljivo. Naletio je na članak nekog psihologa iz Sjedinjenih Država koji je pratio deset slučajeva promene ponašanja kod ljudi kojima su presađena tuđa srca. Jedan od njih zapao mu je za oko.”

Grejs je sedela uspravno kao sveca. Izabel je posegla za lončatom i nasula svojoj domaćici još jednu šolju kafe. „Uza svu ovu priču o srcu”, rekla je, „možeš li da osetiš kako ti tvoje bije u grudima? I da li od kafe malo ubrzava?”

Grejs je načas razmislila. „Ne volim da mislim o tome”, odvratila je. „Morate da ostavite srce da na miru radi svoj posao. To je kao disanje, ista stvar. Ne moramo da podsećamo sebe da dišemo.” Otpila je gutljaj kafe. „Ali hajde da se vratimo na one slučajeve. Rekoste da mu je jedan zapao za oko. Zašto?”

„Oni”, počela je Izabel, „to jest, autori članka, otišli su da vide čoveka koji je rekao da, otkako je dobio novo srce, oseća nagle bolove u licu, vidi bleske svetlosti i potom ugleda nečije lice. Dao je dobar opis lica, baš kao moj poznanik.

„Istraživači su ustanovili da je davalac srca bio mladić koji je stradao od metka - koji ga je pogodio u lice. Policija je verovala da zna ko ga je ubio, ali nije mogla ništa da dokaže. Ali tada je policija pokazala istraživačima sliku osumnjičenog - i lice je bilo upravo ono koje je opisao čovek koji je dobio mladićevo srce.”

Grejs je dohvatila svoju šolju. „Drugim rečima”, rekla je, „srce se sećalo onoga što se dogodilo.”

„Da”, odvratila je Izabel. „Ili barem tako izgleda. Autori članka su prilično skeptični. Sve što kažu jeste da, ukoliko postoji nešto što bi se moglo nazvati ćelijskim pamćenjem, tada bi ovo mogao da bude slučaj toga. Ili...”

„Ili?”

Izabel je neodređeno mahnula rukom. „Ili se sve to može objasniti činjenicom da su lekovi koje je pacijent uzimao doveli do halucinacija. Lekovi umeju da izazovu bleskanje pred očima i tome slično.”

„Ali šta je sa sličnošću lica?” upitala je Grejs.

„Slučajnost”, predložila je Izabel. Međutim, ni sama nije bila preterano oduševljena ovim objašnjenjem, a Grejs je to shvatila.

„Vi zapravo ne mislite da je to bila puka slučajnost, zar ne?” upitala je Grejs.

Izabel nije znala šta da misli. „Ne znam”, rekla je. „Možda je to jedna od onih situacija u kojima čovek naprosto mora da kaže da ne zna.”

Grejs je ustala sa stolice. Čekao ju je posao. Međutim, postojalo je nešto što je smatrala da mora da kaže. „Ali sećam se da ste mi rekli - ima tome već poduže - da nešto ili znamo ili ne znamo. Rekoste da tu nema sredine. Baš tako rekoste, da znate."

„Tako ti rekoh?" rekla je Izabel. „Pa dobro, moguće."

„I može biti da ste hteli da kažete da ponekad biva da moramo da kažemo da nismo sigurni", dodala je Grejs.

„Može biti", saglasila se Izabel.

Grejs je klimnula glavom. „Kad biste hteli da dođete na jedan od sastanaka ovih dana, razumeli biste na šta mislim."

Izabel je začula kratko oglašavanje svog unutrašnjeg alarma. Nije imala ni najmanju želju da se upetljava u seanse, ali direktno odbijanje delovalo bi neotesano i dalo bi se protumačiti kao opovrgavanje one širine shvatanja koju joj je Grejs maločas ljubazno priznala. Ali da li bi mogla da zadrži ozbiljan izraz lica dok medijum tvrdi da razgovara s drugom stranom? Da li bi bilo kuckanja u stolove i potmulog jecanja iz sveta duhova? Činjenica da neko tako realan i direktan poput Grejs može da gaji ovo osobeno interesovanje za spiritualizam totalno je zbunjivala Izabel. To jednostavno nije imalo logike; osim ako, dabome, ne stoji ono što neki kažu, da svi imamo slabu tačku, oblast intelektualne ili emocionalne ranjivosti koja može da bude u totalnom neskladu s našim karakterom. Ljudi od kojih se to nikad ne bi očekivalo bave se najneobičnijim stvarima. Oden je, prisetila se, pisao o penzionisanom zubaru koji nije slikao ništa osim planina. Zainteresovalo ju je to, zbog nespojivosti zubarstva s planinama. Zašto je sve čime bi se zubar mogao baviti delovalo gotovo uzbudljivo? Moj zubar sakuplja vozove-igračke, mogla je da kaže - zato što je to istina. Ali zašto bi to bilo smešnije od činjenice da direktor banke sakuplja vozove-igračke? Ili je to takođe smešno?

„Jasno mi je da mislite da će biti smešno", rekla je Grejs, uputivši se prema plakaru u kojem je držala svoju opremu za čišćenje. „Ali nije, samo da znate. Ozbiljno je. Vrlo ozbiljno. A i možete da upoznate zanimljive ljude tamo." Stajala je sad ispred plakara, vadeći metlu, ali još uvek pričajući. „Samo da znate, upravo sam upoznala jednog baš finog čoveka u našoj grupi. Žena mu je preminula pre oko godinu dana. Vrlo prijatan čovek."

Izabel je naglo podigla pogled, ali Grejs je već izlazila iz kuhinje. Pogledala je Izabel, samo na trenutak, doduše, pogledom koji nije odavao ništa. Izabel je gledala kroz otvorena vrata, u mesto na kojem je do maločas stajala Grejs, i razmišljala o onome što je njena domaćica rekla. Potom su se, međutim, njene misli vratile na Ijana i njihov neobičan, uznemirujuć razgovor u Umetničkom klubu. Rekao je da brine da bi ga slike koje vidi mogle ubiti - a ona je smatrala da je to čudna konstatacija i zamolila ga da objasni otkud mu takva pomisao. Tuga, reče joj na to. Tuga. „Kad se to desi, obuzme me strahovita tuga. Ne mogu da vam je opišem - ali to je čemer smrti. Znam da zvuči melodramatično, ali eto, upravo je tako. Izvinite."

Izabel nije volela da joj radni sto postane previše neuredan, ali to nije značilo da je bio uredan. Staviše, uglavnom se na njemu nalazilo previše papira, obično rukopisa koje je trebalo poslati na stručnu recenziju. Nije bila sigurna u vezi s izrazom stručna recenzija, i pored toga što je reč o opšte prihvaćenom izrazu za krucijalnu fazu objavljivanja članaka u časopisu. Katkad se izraz svodio upravo na to: kolege bi bez ikakvih predrasuda pročitale radove kolega i dale svoje mišljenje. Ali Izabel je ustanovila da ne biva uvek baš tako, jer su radovi umeli da dospeju u ruke autorovih prijatelja ili neprijatelja. Do toga je dolazilo nehотиčno: nemoguće je bilo kome da vodi evidenciju o ljubomori i rivalstvu koji prožimaju akademske krugove, tako da je Izabel preostajalo samo da se nada da će umeti da uoči skrivene namere koje su ležale iza izravnog antagonizma ili, još češće, i još prevejanije, iza onog prikrivenog: „zanimljivo štivo, možda čak dovoljno zanimljivo da privuče nešto malo pažnje." Filozofi umeju da budu zloćudni, razmišljala je, a moralni filozofi najzloćudniji od svih.

Sada, sedeći za svojim zakrčenim radnim stolom, latila se zadatka da raščisti makar deo gomile papira. Radila je energično i, kad je najzad bacila pogled na sat, bilo je skoro podne. Pomislila je da je uradila sasvim dovoljno za jedno prepodne, a može biti i za ceo dan. Ustala je, protegla se i prišla prozoru svoje radne sobe da bi pogledala u vrt. Busenje baštenskog karanfila u leji koja se protezala duž suprotnog zida beše blistavoružičasto kao i uvek, a niz žbunova lavande koje je zasadila pre nekoliko godina nalazio se u punom cvatu. Pogledala je u leju koja je ležala pod samim prozorom. Neko je kopao u korenju azaleje i poizbacivao male gomile zemlje na rub travnjaka. Osmehnula se. Brat lisac.

Retko je viđala Brata Lisca, koji beše diskretan u svom kretanju, kao što je i priličilo nekom ko mora da je verovao da živi na neprijateljskoj teritoriji. Doduše, Izabel nije bila neprijatelj; bila je saveznik i mogao je to naslutiti nailazeci na sirove piliće koje mu je ostavljala napolju. Jednom ga je videla izbliza, na šta je podvio rep i pobegao, ali se posle nekoliko koraka zaustavio i tada su se pogledali. Oči su im se srele na samo nekoliko sekundi, ali to je bilo sasvim dovoljno da Brat lisac shvati da njene namere prema njemu nisu neprijateljske i videla je kako mu se telo opušta pre no što se okrenuo i mirno otkoračao dalje.

Još uvek je posmatrala tragove njegovog kopanja, kad je zazvonio telefon.

„Dakle", oglasila se s druge strane Ket, koja je telefonske razgovore uvek započinjala naglo. „Radiš!"

Izabel je pogledala svoj radni sto, sad već napola raščišćen. „Da", odvratila je. „Ali ti možda imaš neki bolji predlog?"

„Zvučiš kao da ti je potreban izgovor."

„I jeste", priznala je Izabel. „Ionako sam nameravala da prestanem, ali izgovor bi svakako dobro došao."

„Dakle", rekla je Ket. „Stigao je moj prijatelj iz Italije. Tomazo. Sećaš se, pričala sam ti o njemu."

Izabel beše na oprezu. Ket je bila osetljiva u vezi s Izabelinim ranijim mešanjem u njene veze, tako da nije htela da kaže ništa što bi moglo biti pogrešno protumačeno. Stoga je jednostavno odvratila. „Dobro."

Usledilo je ćutanje. „Dobro“, ponovila je Izabel.

„Pomislila sam da bi mogla da dođeš i ručaš ovde“, rekla je Ket. „U dućanu. On se vraća ovamo čim spremi kola na sigurno, u garažu hotela. Odseo je u „Prestonfild hausu.“

„Ne misliš da ću biti... na smetnji?“ upitala je. „Zar nećete želeti da... ručate sami? Nisam sigurna da vam je potrebno moje društvo.“

Ket je prasnula u smeli. „Ne sekiraj se“, rekla je. „Između nas nema ničega. Nemam nameru da započinem bilo šta, ako te to brine. On je prijatno društvo, ali ništa više od toga.“

Izabel je poželeva da je upita da li i Tomazo tako misli, ali nije rekla ništa. Najozbiljnije je odlučila da se ne meša, a svaka takva primedba mogla bi se lako shvatiti kao mešanje. U isto vreme, laknulo joj je zbog saznanja da Tomazo neće biti Ketin novi momak. Znala je da je pogrešno što o njemu sudi na osnovu oskudnih dokaza - bez ikakvih dokaza, štaviše - ali svakako je imala dobrog razloga za zabrinutost. Zgodan mlad Itaiijan - pretpostavljala je da je zgodan: svi Ketini muškarci su bili zgodni - sa sklonošću prema skupim oldtajmerima poput bugatija, teško da je bio pouzdan, kućevan tip. Pre će biti da je tip koji krši saobraćajne propise - i ženska srca, pomislila je i umalo promrsila to sebi u bradu, ali se na vreme zaustavila.

„Dolaziš?“ upitala je Ket.

„Razume se“, odvratila je Izabel. „Ako stvarno želiš da dođem.“

„Želim“, rekla je Ket. „Dala sam da se pripremi salata specijalno za tebe. Sa više maslinki. Onih koje voliš.“

„Svakako bih došla“, rekla je Izabel. „Znaš to.“

Popevši se na sprat, pogledala se u ogledalu. Imala je na sebi golubijesivu suknju koju je često oblačila za bavljenje uredničkim poslom. Bila je dopunjena, ako dopunjena nije prejak izraz, komotnim džemperom krem boje, na čijem se levom rukavu pojavila mala mrlja od mastila. Osmehnula se. Ovo neće valjati. Ne može u ovome da upozna čoveka koji voli starinske bugatije; u stvari, ni sa jednim Italijanom nećeš se upoznavati u ovakvoj odeći.

Otvorila je svoj garderobni orman. Kriva sam, pomislila je, gledajući crnu haljinu-košuljicu koju je kupila u butiku u Morningsajdu, jer kupovina skupih haljina odista povlači za sobom poveliko osećanje krivice - ali slatke krivice; volela je tu haljinu i previše često ju je oblačila. Italijani nose crno, zar ne? Dobro, onda nešto drugačije - rolka od crvenog kašmira preobraziće suknju, a efekat će upotpuniti par visećih minduša od svetlucavih veštačkih kamenčića. Eto! Ket će se ponositi njome. Tomazova tetka sigurno nosi udovičku crninu i ima brkove i... Zaustavila se. Ne samo da ovo nije bilo nimalo lepo, nego je po svoj prilici bilo i netačno. Italijanske tetke su nekad običavale da naginju gojaznosti i maljavosti, ali vremena se menjaju, zar ne, i pre će biti da su sada vitke, moderno odevene i preplanule.

Doviknula je pozdrav Grejs, koja joj na to otpozdravi odnekud iz zabačenog dela kuće, i potom izađe napolje. Duž obeju strana ulice nizala su se parkirana kola studenata obližnjeg Nepijerovog univerziteta, što je nerviralo komšije, ali Izabel nije preterano smetalo. Lokalno stanovništvo je nešto što studentariji nikad ne deluje sasvim stvarno; ono je samo pozadina za studentsku dramu koja se sastoji od žurki i dugih razgovora uz kafu i... Izabel je zastala. Šta još rade studenti? Pa dobro, znala je odgovor na to pitanje, a zašto i ne bi to radili, pod uslovom da se ponašaju odgovorno u vezi s tim? Nije odobravalala promiskuitet, za koji je smatrala da se ruga našoj dužnosti da volimo i poštujemo

druge; u emocionalnom pogledu, to je samo brza hrana koju čovek ne bi nikom poželeo. Međutim, u isto vreme, niko ne bi trebalo da skapava od gladi.

Skrenuvši u Merčiston kresent, ulicu koja je zavojito vodila ka Brantsfildu i Ketinom dućanu, Izabel je zamišljala kako bi to bilo kad bismo mogli drugima poklanjati ljubav. Ne svoju - jer možda nije poželjna - ali ljubav onih za kojima primalac čezne. Kakva bi to moć bila, pomislila je. Izvoli, dečko dragi, ovo je devojka kojoj se tako dugo diviš i da, sad je tvoja. Izvoli i ti, ovo je onaj poželjni dečko kome odavno uzalud pokušavaš da zapadneš za oko; pokušaj sad.

Pa ja ni sama nemam čoveka, reče na to Izabel samoj sebi; nisam u poziciji da ih poklanjam drugima. Naravno, nije se baš pretrgla pokušavajući da ga nađe, ne od Džona Lajamora. Godinama posle toga, jedno dugo vreme, čak nije bila sigurna ni da ga želi. Ali sad je, smatrala je, ponovo bila spremna za rizik koji muškarci donose sa sobom - rizik da bude ostavljena, prevarena, unesrećena. Može da ga nađe ako hoće, razmišljala je. Dovoljno je mlada i privlačna da se takmiči. Muškarci su je smatrali zanimljivom; znala je to, jer se videlo po načinu na koji su reagovali na nju. Lepo je mogla da vidi sebe za stolom pored prozora u „Olorozu“, odakle preko krovova u Ulici Džordž puca pogled na Fajf u daljini, i muškarca koji sedi preko puta nje, muškarca koji je dobar kozer, sa smislom za humor, koji bi umeo da je nasmeje, ali koji bi umeo i da je rasplače onda kad govori o važnijim, dirljivim stvarima. Muškarac poput... Razbijala je glavu. Ima li takvih muškaraca? I, što je možda još važnije, gde su?

Džejmi, naravno. Došao joj je u misli nepozvan, sedeći za tim zamišljenim stolom u „Olorozu“, gledajući je onim svojim sivim očima i govoreći joj baš o onim stvarima o kojima su oduvek voleli da razgovaraju. Zatvorila je oči. Prekasno je. Spojila ih je fatalna, anahronična greška u zvezdama. Da se rodila petnaest godina kasnije, bili bi savršen par i mogla je da zamisli sebe kako se zubima i noktima bori za njega - bio bi sve što je ikad želela; ali sad, sad je bilo nedolično i nemoguće i odlučila je da neće ni da razmišlja o tome. Oslobodila se takvih misli o Džejmiju jednako kao što se zavisnik oslobađa misli o boci, trkalištu ili spavaćoj sobi.

Približavajući se kraju Merčiston kresenta, ugledala je u daljini pred sobom užurbanu kolonu automobila koja je nailazila u grad iz pravca Morningsajda i s južne periferije. Ketin dućan nalazio se na sredini bloka, između juvelirnice s jedne i antikvarnice s druge strane. Nekoliko vrata niže, na istoj strani ulice kao i dućan, nalazila se ribarnica u kojoj je njen otac godinama kupovao svog omiljenog dimljenog lososa iz Loh Fajna. Videla je i antikvara kako kupuje dimljenog lososa, saginjući se da odmeri ribu izbliza. Jedno od zadovoljstava koje donosi život u malom gradu jeste to što čovek može mnogo da sazna o svojim sugrađanima. Upravo zato su one male italijanske varoši tako prijatne: zbog činjenice da u njima gotovo da i nema anonimnosti. Prisetila se svoje posete prijateljici u Ređo Emilija, istoj onoj koja ju je odvela u fabriku parmezana,

i njihove šetnje pjacom. Izgledalo je kao da su svakog drugog minuta zastajale da razmene s nekim nekoliko reči. Ono je bio rođak; ono tetkina prijateljica; onaj je sigurno godinu dana stanovao sprat niže od nje, ali se odselio u Milano, mora da se ponovo vratio; onaj tamo imao je grozan nadimak u osnovnoj školi, da, stvarno su ga tako zvali, da ne poveruješ. U Edinburgu se, doduše, nije moglo šetati na baš takav način - teško da je vreme bilo kao stvoreno za la bella figura* ((Ital.) Lepo telo; ovde u prenosnom značenju, otprilike, „pokazivanje na ulici“ ili „produciranje ulicom“. (Prim prev.)) - ali makar je čovek mogao da vidi nekog poznatog kako kupuje dimljenog lososa.

U Ketinom dućanu zatekla je gužvu. Pored Edija, koji je radio puno radno vreme, Ket je zaposlila i jednu devojku, Šonu, koja je radila nekoliko sati dnevno i ovog časa je stajala za tezgom i sekla

salamu. Ket je merila sir, a Edi je bio na kasi. Izabel se upitala da li da se ponudi da pomogne, ali tada je pomislila da bi im možda samo smetala. Stoga se smestila za sto i podigla časopis koji je ležao na podu; verovatno ga je zaboravila neka užurbana, neuredna mušterija.

Kad joj je Ket malo kasnije prišla, zatekla ju je zadubljenu u članak.

„Stići će svakog trenutka“, promrsila je Ket. „Sigurna sam da će ti se dopasti.“

„Naravno da hoće“, neubedljivo je odvratila Izabel.

„Ne, mislim stvarno će ti se dopasti“, rekla je Ket. „Čekaj samo i videćeš.“

Izabel je bila zaintrigirana. „Ali učinilo mi se da si zvučala pomalo... kako da kažem? Pomalo mlako kad si mi telefonom pričala o njemu.“

„O“, vedro je izustila Ket. „Ako misliš na to da sam zvučala kao da on nije za mene, da, u pravu si. Nije. Ali... Ali videćeš već na šta mislim.“

„Šta je problem?“ upitala je Izabel.

Ket je uzdahnula. „Godine.“

„Godine? Koliko mu je? Sedamdeset pet?“

„Ne baš“, odvratila je Ket. „Tvojih je godina, rekla bih. Rane četrdesete.“

Izabel beše zatečena. „U tom slučaju, najbolje godine su davno iza njega. Misliš ti.“

„Nisam htela da budem neučtiva“, rekla je Ket. „Četrdeset u stvari nisu nikakve godine. Danas je četrdeset kao nekad trideset, znam. Znam. Naprosto, za mene, iz perspektive mojih dvadeset i nešto, četrdeset i nešto je... Bojim se da ne vidim sebe kako se zaljubljujem u nekog ko je skoro dvadeset godina stariji od mene. Ništa više. To je jednostavno pitanje držanja uz svoje vršnjake.“

Izabel je ohrabrujućim gestom dotakla brataničinu podlakticu. „Sasvim logično“, rekla je. „Ne moraš da se izvinjavaš.“

„Hvala ti.“ Ket je podigla pogled. Vrata su se otvorila i ušao je muškarac. Na brzinu se osvrnuo po dućanu i, opazivši Ket, mahnuo joj je.

Tomazo je prišao stolu. Ket je ustala i pružila mu ruku. Izabel je gledala, a onda se okrenuo prema njoj i sagnuo da bi se i s njom rukovao. Smešio se i videla je kako prelazi očima preko nje, ne vrlo očigledno ili nepristojno, ali ipak prelazi.

Seo je s njim i Ket je otišla da mu donese čašu mineralne vode za koju ju je zamolio. Prekasno je za kafu, rekao je, a nije gladan. „Čaša vode“, dodao je, „biće savršena.“

Okrenuo se prema Izabel i osmehnuo. „Vaš grad je divan“, rekao je. „Mi Italijani smatramo Škotsku tako romantičnom i stvarno jeste, baš kao što je i zamišljamo!“

„A mi imamo svoje ideje u vezi s Italijom“, rekla je Izabel.

Lagano je pognuo glavu u stranu. „A to su?“

„Tako je romantična“, odvratila je Izabel.

Tomazove oči raširile su se u zadovoljnom smehu. „Dakle“, rekao je. „Zašli smo u domen klišea, zar ne?“

Izabel se složila s njim. Ali svaki kliše ima koren u nečemu i zato u njima uvek postoji zrnice istine.

Ako Italija nije romantična, koja zemlja jeste? Pogledala je Tomaza, bezizražajno, nadala se, ali iza tog pogleda skrivao se onaj drugi, ispitivački. Bio je visok i dobro građen, a crte njegovog lica, koje behu snažne, bile su... bile su joj poznate. Izgledao je kao neko koga poznaje, ali ko? Već sledećeg trenutka bilo joj je jasno ko je to. Dzejmi, onakav kakav će biti za petnaest godina.

Spoznaja ju je iznenadila i na nekoliko časaka se prepustila mislima. Dzejmi je bio na granici da bude mediteranski tip, što je ona često primećivala, stoga možda nije iznenađujuće to što ima izvesne sličnosti između njega i Tomaza, koji je to zaista i bio. Ali išlo je i dalje od toga: bilo je nečega u izrazu lica i načinu govora, što je činilo tu dvojicu tako sličnim. Ako načas zatvorite oči, kao što je ona sad uradila, i isključite italijanski izgovor, čovek pored nje mogao je biti Dzejmi. Ali Dzejmi ne bi nikad kročio u Ketin dućan - čak ni sad.

Ovo neočekivano poređenje uznemirilo ju je i za trenutak se zbunila. U pomoć joj je pritekla banalna opaska. „Vaš engleski je odličan“, rekla je.

Tomazo, koji je taman hteo nešto da kaže, lako je pognuo glavu zahvaljujući joj. „Drago mi je da me razumete. Uzgred, živio sam u Londonu. Četiri godine, radio sam u Italijanskoj banci. U vreme kad sam tek stigao, ne biste mi rekli da je moj engleski odličan. Ljudi su buljili u mene i tražili da im ponovim ono što sam maločas rekao.“

„Samo neka se oni ne javljaju“, rekla je Izabel. „S onim njihovim slivenim govorom i rečima kojima se ne zna gde im je početak, a gde kraj. Jezik se iz dana u dan sve više uništava.“

„Banka mi je platila časove kod učitelja dikcije“, rekao je Tomazo. „Koji me je terao da držim ogledalo pred sobom i ponavljam stvari poput Kad u Španiji padaju kiše.“

„Lice visoravni tada se briše“, dovršila je Izabel umesto njega.

„Dobro, a zašto se briše?“ upitao je Tomazo.

„Zato što u Španiji padaju kiše“, odgovorila je Izabel.

Prasnuli su u smeh. Pogledala ga je, primećujući sitne linije oko rubova usana, koje su kazivale da pred sobom ima čoveka koji voli da se smeje.

„Hoće li vam moja bratanica pokazati Škotsku!“ upitala je Izabel.

Tomazo je slegao ramenima. „Pitao sam je da li bi htela, ali nažalost, ne može. Ne može da ostavi posao. Ali, razgledaću sam, koliko god budem mogao.“

Izabel ga je upitala planira li da obiđe Invernes. Ljudi koji dolaze u Škotsku greše - po njenom mišljenju - odlazeći u Invernes, koji je prijatna varoš, ali ništa više od toga. Smatrala je da ima mnogo boljih mesta da se vidi.

„Da“, odvratio je. „Invernes. Svi mi kažu da moram da odem tamo.“

„Zašto?“

„Zato što je to...“ Glas mu je zamro, da bi sekund potom prasnulo u smeh. „Neću otići tamo. Neću.“

„Odlično“, dočekala je Izabel.

Ket se vratila. Neće moći da ide s Tomazom u obilazak Škotske, ali zato može da odvoji malo vremena i pokaže mu Edinburg danas popodne. Da li bi Izabel bila voljna da pođe s njima?

Izabel je oklevala. Primetila je Tomazov pogled nakon što ju je Ket pozvala da im se pridruži; brz pogled, ali dovoljan da joj kaže da nije želeo da ona ide s njima.

„Žao mi je“, rekla je Izabel, „ali dužnost zove. Moj radni sto izgleda strašno. Štaviše, toliko je zatrpan rukopisima da se uopšte ne vidi.“

Ket ju je pogledala. „Jesi li sigurna da nećeš s nama?“ upitala je. „Zar ne može posao malo da sačeka?“

Usledila je kratka razmena pogleda - između bratanice i tetke, između dveju žena, potajan, mada u prisustvu muškarca. Izabel ga je protumačila kao preklinjanje i shvatila da Ket želi da ona bude pored nje. Zato je, razume se, morala da joj izađe u susret, što je i učinila.

„Pa da, uostalom, posao zaista može da čeka“, rekla je. „Volela bih da pođem s vama.“

Tomazo se okrenuo prema njoj. „Ali zaista ne mogu da vas dovedim u nepriliku. Ne. Ne. Molim vas: uradićemo to drugi dan, onda kad svi budu imali slobodnog vremena.“

„Nije problem“, rekla je Izabel. „Imam sasvim dovoljno vremena.“

Tomazo je bio uporan. „Ne, taman posla da vas deranžiram. I sam imam šta da radim. Imam neka posla ovde u Edinburgu - moram da se vidim s nekim ljudima.“

Izabel je okrznula pogledom Ket. Na trenutak beše razočarana činjenicom da nije želeo njeno društvo; to je bilo očigledno. Ket su, međutim, tek čekali problemi. Tomazo je bio uporan, činilo se, i neće ga biti lako držati na odstojanju.

Italijan je ustao sa stolice. „Ja vas obe zadržavam“, rekao je. „Kad je neko na odmoru, lako zaboravlja da ostali moraju da rade. Ket? Mogu li sutra da te pozovem telefonom?“

„Naravno“, rekla je Ket. „Biću ovde. U poslu do guše, bojim se, ali biću ovde.“

Okrenuo se prema Izabel. „Možda ćemo se i mi još koji put videti?“

„Ja sam takođe ovde“, odvratila je Izabel. „I biće mi drago da vam pokažem okolinu. Zaista.“

Tomazo joj se osmehnuo. „Vrlo ste ljubazni.“

Prignuo se i uzeo Ketinu ruku u svoju; malo ju je duže držao, smatrala je Izabel. Ket je porumenela. Biće teško, pomislila je Izabel, ali Ket mora da nauči kako da obeshrabri muškarce. A to se, po Izabelinom mišljenju, najlakše postizalo pokazivanjem preterane revnosti. Muškarci ne vole da ih se progoni; moraće da kaže to Ket, taktično, razume se, ali što eksplicitnije ume.

„O, gospođice Dalhusi. Gospođica Dalhusi, beše, je l' tako?" Izabel je potvrdno klimnula mladom čoveku koji je sedeo za radnim stolom u istraživačkom odeljenju u biblioteci. „Jeste. Imate odlično pamćenje."

Ponovo ga je pogledala, primećujući čistu belu košulju i pažljivo vezan čvor na kravati, pomalo preozbiljan izgled. Bio je od onih koji uočavaju stvari. „Kako to radite?" upitala je. „Ovde sigurno dolazi mnogo ljudi."

Mladić je izgledao obradovan komplimentom. Dičio se svojim pamćenjem, koje mu je i te kako koristilo u poslu koji je radio, ali razlog što se setio Izabel bio je taj što mu je prilikom prethodne posete objasnila da je ona urednica Revije za primenjenu etiku. Za mladog bibliotekara, koji je tek odradio pripravnički staž na odeljenju periodike, beše to egzotičan i uzvišen položaj.

Uputio joj je osmejak. „Šta mogu da učinim za vas?"

„Potrebni su mi primerci Ivning njuza od prošlog oktobra", odvrtila je Izabel. Izdiktirala mu je datume, a on joj je rekao da ima sreće; iako su sva starija izdanja otišla na mikrofilmovanje, još uvek ovde imaju ukoričene tomove brojeva od nekoliko meseci unazad; lično će joj ih doneti. Izabel mu se zahvalila i smestila za sto pored prozora. Čekajući, gledala je dole u Grasmaket i posmatrala ljude koji su razgledali izloge. Tako se promenilo, pomislila je. U doba njene mladosti, Grasmaket bio je krajnje nezdravo mesto, s pijandurama skljojanim u haustorima i grupicama snuženih ljudi okupljenim ispred ulaza u sirotinjska prenoćišta. Šta se dogodilo s „Kasi trejds" hotelom, koji je otvarao svoja vrata beskućnicima i siromasima i davao im činjiju supe i krevet da prenoće? Pretvoren je u hotel za bogate turiste, a njegova nekadašnja klijentela se razila, nestala, pomrla. Nekoliko vrata dalje, nalaze se blistava banka i prodavnica starina. Novac je izgurao ljude iz gradova; oduvek je tako. A ipak, bez obzira na to koliko se spoljašnjost grada promenila, još uvek su tu isti tipovi ljudi; u drugačijoj odeći, sada imućniji, ali s onim istim grubim licima kakva su se oduvek viđala na ulicama Edinburga.

Mladić se vratio s velikim, u plave korice uvezanim tomom novina. „Brojevi od pre dva meseca", rekao je, „uključujući i oktobarske."

Izabel mu se zahvalila i otvorila korice. Dočekala ju je naslovna strana Edinburg ivning njuza, od prvog oktobra. Veliki naslov obavestavao je o požaru u noćnom klubu, a bila je tu i slika vatrogasca koji je usmerio mlaz vode ka urušenom delu krova. Niko nije povređen, pisalo je, jer je požar izbio u kasnim noćnim satima, kad je zgrada već bila prazna. Izabel beše sumnjičava. Požari u barovima i noćnim klubovima bili su dobro poznat način da se izađe na kraj sa smanjenjem profita. Povremeno bi ponekog uhapsili, ali najčešće nisu uspevali ništa da im dokažu, uprkos velikom trudu agenata osiguravajućih društava. Tako su osiguravatelji plaćali, a na mestu starih nicali su novi, bolje uređeni barovi i noćni klubovi.

Okrenula je stranu i stala da čita drugu priču. Profesor je optužen da se nepristojnim komentarima obraćao učenici. Suspendovan je i moraće se, pisalo je, suočiti s rigoroznom istragom u vezi s incidentom. „Ne smemo dozvoliti da se dešavaju ovakve stvari", rekao je zvaničnik iz ministarstva za obrazovanje. Izabel je zastala. Ko je znao da li se nešto zaista desilo? Valjda je poenta istrage i bila da se ustanovi da li se nešto zaista i desilo, a evo, zvaničnik prejudicira stvar pre no što je nađen i jedan jedini dokaz. I ne bi li oštroumnoj tinejdžerki bilo najjednostavnije da iznese upravo takvu

optužbu, ako bi joj palo na pamet da dovede u neprijatnu situaciju ili čak uništi, profesora koji joj se nečim zamerio?

Bila je tu fotografija suspendovanog profesora, čoveka u kasnim tridesetim godinama, pomislila je Izabel, koji je smrknuto gledao u objektiv fotoaparata. Izabel je proučavala fotografiju. Dobročudno lice, zaključila je, nikako lice grabljivca. Ovo ovde je, rekla je u sebi, žrtva lova na veštice ili njegovog savremenog ekvivalenta. Nije se mnogo promenilo. Veštičarenje ili seksualno maltretiranje: taktika progona optuženih bila je umnogome ista - gnusni neprijatelj bivao je identifikovan i potom demonizovan. Iste emocije i energija kojima se napajao lov na veštice podsticale su sada progon ovih odabranih savremenih žrtava. Ipak, pomislila je: Šta ako je devojčica rekla istinu? Šta onda?

Uzdahnula je. Svet nije ni izbliza savršeno mesto, a naša potraga za pravdom deluje kao nemoguća misija. Međutim, nije došla u biblioteku da bi se udubljavala u ovakve reportaže i nagađanja koja su izazivale. Došla je da pronade nešto o dešavanjima iz vrlo određene nedelje: one u kojoj je Ijanu urađena transplantacija srca. To je bila sredina oktobra, dakle, negde na četvrtini toma, pretpostavila je. Uglavila je prst među uvezane strane i okrenula težak svežanj novina. Deseti oktobar: prerano. Ponovo je prstom izdvojila deo novina, pripremajući se da prebaci na drugu stranu brojeve od još jedne nedelje, kad je ugledala naslov: „Profesor otišao u smrt“. Bio je to onaj isti čovek, onaj koga su suspendovali zbog istrage koja mu je pretila zbog optužbi učenice. Nađen je mrtav na rubu Pendand hilsa, neposredno izvan grada. Nađeno je oproštajno pismo, a policija nije tretirala smrt kao sumnjivu. Ostavio je za sobom ženu i dvoje dece.

Izabel je teška srca pročitala reportažu. U njoj je bila navedena izjava prijatelja, koji je rekao da je posredi bio nedužan čovek koga su oterali u smrt. Policija je potvrdila da je tinejdžerka, čije ime nije navedeno iz zakonskih razloga, ali koja je povezana sa slučajem, optužena zbog opstruiranja pravde. U prevodu, zbog iznošenja lažne optužbe.

Učinila je svestan napor da izbací ovu priču iz glave. Pomislila je kako ima moralne energije za jedan po jedan problem. Nije mogla da učini ništa da pomogne tom profesoru i njegovoj unesrećenoj porodici. Ali mogla je da pomogne Ijanu, ako je želeo njenu pomoć - što je već bila druga stvar. Počela je da lista prve novine iz nedelje koju je tražila i prelazila je očima preko svakog stupca, skenirajući stranice u potrazi za naslovom koji joj je trebao. „Velika tuča u gradskom parku.“ Ne. „Lord Provo brani plan za izgradnju puteva, tvrdi da će ga javnost pozdraviti.“ Ne. „Policijski pas napao trenera, uklonjen.“ Ne. (Oduprla se iskušenju da pročita tu reportažu; morala je da se koncentriše na zadatak zbog kojeg je došla. Uklonjen?)

Sadržaj tipičan za lokalne novine: sporovi oko urbanističkih planova, nagrađivanje škola, veliki i mali zločini. Sijaset stvari koje odvlače pažnju, kakvih su takve novine uvek pune, ali bila je uporna i četvrtog dana potrage (u smislu izdanja novina za tu nedelju), naišla je na informaciju koju je tražila. Mladić je poginuo pod točkovima kola, a vozač je pobegao s lica mesta. Tu je bila fotografija, preko dva stupca, dvadesetogodišnjeg mladića u beloj košulji, s običnom kravatom, koji je s osmehom gledao u objektiv fotoaparata. Rori Mekleod, pisalo je ispod slike. Nekadašnji đak škole „Džejms Gilespi“. Nedugo nakon proslave svog dvadesetog rođendana.

Izabel je proučavala lice. Beše to jedan od onih mladića pored kojih je svakog dana prolazila u Brantsfudu ili Ulici Džordž, ili u bilo kom drugom kraju grada. Mogao je biti student ili, ovako u beloj košulji i s kravatom, bankovni činovnik u Škotskoj banci u Morningsajdu. Drugim rečima, bio je sasvim neupadljiv, kao što je i zamišljala da će biti.

Vratila se reportaži. Igrao je skvoš u Kolintonu, pisalo je, a posle toga je otišao s društvom na pivo

u „Keni mens". Odatle je izašao s jednim prijateljem i zajedno su išli sve do pošte, odakle je nastavio sam ka Brejdsu, gde je skrenuo levo u Najl grouv. Verovatno ne više od pet do deset minuta nakon što se oprostio od prijatelja, nađen je upravo u Najl grouvu, kako leži na ivici trotoara, napola zaklonjen parkiranim kolima. Pozvana je hitna pomoć i prebačen je u bolnicu, ali je tokom noći umro. Nesrećan slučaj desio se jedva dvadesetak koraka od ulaznih vrata njegove kuće. Novine su potom navele ulični broj te kuće i navele reči strica, koji je govorio o bolu porodice i strahoti gubitka tako mladog života punog obećanja. I to je bilo sve.

Izabel je nekoliko puta pročitala reportažu. Zapisala je broj kuće u Najl grouvu i ime strica s kojim je novinar razgovarao. Imao je neuobičajeno ime, Arčibald, tako da će ga relativno lako naći, bude li morala. Još jednom je pogledala fotografiju, lice Rorija Meldeoda, i potom okrenula sledeći broj Ivning njuza. U njemu je našla samo manji članak u vezi s nesrećom, u kojem se potvrđivalo da su Rorija udarila kola, nanevši mu smrtonosne povrede. Policija je apelovala na sve koji su se te večeri zatekli u blizini Najl grouva. „Bilo šta što ste videli može da bude važno", izjavio je portparol policije. „Bilo kakvo neobično ponašanje. Bilo šta neuobičajeno."

Pregledala je i novine od narednog dana, ali u njima nije bilo pomena o nesreći. Stoga je zatvorila tom i krenula da ga odnese onom mladiću za radnim stolom. Videći je kako dolazi, skočio je na noge.

„Gospođice Dalhusi", prošaputao je. „Molim vas, ja ću to."

Dodala mu je uvezane novine i zahvalila mu se.

„Kako ide Revija'?" upitao ju je, uzimajući joj novine iz ruku.

„Upravo zaključujem sledeći broj", rekla je Izabel. „Imam mnogo posla ovih dana."

Klimnuo je glavom. Voleo bi da ju je zamolio za posao, ali nije mogao da natera sebe da to uradi. Ostaće u biblioteci, pomislio je, i ostariti i zbrčkati se kao njegovi pretpostavljeni. A Izabel se, gledajući ga, to njegovo revnosno lice, prisetila smrtnosti. Mogao je on da bude mladić na fotografiji, ali nije. Rori je umro umesto ovog momka, zato što je Rori imao tu lošu sreću da se zatekne u Najl grouvu upravo na onom mestu i upravo u onom trenutku kad su ga udarila kola. Potom je pomislila na vozača. To sam mogla da budem ja, pomislila je, ili ovaj mladi bibliotekar, ali nismo. To je bio muškarac visokog čela, uzanih očiju, i s onim ožiljkom. Ili je možda bio. Samo možda.

Dogovorila se s Džejmijem da se nađu u „Elefant hausu", kafiću odmah iza mosta Džordža IV. To je bila prostrana prostorija u obliku slova „L", čiji su prozori na stražnjem zidu gledali na Svečarski sokak. Onako s visokom tavanicom i golim podnim daskama, delovala je pomalo kao pećina - pećina čiji svi zidovi behu ukrašeni slikama i figurama slonova. Izabel se tamo osećala prijatno, među slonovima i studentima, i redovno je birala taj kafić za sastanke s prijateljima. A ako se njen Nedeljni filozofski klub ikad ponovo sastane - izgledalo je da je nemoguće naći datum koji bi odgovarao svim članovima - tada bi ovo bilo dobro mesto da sednu i razgovaraju o prirodi dobra i našem shvatanju sveta. Za Džejmija, koji je šest časova nedeljno predavao fagot đacima osnovne škole „Džordž Heriot", ne beše to toliko sastajalište, koliko zgodno mesto gde je mogao da dobije jaku kafu posle završetka nastave.

Već je bio tamo kad je stigla, sedeo je za stolom pored prozora u stražnjem delu prostorije, sa šoljom kafe pred sobom, zadubljen u Skotsmen. Podigao je pogled kad mu je prišla i ustao da je pozdravi.

„Ko zna otkad sediš tu", rekla je. „Izvini."

„Pet minuta“, odvratio je. „Tek sam na trećoj strani.“

Odložio je novine i ponudio se da ode da joj donese kafu.

„To može da čeka, Džejmi“, rekla je Izabel. „Ja sam takođe čitala novine.“

Okrznuo je pogledom novine na stolu. „I?“

„Ivning njuz“, nastavila je. „U biblioteci.“

„Neobično mesto za čitanje novina“, rekao je. „Osim ako...“ Začutao je. Po Izabelinom izgledu bilo mu je jasno da je nešto namerila. Uvek je znao kad bi je uhvatila neka od njenih privremenih opsesija. Možda po izrazu koji je tada imala u očima, izrazu rešenosti, izrazu koji je kazivao Neću se smiriti dok ne saznam istinu o ovome.

Izabel je za trenutak izgledala kao da joj je neprijatno. „Da“, tiho je rekla. „Pretpostavljam da jesam nešto namerila.“ Podigla je ruku. „Znam. Znam; ne moraš da mi ponavljaš.“

Džejmi je uzdahnuo. „Nisam hteo da ti popujem. Znam da nema vajde - ti ćeš da teraš dalje, šta god ja rekao. Ali reći ću ti ovo: budi pažljiva. Jednog od ovih dana upetljaćeš se u nešto što će se ozbiljno otetiti kontroli. Hoćeš, kad ti kažem. Stvarno hoćeš.“

„To mi je savršeno jasno“, odvratila je Izabel. „Ali zahvalna sam ti što si to rekao. Ja te stvarno slušam, da znaš.“

Džejmi je otpio gutljaj kafe. Obrisao je jedva vidljiv trag mleka s gornje usne. „Ne izgleda mi uvek tako.“

„Ali slušam te!“ pobunila se Izabel. „Slušala sam te i u vezi s onom rabotom s Minti Ohterloni. Vrlo sam te ozbiljno slušala.“

„Tamo si imala sreće“, rekao je Džejmi. „Nije mnogo nedostajalo da stvar sasvim izmakne kontroli. Ali hajde da ne pričamo o prošlosti. U šta si se sad upetljala?“

Tokom sledećih nekoliko minuta, Izabel mu je ispričala za svoj slučajni susret s Ijanom i za njihov razgovor u Škotskom umetničkom klubu. Priča je zainteresovala Džejmija - to joj je bilo jasno - mada je, kao i sama Izabel, s nevericom primio onaj deo o ćelijskom pamćenju.

„Postoji racionalno objašnjenje za te stvari“, rekao je kad je završila. „Uvek postoji. A ja jednostavno ne vidim kako bi bilo koje druge ćelije sem moždanih mogle da skladište sećanja. Jednostavno ne vidim. I to samo na osnovu časova biologije u školi. To su neke osnovne stvari.“

„Ali upravo u tome i jeste problem“, ljutito je odvratila Izabel. „Svi se držimo istih oprobanih i pouzdanih ideja. Da smo odbijali da uzmemo u obzir mogućnost nečega radikalno drugačijeg, ne bismo ostvarili nikakav progres - nikad. Još uvek bismo mislili da se sunce okreće oko zemlje.“

Džejmi je odglumio iznenađenje. „Izabel, nećeš valjda sad i to da osporiš!“

Izabel je dobroćudno prihvatila njegov skepticizam. „Moram da naglasim da sam totalan agnostik kad su ove stvari posredi“, rekla je. „Ali prosto nastojim da ne gajim predrasude.“

„Dobro, i šta sad s tim?“ upitao je Džejmi. „Šta onda ako ćelije u presađenom srcu ili čemu već misle da se sećaju lica. Šta onda?“

Izabel se osvrnula oko sebe, ni iz kog drugog razloga osim što je osetila lak trzaj straha. To je bilo samo po sebi iracionalno, ali osetila je nešto.

„Lice koga se on seća moglo bi biti lice vozača koji je ubio davaoca", rekla je. „Moguće je da se urezalo u pamćenje - bilo koju vrstu pamćenja - nakon što su kola oborila momka, a vozač izašao napolje i pogledao ga dok je ležao na zemlji."

Džejmi je izvio usne. „Daj, stvarno, Izabel!"

„Da", žurno je odvratila. „Stvarno. A ako je to lice vozača, tada je sasvim moguće da imamo opis osobe odgovorne za mladićevu smrt."

Džejmi je načas razmislio. Sad mu je bilo sasvim jasno šta je Izabel radila u biblioteci. „Našla si reportažu o nesreći?" upitao ju je. „Znaš ko je bio davalac?"

„Mislim da znam", odvratila je Izabel. „Znamo da je davalac bio mlad. Toliko je Ijan saznao. Stoga sam sabrala dva i dva i zaključila da će naprasna, nasilna smrt koja se dogodila onog dana kad su Ijana pozvali na operaciju verovao otkriti identitet davaoca. Tako je i bilo. Nije bila potrebna nikakva velika pamet. Sve je sasvim očigledno."

Ali, da li je? Palo joj je na pamet da pretpostavlja previše, i preterano spremno. Možda je bilo i drugih nesreća, drugih mladića koji su mogli biti davaoci, ali ne, Edinburg ipak nije toliko velik grad. Nije verovatno da su dvojica mladića te noći naprasno izgubila život. Njena pretpostavka, zaključila je, ipak je logična.

Poprilično protiv svoje volje, Džejmi je osećao kako ga uvlači u celu stvar. Zaključio je da ne može da odoli Izabel. Bilo je u njoj nečega što ga je fasciniralo: intelektualna radoznalost, stil, polet. Uz to, bila je vrlo privlačna žena. Da je bila malo mlađa - dosta mlađa - po svoj prilici bi je smatrao isto tako uzbudljivom kao Ket. Prokleta Ket!

„Dakle?" rekao je. „Ko je on? I šta ćemo da radimo?"

Ćemo da radimo, pomislio je. Trebalo je da kažem ćeš da radiš, ali evo, opet sam joj upao pravo u šake. U klopki sam. U mreži od zlatnih žica.

Izabel nije bila svesne borbe koja se odigravala u Džejmiju. Pozvala ga je da se nađu da bi popričala s njim o onome što je saznala; nije tražila od njega da joj se pridruži u istrazi. Dabome, ako bi hteo, to bi joj bilo od velike pomoći; ali nije mu ništa tražila.

„Dakle", počela je, „sad znamo ko je bio taj zlosrećni mladić i gde je živeo. Znamo da je policija apelovala da se jave svi koji nešto znaju."

„I to je to", rekao je Džejmi. „Mi.. - ti ne znaš ni da li su našli vozača."

Izabel mu je saopštila da je još uvek nepoznat. Ali sada barem imaju opis osobe koja je možda odgovorna za nesreću.

„Aha, i šta da radimo s tim?" upitao je Džejmi. „Da odemo u policiju? Šta bismo im rekli? Da neko drugi ima vizije tog lica i, izvol'te crtež?" Nasmejao se. „Možeš da misliš na kakav bi prijem naišla."

Izabel je razmislila o ovome. Nije pomišljala da ode u policiju - ne još. Džejmi je ispravno mislio da bi bilo teško ubediti ih da je shvate ozbiljno i da nije verovamo da bi išta uradili u vezi s tim; osim, dabome, ako podsticaj ne dođe od porodice žrtve. Ako bi se njih dalo ubediti da urade nešto, tada bi policija teško mogla da odbije njihov zahtev da makar razmotre Ijanovu priču.

Džejmi ju je prekinuo u razmišljanju. „Izabel, zašto ovo radiš?" upitao ju je blagim glasom. „U čemu je stvar?"

Pogledala ga je. To joj je dužnost, zar ne? Ako je ovu zaista informacija o osobi odgovornoj za nesreću sa smrtnim ishodom, tada je svakako njena dužnost da uradi nešto u vezi s tim - to je dužnost svakog građanina, naprosto zato što je građanin. Ali bilo je tu još nečega. Pošto je saslušala Ijanovu priču, smatrala je da je uvučena u moralan odnos s njim i njegovom situacijom. Izabel je imala čvrste stavove o moralnoj bliskosti i obavezama koje je ona povlačila za sobom. U životu ne možemo da biramo situacije u koje ćemo biti upleteni; bivamo zahvaćeni njima, dopalo nam se to ili ne. Ako čovek naiđe na nekog ko ima neku potrebu, da li zbog toga ko je ili zbog toga što se u određenom trenutku zatekao na nekom mestu, a u položaju je da tom nekom pomogne, tada bi trebalo to i da uradi. To je tako i gotovo.

Slegla je ramenima. „Stvar je u tome da moram“, rekla je. „Ne mogu tek tako da se okrenem i odem. Taj vozač mora da bude pozvan na odgovornost. A Ijan mora da sazna zašto stalno viđa to lice. U svakom slučaju, rešenje leži u otkrivanju istine.“

Džejmi je pogledao na sat. Imao je još jedan čas - ovog puta privatan, ovaj đak je dolazio u njegov stan u Saks-Koburgovoj ulici, na drugom kraju grada, i morao je da ide. Ali još uvek je želeo da sazna koji je sledeći potez. Izabel je možda bila nepokolebljiva u svom mišljenju - i bila je - ali je ipak sve što je radila smatrao veoma zanimljivim.

„Šta sad?“

„Otići ću kod te porodice“, rekla je Izabel.

„I reći ćeš im da znaš ko bi mogao da bude odgovoran za smrt njihovog sina?“

„Verovatno“, odvrtila je. „Mada ću to morati da izvedem vrlo pažljivo. Nikad se ne zna.“

„Već sam ti rekao“, upozorio ju je Džejmi. „Budi pažljiva. Ne možeš tek tako da nasrneš na tuđu tugu, znaš.“

Rekavši to, Džejmi je ustao. Nije nameravao da uvredi Izabel, ali ipak ju je uvredio. Oborila je pogled i zagledala se u sto od potamnele borovine, bez stolnjaka. Beše to trpezarijski sto, iz nekog internata, možda, pohaban od duge upotrebe. Buljila je u njega.

Džejmi je pružio ruku i spustio je lagano na njeno rame. „Izvini“, rekao je. „Nisam tako mislio.“

Nije odgovorila. Džejmi ju je naterao da se oseti poput jedne od onih osoba koje uznemiravaju ožalošćene porodice; kao oni reporteri iz bulevarske štampe koji progone ožalošćene ne bi li dobili priču ili fotografiju. Ali ona nije bila takva. Nije radoznalost bila ono zbog čega je želela da vidi te ljude; štaviše, uopšte nije želela da ih vidi. Zar Džejmi nije shvatao da ona ovo radi iz dužnosti? Bilo bi najlakše sve zaboraviti; reći Ijanu da priča jeste bila zanimljiva, ali da ne može da mu pomogne u vezi s vizijama. Ali to bi značilo ignorisanje činjenice da porodica poginulog mladića verovatno žarko želi da sazna ko je odgovoran za nesreću. Šta bi joj rekli kad bi saznali da je nešto znala, a da im nije ukazala na to?

Džejmi je ponovo seo. „Vidi“, rekao je. „Moram da idem. I žao ini je što sam ono rekao. Čućemo se telefonom. I pomoći ću ti šta god mogu. Je li to u redu?“

„Jeste. Ali ne moraš.“

„Znam da ne moram, Izabel. Ali ti kao da... Ma, nema veze. Mi smo prijatelji, je li tako? Čovek pomaže prijateljima. To je tako. Ponekad poželim da si... malo drugačija.“ Ponovo je ustao, uzimajući usput kofer u kojem se nalazio fagot. „Ali meni si draga baš takva kakva si, znaš li?“

Izabel je podigla pogled prema njemu. „Hvala ti“, rekla je. „Ti si tako dobar prijatelj.“

Otišao je, okrenuvši se i mahnuvši joj dok je izlazio. Odmahnula mu je i potom, nakon što se počastila danskim pecivom i šoljom kafe, otišla i sama. Napolju, na kraju mosta Džordža IV, tamo gde je put skretao ka Grasmaketu, grupica turista stajala je oko statue malog škotskog terijera, Bobija iz Grejfrajersa. Izabel je laganim korakom prošla pored njih i čula jednoličan glas vodiča: „Ova statua jeste podsećanje na odanost psa koji je četrnaest godina presedeo na grobu svog gospodara na crkvenom groblju u Grejfrajersu. Nikad nije napustio svoje mesto.“

Videla je izraz na licu jednog čoveka iz grupe kad je čuo ovo. Videla je kako se nagnuo napred, odmahujući glavom u neverici. Ali takva odanost zaista postoji, i to ne samo među psima. Ljudi ostanu jedni uz druge godinama, uprkos svemu, i to je nešto što bi valjalo dočekati s olakšanjem, a ne s nevericom. Džejmi je odan, pomislila je. Eto, ostao je odan Ket iako nema nikakve nade. Dirljivo je to, na neki način - umnogome poput priče o Bobiju iz Grejfrajersa. Možda bi trebalo postaviti Džejmijevu statuu negde u Brantsfildu. Ovaj mlad čovek stajao je četrnaest godina ispred delikatesne radnje svoje bivše devojke, moglo bi da piše na ploči. Izabel se osmehnula na ovu apsurdnu ideju. Ne bi se trebalo smeјati ovim stvarima, pomislila je, ali koju alternativu imamo? Da budemo nesrećni?

Nameravala je da poseti kuću u Najl grouvu tek za nekoliko dana, ali nakon što je veće provela razmišljajući o tome, odlučila je da će otići koliko sutra ujutru. Bilo bi teško objasniti telefonom ono što ju je mučilo. Biće dovoljno teško i licem u lice, pomislila je, ali ipak lakše.

Najl grouv su sačinjavale viktorijanske kuće u nizu, sagrađene od kamena boje meda koji je s vremenom postao svetlosiv. Beše to atraktivna ulica, brojne kuće imale su ukrase na fasadi. Mali, negovani vrtovi razdvajali su kuće od ulice, a na mnogim zidovima su se, poput bršljana ili loze, penjačice plele oko visokih prozora oivičenih gipsanim ukrasima. Beše to i skupa ulica; mirno mesto za život; ulica neopterećena trgovinama ili prolaznicima. Nikako, pomislila je Izabel, ulica kroz koju bi mogao da zamisliš jurnjavu kolima nekog nesmotrenog vozača; niti kao poprište tragedije u kojoj je Rori Mekleod izgubio život.

Izabel je pronašla kuću i otvorila malu, obojenu kapiju od kovanog gvožđa kroz koju se prolazilo na popločanu stazu. Nekoliko trenutaka kasnije, našla se pred ulaznim vratima. Bio je tu potezač zvona - onaj starinski - povezan sa žicom koja je proizvodila zveketav zvuk negde u dubini kuće, koji se spolja jedva čuo. Izabel je povukla i čekala. Nije imala predstavu ima li uopšte koga kod kuće i posle jednog minuta beše sklona da krene stazom natrag prema kapiji i odustane - uz izvesno olakšanje - od zamisli da se vidi s porodicom Mekleod. Međutim, vrata su se iznenada otvorila i ona se našla licem u lice s jednom ženom.

Izabel ju je pogledala. Ovo je morala biti Rouz Mekleod, koju su pominjali u Ivning njuzu. Bila je nešto starija od Izabel - možda blizu pedesete - a na sebi je imala prilično bezbojnu svetloplavu haljinu-košuljicu. Lice joj beše oprezno, inteligentno, lice koje je privlačilo pažnju i za koje su nekad sigurno govorili da je lepo. Premda je veliki deo te lepote, u konvencionalnom smislu, možda iščezao, još uvek su se na njemu ogledali mir i pribranost. Bilo je to lice muzičarke, možda; violinistkinje, pretpostavila je Izabel.

„Da? Kako mogu da vam pomognem?“ Glas Rouz Mekleod beše umnogome onakav kakvim ga je Izabel i zamišljala: tih, s blagim grlenim prizvukom južnog Edinburga.

„Gospođa Mekleod?“ upitala je Izabel.

Rouz Mekleod je klimnula glavom i uputila kolebljiv osmejak svojoj posetiteljki.

„Zovem se Izabel Dalhusi“, rekla je Izabel. „Živim iza ugla - još malo dalje, zapravo. U Merčistonu.“ Zastala je. „U komšiluku, na neki način.“

Rouz Mekleod se osmehnula. „Shvatam.“ Na trenutak je oklevala. I onda: „Uđite, molim vas.“

Izabel ju je sledila u predsoblje i potom kroz vrata koja su vodila u dnevnu sobu u prizemlju. Beše to udobna soba, s pogledom na ulicu, čiji je jedan zid bio pokriven policama punim knjiga. Tipičan primer, pomislila je Izabel, soba na kakve je čovek mogao da naiđe u Najl grouvu: soba koja je svedočila o dobrom, školovanom ukusu stanovnika ovog kraja. Iznad kitnjastog edvardijanskog kamina, s njegovim obojenim keramičkim pločicama u stilu fin de sieđe*(Fr.) „Kraj stoleća“. Termin koji označava stil koji je potkraj 19. veka preovladavao u umetnosti, književnosti, arhitekturi i umjetničkim zanatima. Oscar Wilde je, recimo, jedan od onih koji su obeležili ovaj period. (Prim. prev.), visio je portret mladića u stilu Stivena Mangana*(Engleski glumac mlade generacije, (r. 1972) (Prim. prev.))- pljosnat, gotovo jednodimenzionalan, pomalo sablasan. Par kineskih činija, famille rose*(Kineski porceian oslikan pretežno ružičastim i crvenim nijansama, s čijom se

proizvodnjom počelo oko 1720. (Prim prev.)), krasio je policu iznad kamina.

Izabel beše drago što ju je Rouz Mekleod pozvala da uđe. U današnje vreme, trebalo je imati mnogo vere u ljude pa pozvati nepoznatu osobu u kuću, ali u Edinburgu se to još uvek radilo - ili, barem, u nekim njegovim delovima. Ušavši, spustila se ujednu od malih, plitkih fotelja pored kamina.

„Izvinite što sam upala ovako bez najave“, počela je Izabel. „Ne poznajemo se, naravno, ali čula sam za... za vašeg sina. Primite moje saučešće.“

Rouz je prihvatila ovo uz jedva primetan naklon. „Hvala vam. Prošlo je nekoliko meseci, kao što znate, ali... još uvek se čini kao da je juče bilo.“

„Imate li još dece?“ upitala je Izabel.

Rouz je potvrdno klimnula glavom. „Imali smo tri sina. Rori je bio najstariji. Ostala dvojica su na studijama. Jedan je u Glazgovu, a drugi u Aberdinu. Obojica studiraju građevinu.“ Zastala je, odmeravajući Izabel prodornim plavim očima. „Pre nekoliko godina izgubila sam muža. On je takođe bio građevinski inženjer.“

Usledila je tišina. Izabel je stiskala ruke na krilu, osećajući koščate konture zglobova šake. Rouz ju je upitno posmatrala.

„Razlog moje posete“, počela je Izabel, „ima veze s nesrećom. Pitala sam se da li je bilo nekog pomaka u policijskoj istrazi. Videla sam nešto u Ivning njuzu - nekakav njihov poziv eventualnim svedocima. Da li se neko javio?“

Rouz je pogledala u stranu. „Ne“, odvratila je. „Niko ni reč da kaže. Policija nam je rekla da, iako slučaj tehnički ostaje i dalje otvoren, nije verovatno da će biti ikakvog pomaka.“ Posegla je i uzela sa stola podmetač za čašu i stala da ga vrti među prstima. „U stvari, hteli su da nam kažu da ne bi trebalo da očekujemo da će se ikad otkriti šta se zapravo dogodilo. Manje ili više, to je to.“

„Sigurno vam teško pada“, rekla je Izabel. „To što ne znate.“

Rouz je vratila podmetač na sto. „Naravno. Tako sve ostaje da visi u vazduhu - nerazjašnjeno.“ Zastala je i ponovo pogledala Izabel. „Ali, ako smem da pitam, zašto ste došli da me ovo pitate? Zna li nešto, gospođo... gospođo Dalhusi?“

„Gospođica“, rekla je Izabel. „Ne, ne znam ništa određeno, bojim se, ali možda imam informaciju koja ima neke veze s nesrećom. To je samo mogućnost.“

Dejstvo izrečenog na Rouz bilo je trenutno. Odjednom je postala napregnuta i nagnula se napred. „Molim vas, recite mi o čemu je reč. Čak i ako mislite da je nevažno. Recite mi, molim vas.“

Izabel je taman zaustila da joj kaže. Smislila je već ranije šta će reći, u suštini, pripovest o svom susretu s Ijanom i priči koju je od njega čula. Nije nameravala da joj pominje onaj drugi slučaj - onaj za koji joj je rekao Ijan - ali bila je spremna da kaže nešto i o njemu, bude li Rouz delovala preterano skeptično.

Počela je da priča. „Sasvim slučajno, upoznala sam čoveka...“

Iz predsoblja je dopro zvuk otvaranja vrata. Rouz je podigla ruku da bi zaustavila Izabel.

„Grejem“, rekla je. „Moj partner. Da li biste bili dobri da malo sačekate? Volela bih da i on čuje to što imate da kažete.“

Podigla se iz fotelje i otvorila vrata dnevne sobe, koja je zatvorila nakon što je uvela Izabel u nju.

Izabel je čula kako govori nešto nekom u predsoblju, a potom je u sobu ušao muškarac. Bio je visok, otprilike istih godina kao i Rouz. Izabel ga je pogledala. Imao je visoko čelo, s ožiljkom, i izrazito uzane oči. I znala je, odmah i sa potpunom sigurnošću, da je to čovek čije se lice priviđa Ijanu.

Prihvatila je pruženu ruku i protresla je. Čin upoznavanja i formalnost rukovanja barem su joj dali malo vremena da razmisli i njen um je žurno prelistavao mogućnosti. Sad kad je Grejem ušao u sobu, teško da je mogla da kaže ono što je do maločas nameravala. Teško da je mogla da sedi tu i da opis čoveka koji sedi preko puta nje. Niti je mogla da izjavi da je smetnula s uma ono što je htela da kaže.

Iz nekog neobjašnjivog razloga, na pamet joj je pala Grejs i Izabel je odjednom tačno znala šta će reći. Dok je Rouz objašnjavala Grejemu da je Izabel došla s nekom informacijom, ona je malo preradila priču. Izostaviće Ijana iz cele stvari i reći će da je ona sama imala viziju.

„Svesna sam da ćete smatrati da je ovo apsurdno“, rekla je. „Često nailazim na takav stav. Ja sam medijum, znate.“

Videla je kratak pogled koji je Grejem dobacio Rouz. On zaista smatra ovo apsurdnim, pomislila je Izabel. Odlično. Ali ona je odbila njegov saučesnički pogled. „Ja ne mislim tako“, tiho je rekla. „Policija često saraduje s medijumima. Čitala sam o tome. Umeju da budu od velike pomoći.“

Grejem je stisnuo usne. Očigledno nije delio njeno mišljenje. Ali da li je uznemiren? pitala se Izabel. Ako je on bio taj vozač koji je pregazio mladića i pobjegao, da li bi ga uznemirila pojava tamo nekog ekscentričnog medijuma, s tvrdnjama koje bi mogle da bace sumnju na njega? I zašto bi, pitala se, ostavio Rolija da leži na ulici ukoliko ga je slučajno oborio kolima? Odmah joj je sinuo odgovor na ovo pitanje. Ako je vozio pod uticajem alkohola, gaženje pešaka stajalo bi ga desetogodišnje robije. To je svima dobro poznato. Naravno da bi se čovek uspaničio u tim okolnostima.

„Recite nam, molim vas“, preklinjući je rekla Rouz. „Molim Vas, recite nam šta ste videli.“

Izabel nije dizala pogled sa svojih ruku. „Videla sam čoveka koji je vozio kola ovom ulicom“, rekla je, „a onda sam videla kako jedan mladić iskoračuje pred kola, a ona ga obaraju. Čovek je zaustavio kola i izašao napolje. Videla sam kako se sagnuo nad mladićem. Videla sam da je taj muškarac koji je vozio kola bio oniži rastom, čak zdepast, i svetlokos. Eto, to sam videla.“

Izabel je najzad podigla pogled. Videla je da Grejem, koji je stajao kad je počela da govori, sada sedi. Delovao je kao da se i opustio i posmatrao je Rouz s osmejkom na usnama.

„Ne verujete mi, gospodine...“

„Forbs“, dopunio ju je. „Ne, ne ljutite se, molim vas. Naprosto ne vidim da može biti bilo čega u tim stvarima. Žao mi je. To ne znači, međutim, da ne poštujem vaše... vaše zvanje.“

„Pošteno rečeno“, rekla je Izabel, ustajući, „ne bih nikad pokušala da nametnem svoje vizije onima koji ne žele da ih prime. Mi to ne radimo. Molim vas da mi oprostite.“

Rouz je žurno skočila na noge. Koraknula je napred i uzela Izabelinu ruku u svoju.

„Cenim to što ste došli kod nas“, rekla je. „Zaista. I preneću policiji to što ste nam rekli. Obećavam vam.“

Tog časa, Izabel je želela samo da se što pre izgubi odatle. Grejemov dolazak ju je sasvim poremetio, a izgovor kojim se potom poslužila nije nimalo poboljšao situaciju. Smatrala je da ovakvo obmanjivanje ožalošćene majke nije nimalo bezazlena stvar, čak i pored toga što u datim okolnostima nije imala nikakvu alternativu.

„Molim vas, nemojte misliti da morate odmah da odete“, rekla je Rouz. „Nisam vas ničim ni ponudila. Jeste li za šolju čaja? Ili kafe?“

„Vrlo ste ljubazni“, odvratila je Izabel. „Ali, već sam vam oduzela dovoljno vremena. Mislim da nije ni trebalo da dolazim.“

„Naravno da je trebalo“, žurno je rekla Rouz. „Drago mi je što ste došli, da znate. Stvarno mi je drago.“ Zastala je i potom, pustivši Izabelinu ruku, kroz suze upitala: „Jeste li... jeste li u tim svojim snovima videli lice mog sina? Da li vam se prikazao?“

Izabel je duboko uzdahnula. Umešala se nepozvana u život ove žene. I još joj je potencijalno naškodila time što ju je navela da poveruje da je videla njenog sina. Pokušala je samo da na najbrži mogući način odreaguje na neočekivani razvoj događaja - priča koju je smislila nije trebalo da bude ozbiljno shvaćena - a zapravo je nepredviđeno duboko dirnula ovu ženu.

„Žao mi je“, odvratila je. „Nisam mu videla lice. Nije mi se obratio. Žao mi je.“

Uto je Grejem ustao iz fotelje i zaštitničkim pokretom prebacio ruku preko Rouzinog ramena. Ljutim je posmatrao Izabel.

„Molim vas, idite iz ove kuće“, rekao je, dok mu je u glasu narastao bes. „Molim vas da odmah odete.“

Izabel je tog popodneva otišla kod Džejmija, u Saks-Koburgovu ulicu. Posle posete Najl grouvu vratila se kući, ali naprosto je nije držalo mesto. Grejs je osetila da nešto nije u redu i upitala ju je da li joj je dobro. Izabel bi volela da je popričala s Grejs, ali nije mogla. Ono što ju je u tome sprečavalo beše to što se osećala neprijatno zbog glupog izgovora kojem je pribegla. Ispalo je prilično neslavno, smatrala je, iako je to bila laž smišljena na brzinu, namenjena izbavljenju iz sasvim neočekivane situacije. Stoga je uverila Grejs da je sve u najboljem redu - još jedna laž, premda vrlo česta - i zaključila da mora što pre da se vidi s Džejmijem - koliko tog popodneva, štaviše.

Izabel je znala da ne voli da ga uznemiravaju dok drži časove, ali ovo je bila vanredna situacija i iziskivala je vanredne mere. Stoga je otpešačila na drugi kraj grada, prošavši Ulicom Dandas i zastajući nakratko pred galerijama da bi prekratila vreme do trenutka kad će Džejmi verovatno ispratiti i poslednjeg đaka. U izlozima galerija nije bilo ničega što bi je zanimalo, jednako kao i unutra; bila je suviše uznemirena da bi imala živaca za umetnost.

U ulici Henderson, grupa dečaka izlazila je iz Edinburške akademije u svojim blejzerima od sivog tvida, zadubljena u jedan od onih ozbiljnih razgovora kakve dečaci, izgleda, vode u grupama. Iz daljine, negde iz školske zgrade, dopirao je zvuk probe školskog gajdaškog orkestra i Izabel je načas zastala da oslušne lelujav zvuk gajdi. „Tamno ostrvo“, pomislila je; žalostiva melodija, poput tolikih drugih škotskih pesama, koja odiše gubitkom i rastankom. U Škotskoj su nastale tako divne tugovanke, tako lepe pripovesti o jadu i čežnji, dok je Irska bila mnogo bezbrižnija...

Nastavila je šetnju, uz zvuk gajdi koji je postepeno bivao sve manje čujan. U Saks-Koburgovu ulicu skretalo se za ugao čim se prođe Akademija; s prozora u zadnjem delu Džejmijevog stana video se ceo školski kompleks, a neposredno ispod nalazio se svetlarnik na tavanici kabineta za likovno. Odatle je čovek mogao, ako hoće, da posmatra dečake iz starijih razreda kako slikaju mrtvu prirodu ili one iz mlađih kako nabacuju grudvice gline, praveći bezoblične posude koje će biti pokazane zadivljenim roditeljima, a potom s dužnom pažnjom pohranjene u neki orman. Nije pritisnula zvonice

u podnožju zajedničkog stepeništa, već se popela nekoliko spratova do Džejmijevih vrata. Zastala je i oslušnula. Prvo se nije čulo ništa, a potom žamor glasova i zvuk skale svirane na fagotu, prvo s oklevanjem, a potom brže. Pogledala je na svoj ručni sat. Mislila je da će dosad biti gotov, ali pogrešno je procenila. Ipak, odlučila je da pokuca, glasno, da bi Džejmi mogao da je čuje iz sobe u zadnjem delu stana koju je koristio kao studio.

Otvorio joj je držeći u rukama notnu svesku.

„Izabel!”

Iznenadio se videći je, ali ne neprijatno.

„Još držim čas”, rekao je, govoreći tiho. „Uđi i sačekaj u kuhinji. Još”, nežno ju je uzeo za ruku i pogledao na njen ručni sat, „deset minuta. I onda sam gotov.”

„Ne bih te gnjavila”, rekla je, ulazeći u predsoblje, „da nije...”

„Ne sekiraj se”, odvratio je, i potom pokazao prema studiju. „Kasnije ćemo o tome.”

Izabel je videla dečaka u sakou Akademije koji je sedeo na stolici pored klavira, držeći fagot u rukama. Dečak je istezao vrat ne bi li video ko je to došao. Izabel mu je mahnula, a dečak je, u neprilici, odvratio klimanjem glave. Potom je otišla u kuhinju i sela za Džejmijev sto od borovine, i stala dokono da prelistava primerak časopisa Vudvind koji je tu našla. Bio je u njemu jedan članak o bas-instrumentima i za oko joj je zapala ilustracija. Muškarac stoji pored kontrabas- saksofona, pridržavajući ga jednom rukom, a drugom, trijumfalnim gestom, pokazuje prema njemu. Otprilike, kao da je ulovio neki redak primerak, što ovaj instrument i jeste bio, prema onome što je pisalo u članku. Proizveden je u nekoj fabrici u Italiji, koja je još bila spremna za pravljenje tako velikih instrumenata, u zamenu za - Izabel beše preneražena sumom. Ali izgledao je zaista divno, sa svim onim blistavim dirkama i polugicama i velikim kožnim pritiskačima nalik na izvrnute tanjiriće.

Pred njom se našao Džejmi, s dečakom pored sebe.

Izabel je podigla pogled. Časopis je ležao na stolu, raširen, i dečak je zurio u sliku kontrabas- saksofona.

„Da li bi voleo jedan takav, Džone?” upitao je Džejmi.

Dečak se osmehnuo. „Kako se to uopšte drži?”

„Stoji na stalku”, odvratio je Džejmi. „Znam nekog ko ima običan bas-saksofon, koji je malo manji od ovoga. I ima stalak za njega. Stalak s točkićima.” Zastao je. „Ovo je Izabel Dalhusi, Džone. Izabel je moja prijateljica. Osim toga je i odlična pijanistkinja, znaš, mada je previše skromna da bi mnogo govorila o tome.”

Izabel je ustala i rukovala se s dečakom, koji je bio zbunjen i porumeneo je. Mora biti da je baš teško, pomislila je, nalaziti se u tom dobu; još ne muškarac, ali ne više ni dečkić. Samo negde između, i mučiti se s časovima fagota.

Dečak je otišao, učtivo klimnuvši glavom prema Izabel. I Džejmi ga je ispratio do vrata i potom se vratio u kuhinju.

„Dakle”, rekao je. „Ovo je bio poslednji pubertetlija za danas.”

„Deluje kao fin dečak”, rekla je Izabel.

„Pretpostavljam da i jeste”, odvratio je Džejmi. „Ali, lenj je. Ne vežba. Kaže da vežba, ali ne

vežba."

„Ambiciozni roditelji?" upitala je Izabel.

„Autoritativna majka", rekao je Džejmi. „Edinburg je pun autoritativnih majki. I većina njih šalje sinove na časove fagota kod mene." Osmehnuo se. „Svoje račune plaćam blagodareći autoritativnim majkama. Napredujem na račun majki koje gnjave svoju decu."

Prošao je u drugi kraj kuhinje i napunio čajnik vodom.

„Nešto se desilo, zar ne?" Pogledao ju je gotovo žalosno. „Hajde. Reci mi."

Džejmi je umeo da nasluti Izabelina raspoloženja; umeo je da je pročita, oduvek je tako mislila. A to beše pomalo uznemirujuća pomisao, jer, ako je doista umeo da je pročita onako dobro kao što je zamišljala da ume, tada može i da nasluti njena osećanja prema njemu - ona osećanja, kako ih je nazivala - koja je sada imala u celosti pod kontrolom i koja više ne predstavljaju problem? Nije bila sigurna da li bi uopšte želela da zna za njih; ne želimo uvek da oni za kojima čeznemo znaju

da čeznemo za njima, naročito ako je ta čežnja nemoguća ili neprimerena. Lako se dešava, na primer, da se sredovečan muškarac zaljubi u mladu ženu, zbog njene lepote ili gracioznosti, ili neke slične osobine, a mlada žena u većini slučajeva reaguje užasavanjem ili odbijanjem; ljubav nekoga koga ne možeš voleti nije nešto sa čim većina ljudi ume da izađe na kraj. Stoga bi trebalo kriti osećanja, kao što je ona krila svoja od Džejmija - ili se barem nadala da je tako.

„Otišla sam kod njih", rekla je jednostavno. „Kod onih ljudi. Rouz Mekleod. Majke."

Džejmi je seo za sto. Skrstio je ruke. „I?"

„Otišla sam u tu kuću u Najl grouvu", rekla je Izabel. „Razgovarala sam s majkom, koja me je pozvala da uđem. Fina žena. Zanimljivog lica."

„I?"

„I taman sam htela da joj kažem za Ijanovu viziju muškarca visokog čela i uzanih očiju, kad je neko naišao."

Džejmi ju je podsticao da nastavi. Još uvek nije pogodio, pomislila je Izabel.

„Bio je to njen partner, njen nevenčani muž", nastavila je. „Ušao je u sobu, a ja sam podigla pogled i ugledala čoveka koga je video Ijan, Da. Visoko čelo i uzane oči. Ožiljak na čelu. Isti onakav kakvim sam ga zamišljala na osnovu Ijanovog opisa."

Džejmi načas nije rekao ništa. Pomerio je ruke i potom pogledao u sto, pre no što je ponovo podigao pogled da bi se zagledao u Izabel.

„O ne", tiho je rekao. I potom, još tiše: „Izabel."

„Da", odvratila je Izabel. „Stala sam u pola reči, možeš da zamisliš. Stoga sam izmislila neku apsurdnu priču o tome da sam medijum i da sam imala viziju nesreće. Grozno, melodramatično tračanje. Užas jedan. Ali nisam uspela da smislim ništa pametnije."

Džejmi je načas razmislio. „Ali to je bilo vrlo pametno", rekao je. „Nisam siguran da bih ja uspeo tako brzo da se snađem."

„Grozno sam se osećala", odvratila je Izabel. „Ta jadna žena. Odvratno - lagati je u njenoj tuzi i tvrditi da si video osobu koju je izgubila."

„Nisi otišla tamo s tom namerom“, rekao je Džejmi. „Nisi ti nikakav šarlatan koji iskoriscava ožalošćene porodice. Na tvom mestu, ne bih više ni razmišljao o tome.“

Izabel je podigla pogled. „Stvarno?“

„Da“, odvratio je Džejmi, ustajući da bi skuvao čaj. „Stvarno. Nevolja je s tobom, Izabel, što se previše sekiraš. Zbog svega. Moraš da budeš malo otpornija. Da na neko vreme ostaviš osećaj krivice po strani.“

Načinila je bespomoćan gest. „To nije tako lako“, rekla je.

„Lakše je nego što misliš“, rekao je Džejmi. „Ugledaj se na mene. Ne sekiram se sve vreme zbog svega što uradim. Još me nisi videla ophrvanog krivicom.“

„To je zato što nisi uradio ništa zbog čega bi se osećao krivim“, suprotstavila mu se Izabel. „Tabula rasa - neispisan list.“

„Iznenadila bi se“, rekao je Džejmi. Načas je oklevao, a zatim dodao: „Imao sam aferu s udatom ženom. Sećaš li se toga? Imala si prilike da se nakratko i sama uveriš.“

„To je bilo zato...“ Izabel se zaustavila. Već je ranije nagovestila da je ljubomorna kad je Džejmijevo prijateljstvo posredi; ne bi trebalo da to sad i kaže.

„A uradio sam i nešto drugo“, rekao je Džejmi. „Davno. Kad sam imao šesnaestak godina.“

Izabel je podigla ruku. „Ne želim da slušam o tome, Džejmi“, rekla je.

„U redu. Vratimo se sada na onu tvoju posetu. Kakva zbrka.“

„Da“, odvratila je. „I šta sada da radim? Ako je Ijanova teorija tačna, tada je odbegli vozač nevenčani muž mladićeve majke. A po meni, ta teorija nije uopšte tako neverovatna. Zamislimo da se vraćao s neke žurke ili iz paba, i da je previše popio. Već je takoreći pred kućom, kad Rori iskoračuje iza parkiranih kola i on ga obara. Dovoljno je trezan da shvati da će, ukoliko se pozove policija - a sasvim sigurno će se pojaviti ako se pozove hitna pomoć - biti podvrgnut testu i da će se ustanoviti da je pod uticajem alkohola. Danas svaki vozač dobro zna da mu, ako neko pogine njegovom krivicom, kad je u takvom stanju, sleduje zatvor - i to na duže vreme. Stoga se ovaj uspaničio i odvezao iza čoška ili tako negde i tamo parkirao. Proverio je boju - nema vidljivih tragova. Potom je otišao kući i pravio se nevešt.“

Džejmi ju je pažljivo slušao. „To zvuči savršeno verovatno“, rekao je, kad je Izabel završila. „I šta sad?“

„Nemam pojma“, odvratila je Izabel. „Nije baš najjasnije, zar ne?“

Džejmi je slegao ramenima. „Misliš? Recimo da Ijanov opis nešto znači; u tom slučaju, ti si samo u vrlo kratkom roku ustanovila da osoba koju bi policija trebalo da ispita jeste taj čovek s kojim živi mladićeva majka. Potrebno je samo da obavestiš policiju o tome. I to će biti to. Možeš da izadeš iz te priče.“

Izabel se nije slagala s njim. „Ali šta ako je nedužan? Šta ako Ijanova priča ne znači ništa? Zamisli posledice tog mog mešanja na njihov brak ili vezu ili kako god se već zove njihov odnos.“

„To je jedna od onih tvojih moralnih dilema, zar ne?“ rekao je Džejmi, osmehujući se. „Mnogo pišeš o njima u uvodnim člancima svoje Revije, je li tako? E pa, evo ti jedne stvarne. Vrlo stvarne. Žao mi je, Izabel. Moraćeš sama da je razrešiš. Ja sam muzičar, nisam filozof.“

Kako sam skeptična, pomislila je Izabel. Ali čovek mora da bude takav, jer ako nije skeptičan u vezi s ovakvim pitanjima, na kraju će verovati u svakakve neodržive stvari. Spisak zamki za lakoverne je dug i čini se da svakog dana postaje duži: lečenje na daljinu, aure, savijanje kašika, ekstrasenzorna percepcija. I telepatija, dabome, za koju se čini da je izuzetak u odnosu na ove novonastale oduševljenosti koječim; toliko se dugo priča o njoj da je gotovo postala dostojna poštovanja. Tako mnogo ljudi tvrdi da je doživelo telepatska iskustva - i to uravnoteženih, racionalnih ljudi - da je moguće da u tome ima nečega. A opet, nije li profesor parapsihologije s Univerziteta u Edinburgu sproveo obimne eksperimente u vezi s telepatskom komunikacijom i otkrio - ništa? A ako su grupe dobrovoljaca, stotine njih, mogle satima da sede u laboratorijama i pokušavaju da pogode koju kartu u ruci ima neko u susednoj prostoriji, a procenat tačnih odgovora nikad ne premaši nivo slučajnosti, kako onda mogu ljudi uporno da tvrde da je to što su pomislili na nekog trenutak pre no što ih je ta osoba pozvala telefonom išta više od koincidencije? Slučajnost; čista slučajnost. Ali slučajnost je dosadno objašnjenje, jer poriče mogućnost paranormalnog, a dosadna objašnjenja često razočaravaju ljude. Misterija i nepoznato daleko su uzbudljiviji, jer nagoveštavaju da naš svet možda nije tako prozaičan kao što se pribojavamo da jeste. Međutim, moramo se neopozivo odreći takvih iskušenja, jer ona vode u svet tame i straha.

A ja sam ipak ovde, pomislila je Izabel, prelazeći preko trga Šarlot zajedno s Grejs, s kojom se uputila u sastajalište spiritualista na Kvinsferi roudu. Rekla je sebi da je to deo njenog truda da ne gaji predrasude; bilo je, najzad, ljudi u Evropi koji su se smejali na pomisao o Americi pre no što je ta ista Evropa otkrila Ameriku. Bilo je ljudi u Evropi koji su se i dalje smejali na pomisao o Americi; ljudi koji su s visine gledali na Novi svet. To ju je dovodilo do besa, jer se iza takvih mišljenja krilo neznanje - na obema stranama. Ima ljudi u Njujorku, a još više u mestima poput Hjustona, koji za Evropu - i ostatak sveta - misle da su zastareli i nehigijenski. I ima ljudi u mestima poput Pariza koji smatraju da su svi Amerikanci ksenofobi lišeni makar i najosnovnijeg poznavanja geografije. Predrasude sitnih duša.

Mada, mora se reći da u Hjustonu ima ljudi kojima bi verovatno bilo teško da na mapi pronadu Pariz - ili bilo šta drugo, kad smo već kod toga - i za koje se nikako ne može reći da su svesni važnosti francuske kulture. To je uistinu moguće. Okrznula je pogledom Grejs dok su obilazile južni kraj trga. Grejs je napustila školu u sedamnaestoj. Ali ona je, pre toga, ipak uživala blagodeti tradicionalnog škotskog obrazovanja, s naglaskom na učenju gramatike i matematike, i geografije. Da li bi ona znala da kaže gde se nalazi Hjuston? Bilo bi zanimljivo saznati u kojem je stepenu svest o Hjustonu prisutna među ljudima uopšte i gde se Grejs uklapa u to. Ali, može li to da je pita, onako, direktno? To bi zvučalo neučtivo: ne možeš sad tu nekom, s neba pa u rebra, da kažeš: gde je Hjuston? (Osim, dabome, ako nisi na drumu i upravo pokušavaš da stigneš do njega.)

O tome je razmišljala kad im je prišao podeblji muškarac u letnjem sakou, u pratnji žene u bež kostimu s pantalonama. Muškarac je izvukao iz džepa sakoa presavijen plan grada. Izabel je uočila njegovu svetlu kožu i pege od sunca na čelu, ispod linije kose.

„Izvin'te?" rekao je. „Tražimo Nacionalnu galeriju i čini mi se..."

Izabel mu se osmehnula. „Niste daleko", rekla je. „Možete da stignete tamo ako odavde nastavite Prinčevskom ulicom, koja počinje tamo dole."

Uzela je plan grada i pokazala mu gde se sada nalaze. Potom je podigla pogled. Imala je sluha za akcente. „Teksas?" upitala je. „Lujzijana?"

Njegov osmeh bese srdačan. „Hjuston", rekao je.

Izabel mu je vratila plan grada i poželeva prijatan boravak. Ona i Grejs su potom krenule preko ulice.

„Hjuston, Grejs", razgovorljivo je rekla Izabel.

„Nisam nikad bila tamo", odvratila je Grejs. „Samo sam jednom putovala u Detroit, u posetu tetki koja je otišla da živi tamo."

Izabel nije mogla da odoli iskušenju. „Bogme su podaleko jedan od drugog, zar ne?" rekla je. „To je baš velika zemlja. Hjuston i Detroit."

„Zavisi od toga kako putujete", rekla je Grejs.

Izabel se nije predavala. „Ponekad pobrkam Hjuston s drugim mestima", rekla je. „A baš ih ima dosta. Zbunim se."

„Pogledajte na mapi", odvratila je Grejs, iskreno želeći da joj pomogne. „Na njoj ćete lepo videti

gde je Hjuston."

Izabel je ćutala dok su išle uzanom uliĉicom koja je vodila pored Vest redžister hausa i do Kvinsferi rouda. Kakva neverovatna sluĉajnost da, od svih mesta na svetu, razmišlja o Hjustonu baš u trenutku kad je turista iz Hjustona zaustavi da je pita za pravac. Uznemirujuće je bilo i to što se sve ovo odigralo u kontekstu razmišljanja o telepatiji i, koliko da doprinese neobiĉnosti situacije, baš onda kad se, kao Grejsina gošća, uputila na spiritualistiĉku seansu, gde bi po svoj prilici rado ćuli o nećemu ovakvom.

Stigle su do Kvinsferi rouda i Grejs je pokazala prema zgradi na uglu. „Tamo", rekla je. „Na trećem spratu."

Izabel je pogledala zgradu na uglu ulice. Ćinila je kraj elegantnog niza kuća od sivog kamena, klasiĉna i suzdržana poput svih ostalih građevina u prostranom delu Edinburga koji je ćinio georgijanski novi grad. U prizemlju, izlozi: juvelirnica s izloženim srebrnim nakitom i novinarnica obeležená Skotsmenovim motivom plavog ćkalja. Mogla je to biti bilo koja poslovna zgrada; ništa nije ukazivalo da je po bilo ćemu drugaĉija.

Prešle su Kvinsferi roud i ušle kroz plava vrata. Iz malog haustora, kameno stepenište vodilo je na gornje spratove. Same stepenice behu pohabane, izbrazdane na mestima gde su ljudske noge tokom dve stotine godina najćešće hodale kamenom, postepeno ga habajući.

„Mi smo na poslednjem spratu", rekla je Grejs. „Uzgred, muku mućimo s ovom zgradom. Olovne cevi - sve mora da se menja."

Izabel je saosećala s njom. Lepo je živeti u starom gradu, ali uz zadovoljstvo ide i pozamašan račun u vidu troškova održavanja. I ćak su i spiritualisti morali da podnose taj teret; nije bilo nikakve pomoći s one strane.

Krenule su uza stepenice. Dok su se penjale, pored njih je naniže prošao muškarac u smeđem filcanom šeširu. U prolazu, klimnuo je glavom na pozdrav Grejs, a ona mu je otpozdravila.

„Ćelog života je živio s majkom", prošaputala je Grejs, kad se ćovek našao van dometa njenog glasa. „Ona je pre nekoliko meseci prešla na drugu stranu i on sad pokušava da dobije od nje informacije o nekim bankovnim računima. Ne zna gde je držala knjižice." Odmahnula je glavom. „Ovo ne služi za takve stvari. Nije predviđeno da dobijamo takve podatke. Ljudi na onoj strani su iznad toga. Šalju nam poruke o tome kako da živimo ovaj život - takve korisne stvari."

Izabel je taman htela da kaže da smatra da bi bilo vrlo korisno znati gde su bankovne knjižice, ali se obuzdala. Umesto toga je rekla: „Sigurno je usamljen."

„Jeste", odvratila je Grejs.

Stigle su do otvorenih vrata na poslednjem spratu i ušle u predsoblje iza njih. Obiĉan stan, pomislila je Izabel - dom s obiĉnim porodićnim sobama, koji nije građen da bude mesto hodoćaćša ili traganja, ali je za šaćicu ljudi koju je videla da sede u sobi za okupljanje bio upravo to.

Grejs joj je pokazala ka drugim vratima koja su vodila iz predsoblja. „Biblioteka", rekla je. „Jedna od najboljih zbirki knjiga na ovu temu u ćitavoj zemlji."

Izabel je pogledala zid prekriven knjigama. Behu to knjige o stvarima koje se ne mogu videti ni dodirnuti, ali u tom pogledu se po svoj prilici ne razlikuju od knjiga o ćistoj matematici. Promumlala je nešto neodređeno, što se moglo shvatiti kao izraz razumevanja.

Grejs ju je tada povela u sobu za okupljanje, veliku prostoriju na čijem se jednom kraju nalazio kamin, a ispred njega bina i govornica. Pored govornice stajali su fotelja i sto na kom je stajao cvetni aranžman. U fotelji je sedela žena prilično čoškastog lica, otprilike Izabelinih godina, s rukama položenim u krilo. Zurila je u tavanicu, mada je nakratko procenjivački odmerila Grejs i Izabel kad su ušle. Veći deo sobe zauzimale su stolice, poredane u redove. Grejs je pokazala ka onim pozadi.

„Odatle se najbolje vidi šta se događa“, rekla je.

Smestivši se, Izabel se diskretno osvrnula naokolo. Smatrala je da je uvek donekle neugodno prisustvovati verskim - ili duhovnim - ritualima drugih ljudi. To je kao da ste nezvan gost na porodičnom skupu, protestant u bazilici Svetog Petra, nejevrejin pred Zidom plača. Možete da osetite misteriju i razumete koliko je dragocena drugima, ali ne možete je podeliti s njima. Svi se mi rađamo kao sopstvene misterije, pomislila je Izabel, zagledavši se u cveće, a potom i u ravnodušno lice medijuma, ali tuđa misterija može nas naprosto uvući u sebe i prihvatiti. A onda, kakav osećaj dolaska kući, pripadanja!

U sobu je ušao muškarac i seo tik iza njih. Nagnuo se napred i šapnuo nešto Grejs, koja se osmehnula i odgovorila mu nešto što Izabel nije čula. Izabel je, međutim, primetila njegov kaput, koji nije skinuo, a koji je očigledno bio skup. Videla je njegov pravilan profil i glavu pokrivenu gustom kosom. Izgledao je po svemu kao... kao ko? upitala se. Kao računovođa ili direktor banke? Kao neko ko odiše samopouzdanjem.

Primetila je da žena, medijum, više ne gleda u tavanicu, nego u čoveka koji je sedeo iza njih. Ali to nije bilo prazno zurenje, nego pogled koji je prešao na nekog drugog, a potom se inatio na njega.

Kroz prolaz između redova stolica prošao je muškarac u tamnom odelu i popeo se na binu. Klimnuo je glavom medijumu i okrenuo se potom prema tridesetak ljudi koliko ih je sada sedelo u sobi. „Prijatelji“, počeo je, „dobrodošli. Dobrodošli, bilo da ste neznanac ili član ovog društva.“ Izabel ga je pažljivo slušala. Ima hebridski naglasak, pomislila je; pevuckav glas sa ostrva. Primetila je njegovo odelo, jedno od onih crnih, loše skrojjenih odela kakva nedeljom nose škotski farmeri-napoličari, i iznenada se prisetila kako je, kao mlada žena, jednom prilikom bila na ostrvu Skaj - sa Džonom Lajamorom, beše? da, s njim - i provezli su se pored kuće na jednoj takvoj farmi, niske i okrečene u belo, okružene poljima i s konturama bregova u daljini, i videli jedno takvo odelo, tek oprano i okačeno da se suši na konopcu pred kućom. A vetar je ušao u rukave i nogavice i oživeo ga.

Posle nekoliko obaveštenja, muškarac je predstavio medijuma. Nije rekao njeno prezime; samo da se zove Ana. Potom je sišao s bine i seo u prvi red.

Žena je ustala. Preletela je pogledom preko prisutnih i osmehnula se. Ruke koje je dotad držala sklopljene pred sobom, otvorila je sada gestom preklinjanja. Zatvorila je oči, zabacila glavu. „Koncentrišimo se sada na svoje misli“, rekla je. „Otvorimo srca svetu duhova.“

Sedeli su ćuteći nekih deset minuta, možda i više. Naposletku je žena ponovo progovorila.

„Neko je ovde“, rekla je, toliko tiho da je Izabel morala da se napregne da bi razabrala reci. „Neko je ovde. Jedno dete.“

Izabel je videla kako se žena ispred nje ukočila i odmah shvatila prirodu njenog gubitka. Koliko tuge.

Medijum je otvorio oči. „Da, dete je prošlo ovamo, curica, i nešto mi govori...“

Žena u redu ispred nagnula se napred i pogled medijuma pao je na nju.

„Za vas, draga moja, zar ne?“ rekla je Ana. „To je za vas, zar ne?“

Žena je nemo klimnula glavom. Druga žena, koja je sedela pored nje, pružila je ruku i dotakla je nežno po ramenu.

Žena-medijum iskoračila je korak napred. „Draga moja, ovde je jedna curica koja kaže da je uvek s vama i da vas čuva. Kaže da će njena ljubav uvek biti s vama i oko vas... oko vas, u svakom trenutku, sve dok joj se ne pridružite. Kaže da treba da budete hrabri. Da, baš to kaže. Kaže da treba da budete hrabri. Kao što i jeste, kaže ona. Kaže da ste oduvek bili hrabri.“

„To je sinčić koga je izgubila“, prošaputala je Grejs. „Ali ponekad medijum ne može jasno da vidi onog na drugoj strani. Malu decu je lako pomešati.“

„A sad“, rekla je žena-medijum, „prelazim na drugu osobu čiji mi duh dolazi. Da, ova osoba vrlo jasno kaže da u ovoj prostoriji postoji neko ko joj nije oprostio ono što je uradila. Da, on mi to kaže. Ova osoba kaže da mu je vrlo žao zbog onoga što je uradio i preklinje drugu osobu, onu na ovoj strani, da mu oprost. Nije prekasno za oprostaj, čak ni sad.“

Preletela je pogledom preko redova sedišta. Žena na kraju drugog reda podigla se na noge. „Ova poruka bi mogla biti za mene“, rekla je, drhtavim glasom. „Mislim da bi mogla biti za mene.“

Žena-medijum okrenula se prema njoj. „Mislim da jeste, draga moja. Da, mislim da je za vas.“ Zastala je. „A nosite li taj oprostaj u srcu? Mogu li reći ovom duhu da ima vaš oprostaj? Mogu li mu to reći?“

Žena koja je ustala najednom se ponovo skljkala na stolicu. Pokrila je rukama lice. Jecala je. Žena iza nje pružila je ruku da je uteši.

Žena-medijum nije govorila ništa. Kad su se jecaji utišali, ponovo je sela i zagledala se u tavanicu, i ostala tako dobrih petnaest minuta. Potom je ustala i osvrnula se naokolo, da bi joj se pogled spustio na muškarca iza Grejs.

„Neko je ovde, neko prolazi, za vas“, rekla je. „Neko je ovde. Da. To je vaša supruga. Ona je ovde. Sa mnom je. S vama je. Osećate li njeno prisustvo?“

Izabel nije želela da se okrene i gleda, ali je ipak učinila tako, mada diskretno. Pogled muškarca bese fiksiran na medijumu; napregnuto je slušao. Na njeno pitanje odgovorio je potvrdno klimnuvši glavom.

„Odlično“, rekla je žena. „Ona se sada probija vrlo snažno. Kaže da je još uvek s vama. Ona...“ Medijum je oklevao, namrštivši se. „Zabrinuta je za vas. Zabrinuta je jer postoji neko ko pokušava bolje da vas upozna. Zabrinuta je jer je moguće da ta osoba nije prava osoba za vas. Eto, to kaže.“

Prenošenje ove poruke imalo je željeni uticaj na prisutne i usledilo je sašaptavanje. Jedno ili dvoje se okrenulo i pogledalo u pravcu muškarca kojem je bila namenjena. Ostali su i dalje netremice posmatrali medijuma. Izabel je okrnula pogledom Grejs, koja je oborila pogled i delovala pogrbljeno, kao da se nada da će neprijatan trenutak proći.

Posle toga, nije trajalo još dugo. Mora biti da se svet duhova, trenutno podstaknut na akciju od medijuma, umorio, jer je medijum posle nekoliko minuta izjavio da je završio svoju komunikaciju s drugom stranom. Bilo je vreme za čaj, tako da su se svi povukli u vedro nameštenu sobu pored biblioteke. Tamo su se nalazile tacne s biskvitima i šolje jakog, toplog čaja.

„Vrlo zanimljivo“, prošaputala je Izabel. „Hvala ti, Grejs.“

Grejs je klimnula glavom. Mada, delovala je zamišljeno i nije govorila ništa dok je dodavala Izabel šolju čaja i biskvit. Izabel se osvrnula naokolo. Videla je medijuma, Anu, kako stoji pored zida. Pijuckala je čaj i razgovarala s muškarcem koji ju je predstavio, onim u crnom odelu. Ali Izabel je primetila kako joj pogled za to vreme luta prostorijom, kao da nekog traži. Potom se zaustavio na muškarcu koji je sedeo iza nje, onom koji je dobio poruku od svoje žene. Izabel je posmatrala izraz na licu medijuma, pogotovo u njenim očima. I beše joj jasno, isto kao što bi bilo, pomislila je, i svakoj drugoj ženi. Videla je sasvim dovoljno.

„Kako je to?“ upitao je Ijan. „Znam da ovo pitanje možda zvuči glupo, možda i naivno, ali kako je to - biti filozof?“

Izabel je pogledala kroz prozor. Bila je sredina prepodneva i sedeli su u njenoj radnoj sobi, okruženi mirisom sveže skuvane kafe. Napolju, u uglovima njenog vrta, prisustvo korova postajalo je sve očiglednije. Potrebno joj je nekoliko sati, pomislila je, nekoliko sati koje nikad neće naći, za kopanje i grabuljanje. Čovek mora da neguje svoj vrt, rekao je Volter; tu će, dodao je, pre naći sreću nego u filozofiranju. Pomislila je načas na bliskost filozofije i svakodnevice: zen i umeće održavanja motocikla behu nadahnuti kombinacija za određeni trenutak, ali možda ima i drugih, poput romana i iznenađenja. „Volter i uništavanje korova“, promrmljala je.

„Volter i...?“ upitao je Ijan.

„Samo razmišljam naglas“, odvrtila je Izabel. „Ali, da vam odgovorim na pitanje: najvećim delom je isto kao biti bilo šta drugo. Čovek nosi svoju profesiju sa sobom, pretpostavljam, u mnogome kao lekar ili, rekla bih, psiholog. Sagledavate svet na određen način, zar ne? Kao psiholog?“

Prateći njen pogled, Ijan se takođe zagledao u vrt. „Do izvesne mere“, odvratio je, ali je zvučao sumnjičavo. „Ipak, biti filozof izvesno je dosta drugačije nego biti bilo šta drugo. Morate da razmišljate o svemu. Morate da provodite vreme razbijajući glavu u vezi sa smislom stvari. To je donekle uzvišeniji domen od ovog koji nastanjujemo mi ostali.“

Izabel je okrenula glavu od travnjaka. Razmišljala je o korovu. Ali korov i odlučivanje šta da preduzme u vezi s njim čine sastavni deo svakodnevnog života, a svakodnevni život je upravo ono oko čega se vrti filozofija. Ukorenjeni smo u njemu, neizbežno, a način na koji reagujemo na njega - naši običaji, opažanja - čine samu suštinu filozofije morala. Hjum je te male običaje nazvao nekom vrstom manje značajnog morala i, po njenom mišljenju, bio je u pravu.

„Mnogo je prizemnija i svakodnevija profesija nego što misliš“, zaustila je. I potom začutala. Ovo se lako moglo suviše uprostiti, a diskusija o društvenim običajima mogla bi mu pružiti pogrešnu predstavu. Nije reč o tome kako neko pije kafu, ali činjenica da pije kafu zajedno s nekim od ogromnog je značaja. Međutim, nije mogla to da kaže, jer se ta tvrdnja mogla izreći tek nakon što se prethodno shvati veliki deo materije.

Ijan je klimnuo glavom. „Shvatam. Dakle, jeste pomalo razočaravajuće. Zamišljao sam da sve vreme samo premeravaš sobu koracima pokušavajući da shvatiš prirodu stvarnosti - pitajući se da li je spoljni svet dovoljno stvaran da korakneš u njega. Tako nešto.“

Izabel se nasmejala. „Žao mi je što moram da ti raspršim tako zabavne iluzije. Nije tako. Ali moram da priznam da mi moj poziv - ako mogu tako da ga nazovem - katkad pomalo otežava život.“

To ga je zainteresovalo. „Kako to?“

„Pa, uglavnom je posredi pitanje dužnosti“, rekla je Izabel. Uzdahnula je, pomislivši na svoje demone; moralna obaveza je stvaran problem. To je bio njen krst, teška muka koja ju je naterala da slaže - čak su i metafore u vezi s tim neprijatne.

„Zatičem sebe kako vrlo pažljivo razmišljam o tome šta bi trebalo da uradim u bilo kojoj situaciji“, nastavila je. „A to ume da bude pomalo opterećujuće. Staviše, ponekad se osećam kao oni

zlosrećni ljudi koji pate od OKP - znate, opsesivno-kompulzivnog poremećaja; naravno, vi znate šta je to, budući da ste klinički psiholog - ali ponekad mislim da sam kao oni koji moraju deset puta da provere jesu li isključili rernu ili koji moraju stalno iznova da peru ruke da bi se oslobodili mikroba. Mislim da shvatam kako im je."

„Sad smo na poznatom terenu", rekao je. „Imao sam podosta pacijenata sa OKP. Jedna žena, na primer, imala je problem s kvakama. Morala je prvo da prebaci maramicu preko kvake da bi mogla da otvori vrata. Bas nezgodno, ponekad. A javni toaleti bili su joj pravo mučenje. Vodu je puštala nogom. Podigne nogu i pritisne polugu stopalom."

Izabel je načas razmislila. „Vrlo mudro", s osmehom je rekla. „Zamislite samo kako bi izgledao nalaz brisa uzetog s jedne od tih kvaka. Zamislite."

„Može biti", odvratio je Ijan. „Ali moramo biti izloženi mikrobima, zar ne? Sva ova silna higijena i prerađene namirnice - i kakav je rezultat? Alergije naprosto cvetaju. Na kraju će svi imati astmu." Zastao je. „Ali, da se vratimo filozofiji. Oni papiri tamo - to su članci za taj vaš časopis?"

Izabel je okrnula pogledom hrpu rukopisa i stresla se. Ponekad se krivica, pomislila je, može meriti fizički. Težak alkoholičar mogao bi meriti svoju krivicu galonima ili litrama; žderonja u inčima oko struka; a izdavač časopisa visinom gomile rukopisa koji ga čekaju. Ovo je bilo nekih osamnaest inča krivice.

„Trebalo bi da sedim i da ih čitam", rekla je. „I hoću. Ali, ko što reče sveti Avgustin u vezi s čednošću, ne još."*(Poznata molitva svetog Avgustina iz perioda pre njegovog zvaničnog preobraćenja u hrišćanstvo (Da mihi castitatem et continentiam, sed noli modo - Obdari me čednošću i umerenošću, ali ne još.) (Prim. prev.))

„Ne čitaju vam se?" upitao je Ijan.

„I da i ne", odvratila je Izabel. „U jednom smislu, ne želim da ih pročitam, ali u drugom smislu, želim da ih pročitam i završim posao." Ponovo je pogledala hrpu. „Većina ovih rukopisa je za specijalno izdanje koje pripremamo. O prijateljstvu."

Ijan je delovao zbunjeno. „Kakve ono veze ima s filozofijom?" upitao je.

„Velike", odvratila je Izabel. „To je jedna od večitih tema. Koja je priroda prijateljstva? Kako da se ponašamo prema prijateljima? Smemo li da pretpostavimo svoje prijatelje onima koji to nisu?"

„Naravno da smemo", rekao je Ijan. „Zar nam nisu baš zato prijatelji?"

Izabel je odmahnula glavom. Ustala je sa fotelje i prišla prozoru, gledajući travnjak, ali skrećući pogled s korova. Korov je u bližem odnosu s krivicom nego trava.

„Postoje neki filozofi koji kažu da to ni slučajno ne bismo smeli da radimo", rekla je. „Po njima, imamo moralnu obavezu da ostale tretiramo na isti način. Ne smemo da diskriminišemo ljude kojima je potrebna naša pomoć. Svu pomoć koju smo kadri da pružamo trebalo bi da raspodeljujemo na ravne časti."

„Ali to je nehumano!" pobunio se Ijan.

„I ja tako mislim", rekla je Izabel. „Međutim, uopšte nije lako izgraditi jak slučaj u prilog pretpostavljanju prijatelja drugima. Mislim da je moguće, ali protiv sebe imate neke snažne protivargumente."

„Jesu li filozofi skloni da imaju mnogo prijatelja?" upitao je Ijan. „Jer ako razmišljaju na takav

način..."

„Zavisi od toga u kojoj meri poseduju vrline koje pothranjuju prijateljstvo", odgovorila je Izabel. „Čestita osoba imaće prijatelje u pravom smislu reči. Osoba čiji je karakter načet porocima, neće ih imati."

Okrenula se od prozora i suočila s Ijanom. „Možemo se kasnije ponovo vratiti ovoj temi, Ijane, ali bojim se da ovo nije ono zbog čega sam vas danas pozvala na kafu. Posredi je nešto sasvim drugo..."

„Pogađam već", prekinuo ju je. „Razmišljali ste o onome što sam vam rekao."

„Da. Jesam. I preduzela sam nešto u vezi s tim, takođe."

Sa zebnjom ju je pogledao. „Nisam hteo da vas uvlačim u to", počeo je. „Ni na kraj pameti mi nije bilo da..."

„Naravno da nije", prekinula ga je. „Ali, ako smem da vas podsetim, pomenula sam vam osećaj obaveze. Kad ste filozof, jedna od posledica toga je da bivate umešani. Upitate sebe da li je potrebno da uradite nešto i, ako je odgovor potvrđan, tada to i uradite." Zaćutala je. Palo joj je na pamet da bi trebalo da vodi računa da se Ijan ne nasekira. Sigurno bi trebalo da izbegava stres, isto kao i šok. „Ušla sam u trag porodici vašeg davaoca. Nije bilo teško. Mogli ste i sami, da ste razmišljali o tome."

„Nisam imao hrabrosti", rekao je. „Želeo sam da im zahvalim, ali..."

„I pronašla sam vašeg čoveka", nastavila je Izabel. "Onog s visokim čelom i uzanim očima. Pronašla sam ga za vas."

Ćutao je; sedeo je u fotelji, buljio u Izabel, sasvim zatečen, bez reči. Naposletku je pročistio grlo. „Dakle, nisam siguran da li da se radujem tome... Ali pretpostavljam... Dakle, pretpostavljam da, ukoliko ne preduzmem nešto u vezi s tim, neću pružiti sebi istinsku šansu, zar ne? Već sam vam rekao da mi se čini da bi ovo moglo da me ubije - ovaj jad, ovaj užas, nazovite ga kako hoćete. Mislim da će sprečiti da se ovo novo srce... da se primi, da tako kažem." Pogledao ju je, a ona je videla agoniju u njegovim očima. „Možda je ipak najbolje znati", rekao je. „Slažete li se?"

„Možda", odvratila je Izabel. „Ali, upamtite, postoje stvari za koje, kad ih saznamo, shvatimo da bismo više voleli da ih ne znamo. Možda je ovo jedna od tih stvari."

Delovao je zbunjeno. „Ne vidim kako..."

Izabel je podigla ruku da bi ga zaustavila. „Vidite, problem je u tome što je taj muškarac - taj muškarac koji toliko liči na taj lik iz vaše... vaše vizije - čovek s kojim živi majka davaoca."

Upijajući ovu informaciju, malo se namrštio. „Kako je nastradao?" upitao je. „Jeste li to saznali?"

„Pregažen je, a vozač je pobegao", rekla je. „Slučaj još uvek nije rešen. Desilo se vrlo blizu kuće u kojoj je stanovao. Udarila su ga kola, a umro je nedugo potom, u bolnici. Bio je bez svesti kad su ga našli, što znači da nije mogao da kaže ništa o onome što se dogodilo. Ali..."

„Ali", rekao je on, „ali možda je bio pri svesti neposredno nakon što su ga udarila kola, a vozač je možda izašao iz kola i nadneo se nad njega i pogledao ga?"

„Tačno tako", odvratila je Izabel.

Tokom narednih nekoliko minuta, oboje su utonuli u ćutanje. Izabel se ponovo okrenula i zagledala u vrt, ali sad nesvesna korova, razmišljajući samo o dilemi koju je sebi stvorila i iz koje, izgleda,

nije postojao lak i bezbolan izlaz. Osim ukoliko ne prepusti stvar Ijanu, premda on ni na koji način nije doprineo ovakvom razvoju situacije - sem što joj je ispričao šta mu se događa.

Tišinu je prekinuo Ijanov glas. „Da li ona zna?” upitao je.

„Da li zna, šta?” Izabel mu nije rekla da nije imala vremena da kaže za njegovu viziju. „Nisam joj rekla za vas”, rekla je. „Nisam mogla. On je bio tamo.”

„Ne”, rekao je Ijan. „Nisam na to mislio. Hteo sam da kažem, da li mati davaoca zna da bi taj čovek mogao biti odbegli vozač?”

Pitanje je iznenadilo Izabel. Nije razmišljala o tome, ali to jeste bila očigledna mogućnost. Pošla je od pretpostavke da majka ne zna, ali šta ako zna? To baca sasvim drugačiju svetlost na celu stvar.

„Ako zna, tada štiti ubicu svog sina”, rekla je. „Šta mislite, da li bi ijedna majka to radila?”

Ijan je načas razmislio pre no što je odgovorio. „Da”, rekao je. „Mnoge. Ta ubistva u porodici koja se dešavaju s vremena na vreme - žena često štiti muškarca. Nasilan partner povređuje jedno od dece. Žena ćuti. Možda iz straha, možda iz bespomoćnosti. Možda iz pogrešno usmerenog osećaja odanosti. Nije nimalo neobično.”

Izabel se u mislima vratila na svoj razgovor sa Rouz Meksleod. Prisetila se nestrpljivosti koja se ogledala na njenom licu kad je čula da Izabel možda zna nešto o nesreći. To nije bilo od-glumljeno, pomislila je. Niti je pogrešila u vezi sa zebnjom koju je osećao muškarac, koja se ogledala u njegovom napetom govoru tela kad je načela tu temu - napetosti koja se vidljivo smanjila onda kad je iznela opis vozača koji je njega vrlo jasno isključivao.

„Nisam sigurna da zna”, rekla je. „Štaviše, mislim da ne zna.”

„Dobro, dakle”, rekao je Ijan. „Ona ne zna. Šta sad?”

Izabel se nasmejala. „Tačno tako. Šta sad?”

„Možemo da odemo u policiju”, tiho je rekao Ijan. „Možemo da odavde prepustimo stvar njima.”

„I biće 'tresla se gora, rodio se miš’”, rekla je Izabel. „Policija neće otići i optužiti ga da je on taj odbegli vozač na osnovu nečega što će verovatno nazvati snom.”

Videla je da se slaže s tim, stoga je nastavila: „Prema tome, sada se postavlja pitanje imamo li obavezu da odemo i obavestimo tu ženu da je moguće da je čovek s kojim živi odbegli vozač koji joj je ubio sina. Ali, obratite pažnju, 'da je moguće'. Jer, naposljetku, čitav argument zasniva se na vrlo klimavoj premisi da vaša vizija ima nekakve veze s nečim. To je vrlo klimava premisa.

„Ali, recimo da verujemo da to može da bude relevantna informacija. Recimo da mati shvati to na isti način i poveruje nam, iako ništa ne možemo da dokažemo. Šta ćemo time postići: zasejaćemo u njen život užasno, razorno seme sumnje. Možda ćemo čak uništiti njenu vezu s tim muškarcem. I tako će na kraju biti da nije ostala samo bez sina, nego i bez svog čoveka.”

Kad je Ijan progovorio, ton mu je bio rezigniran. Zvučao je umorno. „U tom slučaju, bolje je da ćutimo.”

„Ne smemo”, rekla je Izabel. Nije objašnjavala zašto je to rekla, budući da je primetila Ijanovu malaksalost i nije htela dodatno da ga zamara. Stvar je bila u zvaničnoj pravdi i obavezi pojedinca prema široj zajednici da ne dozvoli da ljudi poput pijanih vozača - ako je bio pijan - prođu nekažnjeno ako usmrte nekog na drumu. To je izuzetno važno i nadmašuje obzire vezane za

emocionalnu sreću jedne jadne žene. Odluka je bila teška, ali Izabel se činilo da nazire način da dođe do nje. Ali čak i dok joj se približavala, pomišljala je koliko bi lakše bilo naprosto okrenuti glavu na drugu stranu, reći da su to tuđa posla, a ne njena. To je, dabome, iziskivalo da čovek veruje da smo svi stranci jedni drugima - što, po Izabelinom mišljenju, nije bilo tačno, štaviše, bilo joj je sasvim strano, isto kao što je bilo Džonu Danu, kad je napisao ove zvonke, upečatljive reči o ostrvima i zajednici. Ako more odnese makar jednu grudvu zemlje, Evropa je manja, rekao je. Tačno. Jeste.

Ali čak i kad je stala na stanovište da ih briga za zajednicu i moralna obaveza primoravaju da nešto preduzmu, još nije imala predstavu šta bi to nešto trebalo da bude. Beše neobično i pomalo uznemirujuće to stanje u kojem se nalazila: kad znaš da bi trebalo da preduzmeš nešto, ali ne znaš šta ni kako. Kao da si u lažnom ratu, dok još nisu počeli da pljušte meci i bombe.

U Ketinom dućanu, ka kojem je Izabel upravo išla, Edi je na tezgi slagao malu kupu od posudica sa Patum peperium, sardel-pastom, pored izloženih čokoladnih pločica dostojnih poverenja. Vladalo je zatišje i u dućanu se nalazila samo jedna mušterija, elegantno odeven muškarac koji je zagledao ovsene kolačiće i neuobičajeno se teško odlučivao između dveju vrsta. Posmatrajuci ga, Edi je uhvatio Ketin pogled i slegao ramenima. Ket se osmehnula i prišla muškarcu u nameri da mu savetom pomogne u izboru.

„Ovi levo sadrže manje soli nego ovi desno", rekla je. „Osim toga, ukus im je otprilike isti."

Muškarac se okrenuo prema njoj i zabrinuto je pogledao. „U stvari", rekao je, „tražim trouglaste ovsene kolačiće. Takvog bi oblika trebalo da budu, znate. Trouglasti, s jednom stranom blago zaobljenom. Kao ovseni kolačići."

Ket je uzela kutiju ovsenih kolačića i pogledala je sa svih strana. „Ovi su okrugli", rekla je. „Isto kao i oni drugi. Žao mi je. Izgleda da imamo samo okrugle ovsene kolačiće."

„Ali valjda ih još proizvode", rekao je muškarac, gladeći prstima ivice rukava svog skupog kašmirskog sakoa. „Možete da ih nabavite, zar ne?"

„Da", rekla je Ket. „Mogli bismo da nađemo trouglaste ovsene kolačiće. Doduše, niko ih drugi nije tražio..."

Muškarac je uzdahnuo. „Možda mislite da je smešno", rekao je. „Ali, naprosto je stvar u tome da na ovom svetu ima tako malo autentičnih stvari. Lokalnih. Sitnice - poput oblika ovsenih kolačića - vrlo su važne, Lepo je kad imaš nešto svoje. Mnogo je onih koji hoće da sve bude isto. Hoće da nam oduzmu naša škotska obeležja."

Jetkost njegovih reči ostavila je snažan utisak na Ket. Istina je, pomislila je - mala zemlja kao što je Škotska mora da se trudi da kontroliše svoj svakodnevni život. I shvatala je koliko može biti uznemirujuće, za nekog iole osetljivijeg, da gleda kako mu se oduzimaju bliska škotska obeležja.

„Oduzeli su nam tako mnogo naših banaka", rekao je muškarac. „Pogledajte šta se dogodilo s našim bankama. Oduzeli su nam naše Škotske pukove. Hoće da nam oduzmu sve što nam je svojstveno."

Ket se osmehnula. „Ali vratili su nam parlament", rekla je. „To imamo, zar ne?"

Muškarac je razmislio. „Može biti", rekao je. „Ali šta on može da učini? Da donese zakon o trouglastim ovsenim kolačićima?"

Nasmejao se, a nasmejala se i Ket, s olakšanjem. Mislila je da je neki namćor, ali namćori se

nikad ne smeju na svoj način.

„Pokušaću da nabavim trouglaste ovsene kolačiće“, rekla je. „Možete li da mi date nedelju-dve? Raspitaću se kod naših dobavljača.“

Zahvalio joj je i otišao iz dućana, a Ket se vratila za tezgu. Edi, koji je završio gradnju svoje pažljivo izbalansirane kupe sardel-paste, okrenuo se na drugu stranu. Videći Izabel pred vratima, pozvao je Ket.

„Stigla je Izabel“, rekao je. „Na vratima je. Upravo ulazi.“

Ket je pozdravom dočekala tetku. „Upravo sam vodila divan razgovor o ovsenim kolačićima i kulturnom identitetu“, rekla je. „Oduševila bi se da si bila tu.“

Izabel je neodređeno klimnula glavom. Nije želela da razgovara o ovsenim kolačićima; želela je sedi i čuti uz šolju kafe i neke od Ketinih kontinentalnih novina - Mond, možda. Nikad joj nije smetalo što su strane novine nekoliko dana stare; jučerašnji Skotsmen brzo je postajao bajat, ali novine na stranom jeziku ostajale su jednako zanimljive. Neko je odneo sa sobom Mond, ali bio je tu tri dana star Korijere dela Sera, koji je uzela sa stalka i ponela sa sobom za sto.

„Neće ti smetati, Ket?“ rekla je. „Čovek ponekad želi da razgovara. A ponekad želi da razmišlja ili da“ - mahnula je novinama - „ili da čita ovo.“

Ket je shvatala i zaokupila se nekim poslom pozadi u kancelariji, dok je Edi pripremao kafu za Izabel. Kad je kafa bila gotova, odneo ju je preko i spustio na sto ispred nje. Izabel je podigla pogled s novina i ohrabrujuće mu se nasmešila. Nedelja dana njenog upravljanja dućanom učvrstila je njihovo prijateljstvo, ali to se prijateljstvo ipak više oslanjalo na osmehe i gestove, nego na razmenu ideja i međusobno poveravanje. Posle svega, Izabel se činilo da ga sad bolje poznaje, mada joj nije rekao baš ništa o sebi. Gde li Edi uopšte živi? Postavila mu je direktno pitanje, na šta je on odgovorio „na južnoj strani“, što je obuhvatalo manje - više pola grada i posle čega nije znala ništa više nego ranije. Da li živi sam ili je još kod svojih? Kod svojih, odgovorio je, ali nije detaljisao u vezi s tim ko su oni. Izabel je ostavila stvar na tome; čovek mora da poštuje tuđu privatnost. Neki ljudi ne vole da drugi znaju detalje o njihovom privatnom životu - jer se stide, pretpostavljala je Izabel. Uopšte nije neuobičajeno da mladić Edijeve godine živi s roditeljima, ali možda je smatrao da to što još uvek nije otišao od njih stvara rđavu sliku o njemu, I ja živim u roditeljskoj kući, pomislila je Izabel. Živim u kući u koju me je moja sveta američka mati donela iz porodilišta Simpsonove memorijalne bolnice. Nisam otišla naročito daleko.

Verovala je da će jednog dana saznati nešto više o Ediju. I onda će moći da učini nešto za njega. Ako bi hteo da upiše neki tečaj, možda na koledžu Telford, mogla bi da ga finansira - ukoliko bi bio voljan da prihvati. Preko svoje privatne dobrotvorne fondacije već je stipendirala dvoje studenata. Dabome, nije da su oni znali za to; mislili su da novac potiče od Sajmona Mekintoša, njenog advokata, što je u neku ruku bilo tačno, budući da je obavljao administrativno upravljanje fondacijom, ali novčanik iz kojeg je vađen bio je Izabelin.

Zahvalila je Ediju na kafi, a on ju je ozareno pogledao. „Je l' vam se javio onaj Italijan?“ upitao je.

Izabel ga je blede pogledala. „Italijan?“

„Tomazo. Bio je danas tu. Tražio je od Ket vaš telefonski broj.“

Izabel je pogledala u svoju kafu. „Ne“, odvratila je. „Nije mi se javljao.“

Osetila je čudnu nervozu. Jeste da mu je ponudila da mu pokaže grad - i ništa više - ali izgledi da je on poseti imali su neočekivano dejstvo na nju.

Edi se nagnuo napred. „Ket ga nimalo ne ohrabruje“, prošaputao je. „Ne bih rekao da joj se baš mnogo dopada.“

Izabel je podigla obrvu. „Možda samo ne želi da on pomisli da mu nudi išta više od prijateljstva“, rekla je.

„Meni ga je žao“, rekao je Edi. „Da potegne ovamo čak iz Italije da bi je video, a onda ovo.“

Izabel se osmehnula. „Rekla bih da on ume da se stara o sebi“, odvrtila je. „Nekako se ne doima kao ranjiv tip.“

Edi je potvrdno klimnuo glavom. „Može biti“, rekao je.

Okrenuo se i otišao. Beše to najduži razgovor koji je Izabel vodila s njim i iznenadila ju je činjenica da je tačno opazio Ketin stav prema Tomazu. Dosad je pretpostavljala da je ravnodušan prema takvim stvarima, ali sad je shvatila da je moguće da je ozbiljno potcenila njegovu moć opažanja. Kao i njegov unutrašnji život. Ignorišemo ćutljive ljude, stidljive gledaoce, posmatrače; zaboravljamo da nas gledaju.

Vratila se svojim tri dana starim italijanskim novinama, ali bilo joj je teško da se koncentriše na njih. Razmišljala je o Tomazu i o tome kad bi mogla da očekuje njegov poziv. Pitala se šta bi želeo da radi u Edinburgu. Tu su muzeji i galerije, naravno; svi uobičajeni lokaliteti vezani za škotsku istoriju, ali nije bila sigurna da je to ono što bi on želeo. Možda želi da izađe negde na večeru; mogla bi to da sredi. Ket verovatno neće hteti da pođe s njima, tako da će ih biti samo dvoje. Šta Tomazo voli da jede? Neće biti da je vegetarijanac, pomislila je: Italijani nisu vegetarijanci. Piju, švalerišu se, pevaju; o blažene li rase heroja!

Zagledala se u novine i nastojala da pročita recenziju knjige zabranjenih Musolinijevih fotografija. Dučeu je, činilo se, bilo veoma bitno kako izgleda na fotografijama - dobro, sad, pomislila je, ipak je on bio italijanski diktator, a koji će diktator voditi računa o stilu ako neće italijanski? U novinama beše objavljeno nekoliko primera. Musolini na konju - izgledao je komično, kao džak krompira ili, možda, špageta. Musolini s grupom časnih sestara koje se jate oko njega kao vrapci. (Nije želeo da bude na istim fotografijama s časnim sestrama ili bilo kakvim predstavnicima klera; zašto? upitala se Izabel. Zbog osećanja krivice, naravno.) Musolini odeven kao pilot, u beloj jakni i s belim letačkim šlemom, u otvorenom kokpitu aviona - pretvarao se da ume da pilotira, dok je avionom u stvari upravljao pravi pilot, zgrčen na podu. A kad je ušao u lavlji kavez u rimskom zoološkom vrtu - veličanstvena predstava hrabrosti namenjena širokim narodnim masama - lavovi behu drogirani; tog dana nisu imali apetita za debeljušnog diktatora! Osmehivala se čitajući recenziju. Koliko je vremena proteklo otad do danas; za mnoge je to samo davna prošlost, ali zapravo je prošla samo jedna generacija i ne iskrsavaju li u Italiji povazdan pompezni, tašti političari koji često stoje s pogrešne strane zakona? A ipak, kako da čovek ne voli Italiju i Italijane; tako su humani, sagradili su sve one veličanstvene gradove i tako su divni i odani prijatelji. Kad bi čovek mogao da bira nacionalnost pre no što se rodi, zar ne bi bio u iskušenju da odabere da bude Italijan? Izabel je smatrala da bi; premda bi se moglo desiti da drugi pokupe slobodna mesta pre no što dođe red na tebe i dočekala bi te tužna vest: žalimo slučaj, ali moraćete da budete nešto drugo. Koji bi, pitala se, identitet bilo najteže podnositi? Verovatno identitet nekog ko živi na pogrešnom mestu - nekog ko pripada jednoj od onih malobrojnih manjina u nekoj dalekoj republici u kojoj se sva srca i ruke zdušno okreću protiv njega.

Izabel se toliko zanela u misli da nije ni primetila da se ostali stolovi u dućanu popunjavaju. Kad je najzad spustila novine i posegla za svojom kafom koja se, zaboravljena, sasvim ohladila, videla je da je dućan pun ljudi. Ket je stajala za tezgom i usluživala mušterije, a Edi je bio pogrbljen nad aparatom za kafu iza nje. Izabel je preletela pogledom preko pridošlica i smesta se ukočila. Dva stola dalje, pored velike korpe s bagetima, sedeli su Rouz Mekleod i njen partner Grejem. Razgovarali su nešto, pijući kafu koju im je Edi već servirao. Grejem je u ruci držao spisak i pokazivao ga je Rouz, koja je klimala glavom.

Izabel nije želela da se sretne s njima. Osećaj postidečnosti od prethodnog susreta beše još svež, a nije verovala ni da su oni naročito željni da se sretnu s njom. Žurno je skrenula pogled na svoje novine. Bude li sedela ovde, zadubljena u vesti iz Italije, možda je neće ni primetiti i naposljetku će otići. Ali šta ako joj Ket priđe i obrati joj se ili Edi dođe da joj doliže još kafe? To bi privuklo pažnju na nju.

Pokušala je da se usredsredi na novine, ali nije joj išlo. Nakon što je triput zaredom pročitala istu rečenicu, ne uspevajuci da joj odgonetne smisao, kradom je bacila pogled ka drugom stolu i pogledala direktno u Rouzine oči. Sad više nije mogla tek tako da okrene glavu, stoga se prisilila na osmeh prepoznavanja. Druga žena beše očigledno preneražena susretom; takođe se osmehnula, s oklevanjem, podigla ruku na pozdravi i potom je ponovo spustila, kao da nije sigurna šta bi trebalo da uradi.

Izabel je opet spustila pogled na novine. Sad je već bila mirnija; videle su se, pozdravile se na neki način i to će biti to - mogu da odu svaka svojim putem. Mada, pomislila je, da ima petlje otišla bi preko do njihovog stola i rekla Rouz da ju je obmanula. Tada bi možda mogla i da joj prizna zbog čega je uopšte došla kod nje. Mogla bi da im iznese sve činjenice, prepriča neverovatna Ijanova iskustva i ostavi ih da sami odluče šta će s tim da urade. A ako bi joj se činilo da nije do kraja ispunila svoju građansku dužnost, mogla bi i da podstakne Ijana da ode u policiju i kaže i njima. I to bi bio kraj priče. Ali nije to uradila i tako je ostala upetljana u situaciju koja joj je izazivala sve veću moralnu nelagodu.

Ponovo je pogledala ono dvoje. Grejem se nagnuo napred i govorio nešto Rouz, nešto važno i ljutito. Rouz ga je slušala, ali je odmahivala glavom. Grejem je na to počeo još više da navaljuje. Videla je da je položio prst na sto i stao da ga pomera gore-dole, žurno, uporno, kao da hoće nešto da naglasi. Zatim se okrenuo i pogledao u pravcu Izabel, a taj pogled, jasno je videla, beše pun čiste zlobe. Susret s njegovim pogledom bio je kao fizički napad - talas antipatije i prezira koji je naleteo preko prostorije i smrvio je.

Ustao je, uzeo svoju jaknu i otišao. Rouz je gledala za njim. Skoro da je i sama ustala, ali se potom skljkala natrag na stolicu. Čim je on izašao napolje, uzela je svoju kafu i prišla Izabelinom stolu.

„Je li slobodno?“ upitala je Rouz. „Mogu li da sednem za vaš sto?“ Spustila je kafu uz Korijere dela Sera. „Sećate me se, zar ne? Rouz Mekleod. Došli ste u moju kuću.“

Izabel je pokazala praznu stolicu. „Sedite, molim vas. Naravno da vas se sećam. Htela sam da vam kažem koliko mi je žao...“

Rouz ju je presekla. „Molim vas“, rekla je. „Trebalo bi ja vama da se izvinim. Grejem je bio vrlo prek kad ste onomad došli kod nas. Nije trebalo da kaže ono što je rekao. Bila sam jako ljuta na njega.“

Izabel nije očekivala ovo. „Imao je svako pravo da bude besan na mene“, rekla je. „Upala sam

vam u kuću, onako nenajavljena, i rekla vam nešto što, pa, eto, nije istina."

Rouz se namrštila. Izabel je primetila visoke jagodice i finoću njenih crta. Bila je još privlačnija žena nego što se Izabel učinilo kad ju je prvi put videla. Bilo je neke prefinjenosti na njenom licu, usled tuge, verovatno. Tugujuće lice je, na neki način, spokojno lice. Nema složenosti i promena: samo jedna konstantna emocija.

„Nije istina?" ponovila je Rouz.

Izabel je uzdahnula. „Ja nisam medijum", rekla je. „To je bila krajnja besmislica. Nameravala sam da vam kažem nešto sasvim drugo, a onda sam se uspaničila i izmislila tu apsurdnu priču." Zaćutala je. Jasno se videlo da njeno priznanje ne nailazi na dobar prijem.

„Pa zašto ste onda rekli..." Rouz nije bila u stanju da nastavi. Razočaranje joj bese ispisano na licu.

Izabel je najzad odlučila. Ova besmislena situacija mora da se razjasni. Mora da se vrati istini i razboritosti i stavi tačku na ovo apsurdno koketiranje s paranormalnim. „Moram da vam ispričam jednu vrlo čudnu priču", rekla je. „Bojim se da ja u njoj na kraju ne ispadam posve pozitivan lik, ali pretpostavljam da bih u svoju odbranu mogla da kažem da sam imala dobre namere."

Rouz ju je pogledala. Izgledalo je kao da se njeno razočaranje pretvara u nepoverenje. „Nisam sigurna", zaustila je. Počela je da ustaje sa stolice, ali je Izabel podigla ruku ne bi li je zaustavila.

„Molim vas, saslušajte", rekla je. „Znam da će vam možda zvučati neverovatno, ali molim vas da me saslušate."

Rouz je ponovo sela. „U redu", odvrátila je hladnim glasom. „Recite to što ste hteli da mi kažete."

„Sve je počelo baš ovde", rekla je Izabel, pokazujući ka susednom stolu. „Pazila sam dućan dok je moja bratanica bila na putu. Slučajno sam zapodenula razgovor s čovekom koji je došao na ručak. Rekao mi je da mu je nedavno presađeno srce." Zastala je, čekajući da vidi kakvo će dejstvo pomen transplantacije srca imati na Rouz. Ona je, međutim, i dalje bila ravnodušna.

„Kasnije sam ga srela još jednom", nastavila je. „On je savršeno razborit čovek. Vrlo uravnotežen i normalan - klinički psiholog, štaviše. Pričao mi je o efektima svoje operacije, od kojih je jedan bio vrlo neočekivan."

Rouz, koja je sve dotad učtivo slušala, sada je slegla ramenima. „Ne znam kakve sve to veze ima s mojim sinom. Da budem iskrena, ne vidim kuda ovo vodi."

Izabel ju je iznenađeno pogledala. „Ali vaš sin je bio davalac", rekla je. „Ovaj čovek o kojem govorim ima njegovo srce."

Dejstvo ovoga na Rouz bilo je trenutno. „Mislim da ste napravili veliku grešku", rekla je. „Ne znam zašto mislite da to ima bilo kakve veze s nama. Zašto kažete da je moj sin bio davalac? Pobogu, ženo, o čemu pričate?"

Izabel je na trenutak bila previše zbunjena da bi bilo šta rekla. Potom, suočena s Rouzinim istovremeno iznerviranim i zbunjenim pogledom, nastavila je: „Vaš sin je bio davalac. Njegovo srce su presadili Ijanu. Prebacili su ga u Glazgov."

„Moj sin nije bio davalac bilo čega", ljutito je rekla Rouz. „Mislim da ste baš gadno pomešali stvari, gospođice... Dalhusi, beše?"

Onako zbunjena, Izabel je uspela da prozbori samo jedno: „Sigurni ste u to?”

„Dabome da sam sigurna”, rekla je Rouz, na kojoj se sad već jasno videlo da je ljuta. „Da je moj sin davalac, valjda bismo mi znali za to, zar ne? Niko nam nije ni pomenuo ništa slično. Niko...” Borila se da izgovori reči koje su usledile. „Niko nije uzeo njegovo srce.”

Narednih nekoliko minuta obe su ćutale. Rouz je prekorno posmatrala Izabel, a ova je oborenog pogleda zurila u sto.

„Očigledno sam napravila gadnu grešku”, rekla je Izabel posle nekog vremena, nesigurnim i drhtavim glasom. „Nije trebalo da pre nagljudjem sa zaključcima. Najiskrenije vam se izvinjavam što sam vas ovako potresla. Nisam... nisam imala pojma.”

Rouz je uzdahnula. „Nema neke stvarne štete”, rekla je. Međutim, nije nameravala da stvar ostane na tome. „Žao mi je, ali moraćete da objasnite svom prijatelju neke stvari. Mi nemamo nikakve veze s njegovom operacijom - nikakve. I sve ovo nas se ni najmanje ne tiče.”

Izabel je ojađeno klimnula glavom. „Osećam se grozno”, rekla je. „Upala sam kod vas a da prethodno nisam dovoljno dobro proverila.”

„Da zaboravimo mi lepo na ovo”, rekla je Rouz. „Bilo je malo zbrke - to je sve.”

Nisu više imale šta da kažu jedna drugoj. Rouz je nemo ustala, Klimnula glavom na pozdrav Izabel i potom izašla iz dućana. Nije se okrenula; nije se potrudila da pogleda za sobom. A Izabel je, složivši novine, vratila svoju šolju na tezgju.

„Šta to bi?” upitala je Ket, diskretno pokazavši glavom prema vratima. „Ko je ona žena?”

Tomazov telefonski poziv, kad je najzad usledio tog popodneva, bio je poziv na kasni ručak. Izvinjavao se što je tako na brzinu - objasnio je da ju je već zvao - ali da li je slobodna? Izabel je imala prijateljicu koja ni u snu ne bi prihvatila bilo kakav poziv za isti dan, to beše pravilo od kojeg nije odstupala, budući da bi nagovestilo da je njena sveščica prazna. Ali to nije bilo ništa drugo do gordost, koja je umela da uskrati čoveku dobar provod; Izabel nije gajila takve predrasude, tako da je smesta prihvatila.

Odabrao je restoran, riblji restoran u Litu, gradskoj luci. Ta mala kamena građevina bila je nekad, u stara vremena, ribarska kuća iz koje se, preko kaldrmisane ulice, pružao pogled na pristanišni dok. Restoran je imao atmosferu francuskog bistroa, sa svojim običnim drvenim podom, kariranim stolnjacima i dnevnim menijem ispisanim kredom u boji na velikoj tabli. Tomazo je pogledao naokolo i pokajnički pogledao Izabel. „Preporučili su mi ga u hotelu”, prošaputao je. „Nadam se da je u redu.” Kad se prignuo bliže da bi ga čula, osetila je dašak kolonjske vode, onaj skup, jak miris koji je povezivala sa ogrebi-i-pomiriši stranicama pomodnih časopisa.

Izabel je pretpostavljala da je navikao na nešto otmenije; izgledao je tako elegantno u svom po meri krojenom sakou i skupim cipelama s ukusnim kopčama. „Odličan restoran”, rekla je. „Svi znaju za njega.”

Izgledalo je da ga je njen komentar umirio, jer se opustio. Ponovo se osvrnuo naokolo. „Teško je kad si daleko od kuće”, rekao je. „Da smo u Bolonji ili barem u Milanu, znao bih gde da vas izvedeni. Ovako u inostranstvu, čovek se lako prevvari.”

„Teško mi je da vas zamislim kao nekog ko se lako prevvari”, rekla je, i smesta se pokajala zbog toga, budući da joj je dobacio ljubopitljiv pogled.

„Ali vi me i ne poznajete", rekao je. „Kako znate?"

Izabel ga je pogledala, primećujući ono što dotad nije primetila - svilenu kravatu, kragnu košulje čiji je beličast sjaj nagoveštavao da je uštirkana; savršeno doteranu kosu, tamnokestenjastu i pažljivo začešljanu unazad, svaka vlas na svom mestu. Imao je onaj izgled koji je Izabel opisivala kao učitelja klasičnih plesova, izgled koji bi je u normalnim okolnostima odbijao ili bi ga pripisala spoljašnjem znaku unutrašnje taštine, ali koji joj je sad, iz nekog nedokučivog razloga, prijao. I

shvatila je da je, dok su ulazili u restoran, osetila uzbuđenje izazvano ponosom što je vide s ovim čovekom; želela je da je drugi vide s njim. Shvatila je i da je upravo to ono što ljudi osećaju kad su u društvu lepih i zbog čega i traže njihovo društvo; lepota, glamur, seksepil, dotaknu se malo i onih koji se nalaze u blizini blaženog objekta.

Odveli su ih do njihovog stola, pored prozora. Sela je; dotad nije gledala ostale posetioce restorana, ali sad jeste. Žena koja je sedela dva stola dalje i diskretno bacala pogled prema njoj i Tomazu, okrenula se nakratko na drugu stranu da ne bi primetili da bulji, ali se potom ponovo zagledala u njih. Izabel ju je odnekud znala, ali nije mogla da se seti odakle. Osmehnule su se jedna drugoj.

Tomazo je bacio pogled ka tom stolu. „Vaši prijatelji?"

„Prijatelji koje u stvari ne poznajem", rekla je Izabel. „Takav vam je ovaj grad. Nije naročito velik."

„Dopada mi se", rekao je Tomazo. „Čini mi se kao da sam u Sijeni ili tako negde. Ali je uzbudljiviji - barem za mene. Škotska je vrlo uzbudljiva."

„Ima svojih svetlih trenutaka", zaključila je Izabel. Prišao je konobar i dao im jelovnik. Bio je mlad, možda student, s pravilnim licem i širokim osmehom. Tomazo je podigao pogled prema njemu i Izabel je na trenutak pomislila da je videla da su razmenili pogled, trenutak razumevanja. Ili joj se samo pričinilo? Posmatrala je Tomazove oči. Kratko je pogledao otvoren jelovnik koji je držao u rukama, a potom ponovo u konobara.

Tomazo ju je upitao da li može nešto da mu preporuči, ali ona ga nije čula. Proučavala je jelovnik i razmišljala o onome što je videla, ako je išta videla. Tomazo je ponovio pitanje. „Možete li nešto da mi preporučite? Ne razumem se, znate, u ova škotska jela..."

Izabel je podigla pogled sa svog jelovnika. „Mogu da preporučim iskrenost", rekla je. „I dobrotu. Oboje. Preporučujem oboje."

Dejstvo ovih reči na konobara bilo je takvo da se trgao. Iznenaden, privio je na grudi blok koji je držao u rukama. Tomazova glava se takođe lagano trznula, kao da je neko povukao konac.

Potom se konobar nasmejao, smesta poklopivši usta rukom. „Nisu na meniju danas", rekao je. „Ne baš..." Glas mu je zamro.

Tomazo je delovao zbunjeno. Okrenuo se prema konobaru i upitao ga za jednu od opcija, a ovaj mu je odgovorio. Izabel je proučavala svoj jelovnik. Nije bila sigurna šta je podstaklo njen neobičan komentar. Možda je posredi bila nepriličnost situacije - to što je ručala s muškarcem koji se, iako njenih godina, interesuje za njenu bratanicu; koji je toliko doteran i elegantan i koji je odmerio mladog konobara pogledom koji je njoj izgledao kao odobravajuć. Pa ipak, ništa od svega toga nije opravdavalo neučtivost ili bedan pokušaj da bude duhovita.

Podigla je pogled s jelovnika i predložila šta da poruče. Konobar, koji ju je još ošamućeno posmatrao, složio se s njenim izborom, a Tomazo je klimanjem glave dao svoj pristanak. Tu se potom stvorila i boca belog vina, koje je odabrao Tomazo, a konobar im je napunio čaše.

Početna nelagoda je ubrzo prošla. Tomazo je pričao o danu koji je proveo u Edinburgu i planovima da se odveze gore do Glenkoa.

„Hoće li Ket ići s vama?" upitala je. Znala je odgovor, ali ipak je upitala.

Pogledao je u svoju čašu i shvatila je da je posredi povređen ponos; bio je odbijeni udvarač - odbijen na fin i prijazan način, ali odbijen. „Neće", odvratio je. „Ima mnogo posla. Ne može da ostavi dućan." Otpio je gutljaj vina. Potom je rekao, ozarenog lica, kao da se upravo setio toga: „Možda biste vi hteli da počete sa mnom? Bugati je dvosed. Možda ne spada u najudobnija kola, ali je vrlo lep."

Izabel je pokušala da sakrije nesigurnost koju je osećala. „Glenko?"

„I dalje", rekao je Tomazo, opisavši rukom širok krug. „Mogli bismo da se odvezemo preko na ono ostrvo - ono veliko - Skaj, beše? A onda... a onda ima toliko toga još. Ima toliko toga u Škotskoj."

„Ali, koliko dugo bismo bili na putu?" upitala je Izabel.

Tomazo je slegao ramenima. „Nedelju dana? Deset dana? Ako ne možete toliko dugo, možemo da skratimo. Pet dana?"

Nije mu odmah odgovorila. Poslednji ovakav poziv dobila je onda kad je Džon Lajamor predložio Irsku, pa su seli u trajekt za Kork. Ali to je bilo u drugom životu, pomislila je, a sad je sedela ovde, u ovom edinburškom restoranu, s muškarcem koga jedva poznaje i koji joj nudi zajedničko putovanje.

Uzela je svoje vino. „Jedva se poznajemo", rekla je.

„Zbog čega je sve samo još veća avantura", žurno je odvratio. „Ali ako mislite..."

„Ne", rekla je. „Ne mislim to. Naprosto, da tek tako dignem sidro i odem..."

Posegao je preko stola i dodirnuo njen ručni zglob, kratko, a zatim povukao ruku. „Ali zbog toga i jeste tako uzbudljivo."

Izabel je duboko uzdahnula. „Dozvolite da razmislim", rekla je. „Moram da razmislim."

Činilo se da ga je njen odgovor zadovoljio. Zavali se u stolicu i uputio joj osmeh. „Molim vas, pa naravno", rekao je. „Ne žurim da pobegnem iz Edinburga. Vrlo je - kako da kažem - simpatičan. Jesam li dobro rekao?"

Izabel je klimnula glavom. „Otprilike." Pomerila je malo viljušku i nož, tako da su sada stajali paralelno; sitan detalj, možda, ali možda upravo onaj koji karakteriše nedostatak tolerancije. Počinje se od pribora za jelo.

Tomazo je zurio u nju, kao da čeka da nešto kaže. Pa dobro, rešila je, mogu bar da pitam.

„Ne žurite s povratkom u Italiju", rekla je. „Ako smem da pitam, čime se u stvari bavite? Zaposleni ste negde ili..."

Ono ili visilo je dvosmisleno u vazduhu, ali njemu, izgleda, nije smetalo. „Posedujem porodičnu kompaniju", odvratio je. „Sa mnogo zaposlenih. Nisam im sve vreme potreban tamo."

„A čime se ta kompanija bavi?“ Očekivala je vrđanje, ali nekako, licem u lice s njim, ono čime su se bavili on ili kompanija delovalo je manje važno; lepo lice/ oslobađa krivice, pale su joj na pamet reči, nepozvane, ali i originalne, pomislila je.

„Proizvodimo obuću“, rekao je Tomazo. „Damsku, uglavnom.“

„Gde?“ upitala je Izabel, odmah potom svesna da je pitanje bilo naglo, čak neučtivo.

Tomazu kao da nije smetalo ovo ispitivanje. „Imamo dve fabrike. Jednu na jugu“, rekao je, „a drugu u Milanu. U Milanu se radi kompletan dizajn.“

„A, da“, prisetila se Izabel. „Reče mi Ket da se bavite proizvodnjom obuće. Sad se sećam.“

Tomazo je klimnuo glavom. „Upoznala je na venčanju veliki deo moje porodice. Tamo smo se i sreli. Na jednoj od zabava.“

„I tad ste odlučili da ćete doći u Škotsku da je posetite?“

Njegova desna ruka primakla se levoj manžetni, koju je stao da cupka. Primetila je manikirane nokte. U Škotskoj nema muškaraca s manikiranim noktima.

„Tad sam odlučio da dođem u Škotsku“, odvratio je. „Imam da obavim neke stvari ovde. Porodična posla. Ali takođe sam se nadao da ću imati prilike da bolje upoznam Ket. Nisam imao predstavu da će biti tako zauzeta.“

„Možda smatra da ste prestari za nju“, rekla je Izabel i pomislila, porodična posla. Šta podrazumeva pod porodičnim poslovima? Poslove mafije?

Nije odmah reagovao. Pogledao je u tanjir koji je stajao sa strane, pokupio kažiprstom neke imaginarne mrvice. Potom je rekao: „U Italiji, znate, uopšte nije neobično da se muškarac u ranim četrdesetim godinama - kao što sam ja - oženi devojkom koja je u ranim dvadesetim. Štaviše, to je sasvim normalno.“ Pogledao ju je pravo u oči, netremice.

„Zanimljivo“, odvratila je Izabel. „Ovde to nije normalno. Možda zato što smatramo da je ravnopravnost važna u vezi. U takvim okolnostima, žena ne bi nikad mogla biti ravnopravna s muškarcem.“

Malčice se trgao na njen komentar, glumeći iznenađenje. „Ravnopravnost? Kome je do ravnopravnosti?“

„Meni, na primer“, rekla je Izabel.

„Ma nemojte?“ upitao je. „Jeste li sigurni u to? Ne nalazite li da je ravnopravnost pomalo... pa, dosadna?“

Izabel je načas razmislila. Bio je u pravu. Kad čovek bolje razmisli, ravnopravnost jeste dosadna, isto kao i dobrotā; Niče bi se, dabome, složio s tim. Mir je dosadan; sukob i nasilje su uzbuđljivi. A ovaj muškarac, koji je sedeo preko puta nje, bio je sve samo ne dosadan.

„Da“, odvratila je. „Pomalo je dosadna. Ali opet, više bih volela dosadu od nepravde. Radije bih živela u društvu koje je pravedno prema svojim građanima nego u onom u kojem ima velikih nepravdi. Radije bih živela u Švedskoj nego u...“ Morala je da razmisli. Šta se desilo sa svim onim istinski strašnim zemljama? Gde su sad? Uobičajeni krivci, umorni od kritika, ustuknuli su. Ali još ima mesta, zar ne, gde su prisutne ogromne razlike između bogatih i siromašnih. Paragvaj? Nije imala pojma. Oni su imali klasičnog diktatora, ali nije li taj zbačen? Postoje li tamo još uvek prostrane

latifundije? A šta je s onim arapskim zemljama u kojima šeici i prinčevi smatraju državnu riznicu sopstvenim novčanikom? Ima tako mnogo nepravde, ali o njoj se ne govori mnogo. Još uvek postoji robovlasništvo; dužničko ropstvo; prostitucija pod prinudom; trgovina decom. Sve je to tu, ali glasovi koji o tome govore teško se čuju sred trivijalnosti i galame i izrazitog gubitka moralne ozbiljnosti.

„Nego gde?“ navaljivao je. „Nego u Italiji?“

„Razume se da ne. Baš bih volela da živim u Italiji.“

Raširio je ruke u gest dobrodošlice. „Pa zašto ne dođete? Zašto se ne preselite u brda iznad Firence, kao i sve one ostale britanske gospođe?“

Možda je nameravao da ova primedba bude kompliment ili ju je možda izrekao sasvim uzgredno. Ali rekao je ostale britanske gospođe, svrstavši je tako u kategoriju ekscentričnih usedelica, ostarelih umetnica koje nastanjuju mesta poput Fjezolea; nikako glamuroznih, već izbledelih, ofucanih, pospanih ljubiteljki Botičelija i toskanske kuhinje; neudatih tetaka, stvarnih ili onih u nastajanju. Pozvao ju je na putovanje Visočjem u svom bugatiju i malo je nedostajalo da prihvati; ali evo, pomislila je, kako me on vidi. Bila bih mu društvo; vodič; neko ko će čitati mapu i umeti da ispriča o masakru u Glenkou.* (Godine 1695, 12. februara, klan Kembelovih došao je u goste klanu Mekdonaldovih, u selo Glenko u srcu Škotskog visočja, samo da bi sutradan u zoru pobili gotovo četrdeset muških pripadnika klana domaćina i spalili im sve do temelja, posle čega su žene i deca pomrli od gladi i hladnoće, ostavljeni na milost i nemilost surove zime u Visočju. Razlog je, kažu, bilo to što se Mekdonaldovi nisu dovoljno brzo zakleli na vernost kralju Vilijamu Oranskom. (Prim. prev.)) A ja se, luda, odmah zanela i pomislila da ovaj muškarac možda gaji romantično ili čak seksualno interesovanje za mene.

Stigao je konobar s predjelom. Spustio je pred nju tanjir, školjke na podlozi od seckanih crvenih i zelenih paprika. Zureći u tanjir, došla je na rub samosažaljenja, ali se onda naglo trgla. Zašto li kinjim samu sebe? upitala se. Zašto uvek moram da odvagmem šta je u nekoj stvari dobro, a šta loše? Šta ako naprosto uradim nešto? Šta ako, barem nakratko, postanem ona koja lovi i pokažem mu da nisam ono za šta me smatra? Šta ako ga osvojim?

Podigla je pogled. Konobar je držao u ruci mlin za biber i nudio da joj dodatno pobiberi jelo. To joj je oduvek išlo na živce; to što vlasnici restorana ne veruju svojim mušterijama dovoljno da bi im dozvolili da sami sebi pobibere jelo. Ali nije konobar bio kriv za to, stoga je skrajnula tu misao.

Pogledala je preko stola. „Volela bih da razmislim o vašem predlogu za putovanje“, rekla je. „Možda sledeće nedelje?“

Proučavala je njegovu reakciju, nastojeći da uoči bilo kakav znak. Ali nije odavao mnogo - malo se šta moglo videti iza jedva primetno izvijene usne u osmejak i kratke promene svetlosti u očima, treptaja, promene odsjaja do koje je nesumnjivo došlo igrom svetlosti, usled pokreta glave.

Džejmi nije voleo da svira na baletskim predstavama. Zaključio je da ga tamo u prostoru za orkestar, smeštenom tik ispod ispusta bine, dekoncentriše zvuk koji proizvode stopala igrača. Kao da živiš na prvom spratu, razmišljao je, a na drugom imaš bučne komšije. Ali bio je to posao, i to dobro plaćen, a i bio mu je draži od slušanja svirke njegovih đaka. Tog popodneva, na dan Izabelinog ručka s Tomazom, svirao je na matine predstavi Škotskog baleta i imao je dogovor s Izabel da se nađu u pozorišnom kafeu posle predstave.

Mora da razgovara s njim, objasnila je. I taman je zaustio: „O čemu...” i onda je ućutao, jer je znao o čemu, nije morao ni da pita. „Reći ćeš mi kad se budemo videli”, rekao je, i dodao, kao da se naknadno setio: „Nisi uradila ništa nesmotreno, zar ne, Izabel?”

Izabel je shvatala da je odgovor na to pitanje potvrđan, ali nije to rekla. Praktično je pristala da ode na putovanje Visočjem s čovekom koga, takoreći, i ne poznaje (nije da je nameravala da pominje to Džejmiju - ne još); glumila je medijuma; od Grejema je, još pri prvom susretu, napravila neprijatelja; a sve to skupa, pomislila je, bilo je vrlo nesmotreno. I premda je u pozadini dveju od ovih loših odluka ležao osećaj moralne obaveze, u pozadini jedne nije bilo ničega drugog sem njene iznenadne potrebe da se zainati. A opet, sam taj čin, to nepromišljeno flertovanje s Tomazom (s njene strane, ako već ne još s njegove), beše jedina od tri nesmotrene stvari zbog koje se nije kajala. Staviše, prijala joj je i sama pomisao na to: besraman, erotičan izazov, slatka fantazija. Moj italijanski ljubavnik, moći će da kaže; i potom, kajući se: jeste, iskoristila sam ga, priznajem. Dabome, ne bi nikad mogla da izgovori tako nešto pred nekim, ali mogla bi da pomisli u sebi i uteši se tom mišlju. Moj italijanski ljubavnik -koliko bi žena volelo da može to da kaže kad se nađe suočeno s monotonijom, s okrutnim životnim ograničenjima: Da, znam, znam - ali zato imam italijanskog ljubavnika.

U pozorišnom kafeu, Izabel je gledala kroz stakleni zid ka Kraljevskom hirurškom koledžu*(Royal College of Surgeons, visokoškolska ustanova za specijalističke studije iz oblasti kirurgije. (Prim. prev.)) na drugoj strani ulice. Grupica muškaraca i žena upravo je izlazila kroz bočna vrata na zgradi koledža, očigledno studenti koji su polagali ispit, zbijeni nad listom papira. Jedan od muškaraca ljutito je upirao prstom u papir, govoreći nešto ostalima. Stali su da odmahuju glavama i Izabel oseti nalet saosećajnosti - šta li je siromah čovek odgovorio? Naveo je pogrešan organ koji valja ukloniti? Lekari iz celog sveta dolazili su ovamo da polažu ispit koji bi im omogućio dobijanje stipendije za specijalističke studije, ali samo mali broj njih je u tome i uspevao. Čula je jednom komentar jednog svog prijatelja hirurga u vezi s tim: sedmoro - od njih šezdeset, a i to ne uvek - biva pozvano da specijalizuje hirurgiju u nekoj od ekskluzivnih bolnica, ostali bivaju učtivo odbijeni. Lekar koji je pokazivao prstom u papir oborio je pogled; žena pored njega spustila mu je ruku na rame ne bi li ga utešila. Biće to tužno putovanje kući.

Džejmi se spustio na stolicu pored nje; okrenula se i ugledala onaj njegov osmeh koji je toliko volela."Arvo Pert"*(Arvo Part (r. 1935), estonski kompozitor. (Prim. prev.)),rekao je. „Vrlo polagano”, rekla je. „Duge tišine. Ponavljanja.”

Nasmejao se. „Baš tako. Ali uživao sam, da znaš. Ovaj balet koji smo upravo svirali urađen je na osnovu njegovog komada Psalom. Veličanstveno delo.”

„Znači, lepo si raspoložen?”

Počeo se po glavi i pogledao napolje, na ulicu. „Valjda“, odvratio je. „Da, da znaš da jesam lepo raspoložen. A ti bi da mi sad pokvariš raspoloženje? Šta se desilo?“

„Hajdemo u šetnju“, rekla je Izabel. „Odjednom sam nešto klaustrofobična. Možemo da razgovaramo dok šetamo. Neće ti smetati?“

Džejmi je ostavio fagot kod devojke na biletarnici i pridružio se Izabel na trotoaru ispred pozorišta. Prešli su na drugu stranu i krenuli niz ulicu Nikolson ka Južnom mostu. Prošli su pored Tinove knjižare, kako ju je Izabel još zvala, i skrenuli u Bolničku ulicu. Stara zgrada univerziteta dizala se iznad i iza njih, veličanstven četvorougao od sivog kamena. Iznad kupole, blistava statua nagog mladića s bakljom u ruci odbijala je zrake kasnog popodnevnog sunca, zlateći se naspram pozadine od oblaka. Izabel je bila sklona da podiže pogled šetajući Edinburgom, jer su se upravo tamo gore krile zaboravljene lepote - isklesani kameni čkaljevi, škotski gargolji koji su opkoračivali zabate, još uvek čitljivi znaci iz devetnaestog veka: PERA, MASTILA, ZAJMOVI - palimpsest života i trgovine u gradu.

Džejmi je pričao o Arvu Pertu i svom narednom angažmanu, koncertu sa Škotskim kamernim orkestrom. Izabel je slušala. Imala je sopstvenih tema o kojima je želela da porazgovara s njim, ali Džejmi je još bio pod utiskom izvođenja i zadovoljavala se time da ga sluša. Na kraju Bolničke ulice, put je naglo skretao ka Kaugejtu, klizavoj kaldrmi, pogibeljnoj za neoprezna kola i pešake. Izašli su iz te ulice, uputivši se prema kamenim stepenicama koje su silazile ka bloku olinjalih kuća. Na stepenicama je bilo srče, kao i zaboravljena kopča nečijeg opasača.

„Svašta se dešava u ovom gradu“, rekao je Džejmi, pogledavši kopču.

„Istina“, primetila je Izabel. „Skreneš za ugao, pređeš nekoliko koraka i nađeš se u sasvim drugačijem svetu.“ Pokazala je iza njih, ka statui na visokoj kupoli univerziteta. „On s razlogom drži onu baklju u rukama.“

Džejmi se takođe osvrnuo i na trenutak mu je licem preleteo oblak. Pogledao je Izabel. Zatim se zagledao u zid kuće pored njih, iza kojeg se još uvek živelo sirotinjski i teško, i u stepenice pohabane koracima vekova.

„Sve je ovo tako različito od Perta“, rekao je. „Muzika je uvek takva. Možeš da postojiš neko vreme u svetu muzike, ali potom izađeš na ulicu i ona te podseti na to šta je stvarno.“ Zurio je načas u nju, u onom trenutku tišine koji mogu da podele samo prijatelji. „Šta se dogodilo, Izabel?“

Uхватиła ga je ispod ruke. Nije često dodirivala Džejmija, iako je želela, ali sad je uvukla ruku pod njegovu i niz preostale stepenice sišli su zajedno. Objasnila mu je da je naletela na Rouz u dućanu, kao i da je od nje saznala da njen sin nije bio davalac. Pažljivo ju je slušao dok su šetali niz Ulicu Holirud. Kad je začutala, stali su. Nalazili su se tačno preko puta zgrade Skotsmena, velike staklene građevine iza koje su se nalazile stene i brdo.

„Ne znam što se toliko sekiraš“, rekao je Džejmi. „Taj tip, Ijan, naprosto halucinira ili kako se to već kaže. Desilo se da je ta halucinacija poprimila lik koji pristaje partneru te žene. To je jedna od onih stvari koje nazivamo koincidencijama, zar ne?“

„I šta ja sad da radim?“ upitala je Izabel.

Džejmi se nagnuo napred i potapšao kažiprstom Izabelin ručni zglob. „Ništa. Apsolutno ništa. Uradila si za tog čoveka šta god si mogla i sad si dospela u ćorsokak. Sigurno nećeš sad da kreneš u poteru za pravim davaocem...“

Prekinula ga je. „Pravim davaocem?”

Džejmi je slegao ramenima. „Čuj, od nekog je ipak dobio to srce. A ti si prenaglila sa zaključcima. Sigurno se desila još jedna naprasna smrt nekog mladog čoveka. Ti si saznala za onu koja je slučajno objavljena Ivning njuzu. Ali u Ivning njuzu ili Skotsmenu ne pišu o svakom ko umre. Ne dobije svako ko umre reportažu ili čitulju.”

Nije rekla ništa. Posmatrao ju je, čekajući da nešto kaže, ali nije progovarala. Zurila je u zgradu Skotsmena, posmatrajući čoveka u crnom mantilu koji je upravo izašao kroz rotirajuća vrata i silazio niz stepenice, idući prema taksiju koji ga je čekao pored ivičnjaka.

„Mogla bih njega da pitam”, promrsila je.

„Koga?”

Izabel je pokazala prstom. „Njega. Tamo preko. Poznajem ga. To je Angus Spens. On je novinar Skotsmena. Može da sazna sve. Baš sve. A nama je potrebno samo ime. Ništa više.”

„Ali zašto bi ti on to učinio?”

„To je komplikovano”, rekla je Izabel. „Nekad smo se kupali u istoj kadi.” Nasmejala se. „Kad smo imali pet godina. Moja i njegova majka bile su vrlo bliske. Često smo se viđali.”

Džejmi se namrštio. „Kakva vajda od toga? Zar stvarno misliš da postoji verovatnoća da je tog drugog davaoca, ko god on bio, ubila osoba s tim visokim čelom ili čime već? Pobogu, Izabel! Stvarno!”

„Moram da isteram ovo do kraja”, rekla je. Jer ono što započneš moraš i da završiš, pomislila je, a ja sam ovo započela. Ja sam bacila kamen u jezero. Ali, nije samo to. Za Ijana, nalaženje objašnjenja za ono što mu se događalo predstavlja pitanje života i smrti. Rekao joj je da oseća da mu ceo oporavak zavisi od otkrivanja istine o tim čudnim iskustvima i bila je sigurna da je to ozbiljno mislio. Ljudi katkad znaju kad će umreti. Možda ne umeju to da objasne, ali znaju. Prisetila se potom kako je jednom prilikom, u galeriji „Filips”, stajala pred jednim ranim Modiljanijevim radom. Umetnik je naslikao drum koji je vodio ka horizontu, zelena polja s obeju strana, brda u daljini, ali drum se odjednom prekidao, ne stižući ni do kakvog odredišta. A to je, rekla joj je osoba pored nje, bilo zato što je umetnik znao da će mu život biti kratak. Znao je.

Okrenula se od Džejmija, posmatrajući kako taksij koji je odlazio Angus Spens ubrzava niz ulicu. Iz izmaglice ranog detinjstva, još je mogla da prizove uspomenu na to kako sedi u velikoj beloj kadi, a dečkić koji sedi na drugoj strani prska joj vodu u lice i smeje se, i na svoju majku kako stoji pored nje i saginje se da je podigne; svoju majku, čije je lice viđala pokatkad noću, u snovima, kao da nikad nije otišla, i koja je još bila tu, onako kako često razmišljamo o mrtvima, kao oblak ljubavi pod kojim živimo.

Izabel i Džejmi otpešačili su natrag ulicom Holirud, uglavnom ćutke; on je, podozrevala je, ponovo razmišljao o Pertu, a ona je sad imala da razmišlja o Angusu Spensu i tome kako da mu priđe. Oprostili su se pred samim Kaugejtom, odakle se Džejmi uputio uzanom uličicom koja je izbijala u Bolničku ulicu. Gledala je nekoliko trenutaka za njim; okrenuo se, mahnuo i onda krenuo dalje. Izabel je nastavila niz Kaugejt, ulicu koja je tekla ispod Južnog mosta i mosta Džordža IV - utonuli nivo starog dela grada. Na obema stranama visoke kamene zgrade, potamnele od prastarog dima, izbušene pasažima i unutrašnjim dvorištima, pele su se ka svetlu koje je dopiralo odozgo. Neobična ulica, smatrala je Izabel, tamno srce starog grada, ulica čiji stanovnici, sve sami pećinski ljudi, kao da

nikad nisu izlazili na svetlo dana i pred vratima kuća nije bilo nikog; ulica odjeka.

Stigla je do mesta gde se iz Kaugejta izlazilo na Grasmaket. Prešavši ulicu, krenula je Svečarskim sokakom. Ovim putem, mogla je da prođe pored Grejfrajers Kirkjarda, preseče preko Medouza i bude kući za pola sata. Ponovo je podigla pogled; s njene desne strane dizao se zid Kirkjarda, visoki zid od sivog kamena iza kojeg su, u crkvenom dvorištu, ležale kosti verskih heroja, Kovenantera, prezviterijanskih mučenika koji su krvlju zapisali svoja imena da bi zaštitili škotsku versku slobodu. Umrli su za svoja uverenja. Zamisli da veruješ tako snažno, pomislila je Izabel, tako snažno da umreš za tu viziju pravednosti; ali ljudi su to radili, sve vreme, ljudi koji su imali dovoljno hrabrosti. A ima li u meni takve hrabrosti? upitala se. Ili bilo kakve? Pomislila je da nema; ljudi koji razmišljaju o hrabrosti, poput nje, sami često nisu hrabri.

Svečarski sokak bio je gotovo pust, s izuzetkom dvojice dečaka iz škole „Džordž Heriot“, koja se nalazila odmah iza ugla. U svojim belim košuljama čiji su peševi virili ispod sakoa, stali su uza zid da bi propustili Izabel i potom se zakikotali. Izabel se osmehnula i na delić sekunde osvrnula, jer je jedan od dečaka imao nestašno lice i bio joj je simpatičan, običan dečak u godinama kad deca naglo i neobjašnjivo postaju mladi ljudi. Upravo u tom trenutku ga je ugledala, na drugoj strani ulice, malo iza nje, ali kretao se u istom pravcu kao i ona. Smesta se okrenula i nastavila dalje, oborene glave. Nije želela ponovo da vidi Grejema; nije želela da mu sretne pogled i oseti silovitost njegovog neprijateljstva.

Stigavši do kraja Svečarskog sokaka, skrenula je u Šumsku ulicu. Tu je već bilo ljudi, ljudi i saobraćaja. Pored nje je, kloparajući, prošao autobus; pred izlogom je stajao muškarac koji je na povocu vodio olinjalog crnog psa; dve tinejdžerke u kratkim suknjicama išle su prema njoj; student kome su farmerice visile na kukovima, otkrivajući mu pojas bokserica, hodao je s rukom prebačenom preko ramena svoje devojke, dok je njena ruka potražila utočište u njegovom zadnjem džepu, u ležernoj intimnosti koju se nije ni trudila da sakrije. Izabel je želela samo da poveća udaljenost između sebe i Grejema. On će morati da skrene na kraju Svečarskog sokaka i moguće je da ide ka mostu Džordža IV. Ali nije. Kad se ponovo osvrnula, bio je nekoliko koraka iza nje, ne gledajući je, ali sad već toliko blizu da će je ubrzo sustići, a tada neće moći da je ne vidi.

Ubrzala je korak, žurno se osvrnuvši. Sad joj je bio bliže i videla je da je gleda. Okrenula je glavu; nalazila se na uglu pored „Sendi bela“, odmah pored nje visila je tabla na kojoj je pisalo - viski, pivo i muzika svake večeri. Oklevala je načas, a potom se predala, gurnuvši pokretna vrata i ušavši u drvetom obloženu prostoriju, s dugačkim šankom od lakiranog mahagonija i borbenim poretkom boca s viskijem na policama. Na svoje olakšanje, videla je da je prostorija poprilično puna, čak i sad, iako samo što je prošlo pet: kasnije će biti krcato, odjekivaće muzika, zvuk ćemaneta, zvižduci, pesma. Prišla je šanku, srećna što je našla mesto pored jedne žene, a ne pored muškarca. Izabel nije posećivala barove, ali ovo je sad bilo upravo mesto na kojem je želela da bude, s ljudima, u sigurnosti. Bila je ubeđena da je Grejem prati, i pored toga što je to bila apsurdna pomisao; ljudi nisu pratili druge ljude usred belog dana na ulicama Edinburga, ili barem ne na ovim ulicama.

Žena pored nje pogledala je pridošlicu i klimnula glavom na pozdrav. Izabel se osmehnula, primećujući linije oko ženinih usta, one male linije koje odaju pušače. Trideset i nešto, pomislila je Izabel, ali brzo stari - od alkohola, briga, pušenja.

Barmen je iščekujući podigao obrvu, ali njoj se na trenutak zavezao jezik. Pre svih tih godina, zalazila je u pabove s Džonom Lajamorom, koji je pio pivo, „ginis“, a šta je ona poručivala? Pogledala je u nizove boca i prisetila se onog probanja viskija kojem je prisustvovala, kad je od

Čarlija Meklina čula sve one čudne izraze. Zaboravila je koji je viski koji, ali sad je ugledala ime kojeg se setila, za koje je verovala da ga je pomenuo, i pokazala je na njega. Barmen je klimnuo glavom i posegao za bocom.

Žena pored nje dotakla je svoju čašu, koja beše gotovo prazna. Izabel je sa zadovoljstvom reagovala.

„Mogu li?“ upitala je, pokazujući prema barmenu.

Ženinino lice je sinulo. „Hvala ti, milena.“ Izabel je volela ovaj karakteristično škotski izraz od milja. Milena. Bio je tako srdačan i starinski.

„Imala sam dan i po“, rekla je žena. „Od deset pre podne sam na ulici. Non-stop.“

Izabel je nazdravila svojoj novoj drugarici. „Čime se baviš?“

„Taksiram“, odvratila je žena. „Moj čovek i ja. Oboje. Taksiramo.“

Izabel je taman htela da kaže nešto o tome, kako mora da je teško svaki dan u saobraćaju, ali uto ga je ugledala malo niže za šankom, kako uzima od barmena čašu piva. Žena pored nje pratila je njen pogled.

„Prepoznala si nekog?“

Izabel je osetila prazninu u stomaku. Mora biti da je Grejem ušao odmah za njom, prateći je. Ili je moguće da je i ovo koincidencija? Može li biti da je išao ka „Sendi belu“ baš u vreme kad se ona slučajno zadesila u Svečarskom sokaku? Nije znala šta da misli.

Spustila se na barsku stolicu pored one žene. Sad više nije mogla da ga vidi, ali ni on nju, zamišljala je.

Taksistkinja je ponovo pogledala niz šank. „Nešto te je uznemirilo, milena“, tiho je rekla. „Jesi li dobro?“ Potom je dodala. „Muški. Uvek muški. Uzrok svih naših problema. Muški.“

Uprkos šoku u kojem se nalazila, Izabel je ipak uspela da se osmehne. Osokolila ju je pretpostavka solidarnosti u ženinom komentaru. Zajedno smo jake. Žene nisu same pred siledžijama, sve dok mogu da se nazivaju „milena“ i stanu jedna uz drugu.

Izabel je primetila da je žena stavila mali telefon na šank, odmah pored čaše, i to joj je dalo ideju. Izvadila je iz torbice mali rokovnik, u kojem je imala zabeleženo i nekoliko telefonskih brojeva koje je češće koristila.

„Mogu li da te zamolim za uslugu? Morala bih da telefoniram.“

Žena joj je drage volje dodala telefon. Izabel ga je uzela i stala da pritiska brojeve. Spetljala se, pa je morala iznova. Javio se. Doći će, ako baš insistira. Je li važno? Da, biće tu za onoliko koliko je potrebno da uhvati taksu i doveze se do „Sendi bela“.

„Požurite, molim vas“, rekla je Izabel, a glas joj je bio jedva malo glasniji od šapata.

Čekajući, Izabel je razmenila nekoliko reci sa ženom pored sebe.

„Bojiš se nekog, je li da? Onog tipa tamo dole?“

Izabel nije mogla da primora sebe da izgovori da se nekog boji. Njen svet - njen normalan svet - nije podrazumevao strah od drugih ljudi, ali znala je da mnogi ljudi žive u strahu. Zaboravljamo na takve stvari.

„Mislim da je ušao ovamo za mnom.“

Žena je napravila grimasu. „O, od te fele, dakle. Bedni su, je l' da? Bedni i gotovo.“ Otpila je gutljaj svog pića. „Je l' hoćeš da odem i kažem mu reč-dve? Ulaze takvi tipovi u moj taksu. Znam kako s njima treba.“

Izabel je odbila ponudu.

Druga žena delovala je zatečeno. „Jesi l' sigurna?“

„Sigurna sam. Ne želim da se sukobljavam s njim.“

„Ne puštaj ih da se izvuku tek tako.“ Savet beše dat od srca. „Nemoj to da radiš.“

Neko vreme su sedele i ćutale. Izabel zahvalna na društvu, ali zadubljena u sopstvene misli. Uto se pojavio i Ijan, neupadljivo; odjednom je bio pored nje, s rukom na njenom ramenu. Drugoj ženi je to bio signal da odgurne u stranu svoju praznu čašu i ustane s barske stolice. „Upamti, milena“, prošaputala je. „Upamti. Ne daj se. Založi se za sebe.“

Ijan se spustio na upražnjenu stolicu. Beše odeven manje zvanično nego prethodnih puta kad ga je Izabel videla. Njegov sviter i pamučne pantalone nisu ni po čemu odskakali od odeće ostalih posetilaca bara. Delovao je opušteno.

„Ovo je malo iznenađenje“, rekao je, osvrnuvši se naokolo. „Nekad sam dolazio ovamo, znate. Hejmiš Henderson često je sedeo tamo preko. Čuo sam ga kako peva 'Oproštaj sa Sicilijom'. To je ostavilo snažan utisak na mene.“

„I ja sam ga čula“, rekla je Izabel. „Ali ne ovde. Jednom prilikom, u Školi za škotske studije. Pevao je stojeći na stolici, ako se dobro sećam.“

Ijan se osmehnuo na tu pomisao. „Taj veliki smušenjaka. Oni njegovi zubi... Znate, uzimali smo te ljude zdravo za gotovo, zar ne? Imali smo ih među nama, te pesnike, te škotske stvaraoce -Norman Mekrejg, Sidni Gudser Smit, sam Hejmiš. Viđali smo ih na ulici. Bili su tu.“ Pogledao ju je. „Sećate li se 'Lamenta nad stvaraocima', Izabel?“

Izabel se sećala: topla poslepodneva pred sam kraj školske godine, sedela bi na travi sa gospođicom Krajton, koja joj je predavala engleski i obožavala stare škotske pesnike.

„Znam celu poemu napamet“, rekao je Ijan. „Tako upečatljiva ideja - naprosto nabrojati sve pesnike, sve pesnike koji nekad bejahu. I onda Danbar kaže da je on verovatno sledeći! Dobri ser Hju Eglintun,/ Etrik, Heriot i Vintun,/ Sa ovog sveta - uzet beše: - / Timor Mortis conturbat me. “*(Srednjovek. lat.) U slobodnijem prevodu: "Nasmrt se bojim smrti." (Prim. prev.)

Uhvatio je barmenov pogled i pokazao mu viski. „Beše uzet s ovog sveta, Izabel. Tako dobar, jasan jezik. Uzet sam s ovog sveta. Uzet sam od tebe. I ja zamalo bejah uzet s ovog sveta, Izabel, sve dok mi taj mladić, ko god on bio, i ti hirurzi, nisu pritekli u pomoć.“

Barmen mu je dodao čašicu viskija i Ijan je nazdravio na gaelskom. „Slainte.“

Izabel mu je odgovorila podigavši čašu.

Ijan ju je upitno pogledao. „Zašto ste me pozvali da dođem ovamo, Izabel? Sigurno ne zato da bismo razgovarali o poeziji.“

Podigla je čašu i zagledala se u viski, u kojem nije uživala. Bio je prejak za nju.

„Onaj čovek za koga sam vam rekla“, počela je. „Grejem. Onaj koga sam našla.“

Izraz na njegovom licu promenio se; postao je napregnut. „Došli ste do nekog zaključka?”

Izabel je spustila glas. „Ovde je. U baru. Ali nešto sam otkrila. On nema nikakve veze s vašim davaocem. Nikakve!”

Nije se odmah okrenuo, ali se zagledao napred, u boce viskija na polici. Zatim je, vrlo polako, okrenuo glavu i pogledao prema stražnjem delu bara.

„Gde?” promrmljao je. „Ne vidim nikog...” Naglo je začutao, a Izabel je videla kako mu se donja usna malo spustila. Desna ruka, koja je počivala na šanku, odjednom se zategla u pesnicu.

Grejem je sedeo pozadi, na sećiji. Novine su mu bile sklopljene na krilu. Pred njim, na stočiću, stajala je dopola ispijena čaša piva.

„Je li to on?” upitala je Izabel. „Je li to muškarac koji vam se priviđa?”

Ijanov pogled beše prikovan za lik na drugom kraju bara. Potom se okrenuo prema Izabel. „Ne znam šta da mislim”, rekao je. „Vrlo se čudno osećam.”

„Ali, to je on?” navaljivala je Izabel.

Ijan se ponovo osvrnuo. Uto je i Grejem okrenuo glavu i Izabel je shvatila da opet gleda u njenom pravcu. Uzvratila mu je pogled i to odmeravanje potrajalo je gotovo ceo minut. Zatim se Grejem vratio svojim novinama.

Ijan je iznenada posegao za Izabelinom mišicom. Čvrsto se uhvatio za nju i osetila je njegov stisak kroz tkaninu rukava. „Nije mi dobro”, rekao je. „Moraću da odem. Oprostite... tako se čudno osećam.”

Izabel je iznenada obuzeo strah. Lice mu je delovalo upalo i bledo; srozao se na onoj stolici, desna ruka mu je skliznula sa šanka. Zamišljala je srce u njegovim grudima, tuđ organ, kako oseća navalu adrenalina usled šoka koji je doživeo videći lice iz svojih vizija. Bila je ludost pozvati ga ovamo, i to zbog čega? Da bi se suočio s tim čovekom koji ionako nema nikakve veze s njim, pošto sin njegove nevenčane supruge nije ni bio davalac?

Prebacila mu je ruku preko ramena, što da bi ga pridržala, što da bi ga utešila.

„Da pozovem nekog? Lekara?”

Zaustio je da progovori, ali nije rekao ništa. Izabel se činilo da se bori za vazduh i izbezumljeno se osvrnula oko sebe. Barmen se, s druge strane šanka, zabrinuto nagnuo prema njemu. „Gospodine? Gospodine?”

Ijan je podigao pogled. „Dobro mi je”, izustio je. „Dobro mi je.”

„Dajte da vas odvedem kod lekara”, rekla je Izabel. „Ne izgledate dobro. Stvarno ne izgledate dobro.”

„Ponekad mi bude ovako”, rekao je. „Nema to nikakve veze sa srcem. Mislim da je to od lekova. U mom organizmu vlada opšta pometnja. Samo me odjednom obuzme slabost.”

Izabel nije rekla ništa. Još uvek je držala ruku oko njegovih ramena, ali on je uto ustao, nežno je sklonivši u stranu.

„Tako liči na njega”, rekao je. „Vrlo je čudno, zar ne? To je lice koje mi se priviđa. A sad je ovde. Sedi tamo preko.”

„Možda nije trebalo da vas zovem da dođete“, rekla je Izabel. „Vidite, učinilo mi se da me je pratio dovde. Palo mi je na pamet da bismo onda barem mogli da ustanovimo da li je to on.“

Ijan je slegao ramenima. „On je. Ali ne želim da razgovaram s njim.“ Bespomoćno je odmahnuo rukom. „Uostalom, šta bih mu uopšte rekao? Kažete mi da on nema nikakve veze s onim što se dogodilo. I šta sad?“

Iz bara su izašli zajedno, ne osvrćući se ka Grejemu. Izabel je upitala Ijana da li bi hteo da odšeta s njom do taksij stanice iza ugla, ispred visokog gotskog zdanja škole „Džordž Heriot“. Pristao je i polako su otišli tamo. Još uvek je delovao pomalo bez daha, stoga je ona prilagodila ritam koraka njegovom.

„Brinem zbog vas“, rekla je. „Nije trebalo da uradim ovo.“ Ušavši u taksi, rekla je, kroz otvoren prozor: „Ijane, hoćete li da ne preduzimam više ništa? Da se ne mešam više u ovo?“

Odmahnuo je glavom. „Ne“, odvratio je. „Ne bih želeo da to uradite.“

Pa dobro, onda. Ali, postojalo je još nešto što ju je zbunjivalo. „A vaša supruga, Ijane? Šta ona misli o mojoj umešanosti u ovo? Izvinite, ali ne mogu a da se ne upitam šta ona misli o tome što se vidate sa mnom, što žurite da se nađete sa mnom u baru, na primer.“

Pogledao je u stranu. „Nisam joj rekao. Nisam joj pominjao ništa, ni o čemu.“

„Je li to pametno?“

„Verovatno nije. Ali zar ne lažemo često ljude koje volimo ili im nešto ne govorimo, baš zato što ih volimo?“

Izabel ga je na trenutak pogledala pravo u oči. Da. Imao je pravo. Zatvorila je prozor. Otišao je do sledećeg taksija u redu i otvorio vrata, i potom su oba vozila krenula i uključila se u saobraćaj. Izabel se zavalila u sedište. Pre no što je taksi skrenuo, da bi krenuo niz Loriston, osvrnula se ka kraju Šumske ulice, napola očekujući da će ugledati Grejema kako izbija iza ugla. Međutim, nije ga videla i prekorila je sebe zbog bujne mašte. Nije imao razloga da je prati. Bio je nedužan, a na nju se naljutio zato što je uznemirila njegovu nevenčanu suprugu. Trebalo bi da ga se kloni - što je sve vreme i pokušavala. Mogla je da zamisli šta je mislio o njoj. Zamišljala ga je kako priča prijatelju: Došla je kod nas neka ludača, tobože nekakav medijum, šta li, i uznemirila Rouz. Ima takvog sveta, da znaš: ne mogu da ostave mrtve da počivaju u miru.

Izabel se ponovo zavalila u sedište taksija. Ključno pitanje ovog časa bilo je sledeće: Kad su im se pogledi sreli u „Sendi belu“, kad se ono Grejem okrenuo i pogledao je, da li je delovao iznenađeno?

Grejs je donela jutarnju poštu u Izabelinu radnu sobu. Pisama je bilo mnogo više nego obično, što je nagnalo Grejs da napravi grimasu dok je spuštala na radni sto ogromnu hrpu koverata i paketa.

Izabel je jeknula. Kad ne bi bila tu, kojom bi se brzinom pošta nagomilavala, ispunjavajući sobu po sobu, sve dok ne bi napunila celu kuću. „Šta bi bilo da otputujem negde, Grejs? Šta ako odem u..." Nije nastavila. Planirala je da otputuje ili je barem bila blizu da to planira, s Italijanom, ni manje ni više, i to u bugatiju. Ali teško da je mogla da saopšti to Grejs - barem zasad.

„Dvadeset pet pisama samo danas", rekla je Grejs.

„Prebrajala sam ih. Deset rukopisa - deset! Četiri paketa koja izgledaju kao knjige, jedan baš poteži. I jedanaest pisama, od kojih su tri, po mom mišljenju, računni."

Izabel joj je zahvalila. Poslednjih meseci uvele su neku vrstu rituala, koji se sastojao od toga da je Grejs prisustvovala otvaranju pošte, a Izabel joj je dodavala sve ono što je moglo odmah da se baci u korpu za reciklažu. Neka pisma su se bacala nedirnuta; ostala bi Grejs pocepala, već prema sopstvenoj proceni. Nikad nije cepala ništa što je dolazilo od konzervativaca, ali je zato sve što je stizalo od drugih stranaka bivalo pocepano ili poštedeno u skladu s njenim mišljenjem o njihovom trenutnom učinku.

Izabel je otvorila pismo pristiglo u koverti s uredno otkucanom adresom. „Moj prijatelj Džulijan", rekla je. Pročitala je kratko pismo, nasmejavši se na sav glas poslednjoj rečenici.

„Koliko ga znam, on ovo ozbiljno misli", rekla je, dodajući pismo Grejs. „Nudi članak o etici švedskog stola."

Grejs je pročitala pismo i vratila ga Izabel. „Pa jes' krađa", rekla je. „Da se služi kiflama tako bez pardona. Valjda mu je to jasno."

„Džulijan Bagini je prefinjen čovek", rekla je Izabel. „A njegovo pitanje je ozbiljno. Da li je etički uzeti više kifli sa švedskog stola u hotelu? I onda ih poneti uz izletnički ručak?"

„Stvarno", šmrknula je Grejs. „Je l' to ono o čemu vaši čitaoci žele da čitaju?"

Izabel je načas razmislila. „Mogli bismo da objavimo specijalno izdanje o etici hrane", zamišljeno je rekla. „I da u njega ubacimo Džulijanov članak."

„O etici hrane?"

Izabel je uzela nož za papir i pogladila ivicu. „Hrana je složenija tema nego što bi se moglo pomisliti, znaš. Postoje vrlo opravdani razlozi za razmišljanja filozofa o hrani."

„A glavni je glad", frknula je Grejs.

Izabel joj je priznala poen. „Filozofi nisu ništa drugačiji od ostalih. I oni imaju potrebe." Ponovo je pogledala pismo. „Švedski sto. Da. Mogu da zamislim problem."

„Krađa", ponovila je Grejs. „Ne bi trebalo da uzimaš ono što nije tvoje. Je l' tu može još nešto da se doda?"

Izabel je stavila ruke iza glave i digla pogled ka tavanici. U nekim stvarima, mada ne u svim, Grejs je bila redukcionista koji je predano vitlao Okamovom oštricom;*(Metodološki princip štedljivosti u naučnom objašnjavanju; tradicionalno se pripisuje Vilijamu od Okama (engleski mislilac s kraja 14.

veka). (Prim. prev.)) što je, na neki način, bilo dobro.

„Ali, nije uvek jasno šta je tvoje, a šta nije", suprotstavila se Izabel. „Možda ti misliš da imaš pravo na tu jednu dodatnu kiflu, ali šta ako nemaš? Šta ako hotel predviđa da uzmeš samo jednu?"

„Tada si uzeo nešto za šta si mislio da je tvoje, ali nije", odvrtila je Grejs. „A to nije krađa - barem ne po mom mišljenju."

Izabel je načas razmislila o ovome. Dvoje ljudi dođu na istu zabavu, oboje s kišobranima sličnog izgleda. Jedna osoba odlazi ranije. Uzima kišobran za koji misli da je njen, ali kod kuće otkriva da je uzela pogrešan. To, smatrala je Izabel, nije krađa, barem ne u moralnom, a sasvim sigurno ne bi to bila ni u pravnom smislu. Prisetila se jednog davnog razgovora koji je o tome vodila s advokatom, oštroumnim advokatom koji je govorio na promišljen i pedantan način, ali je imao um poput... pa, Okamove oštrice. Rekao je nešto o tome kako zakon dozvoljava odbranu greške, sve dok je ta greška logična - što je samo po sebi bilo sasvim logično.

„Zakon primenjuje test logičnosti", rekao je i naveo neke primere koji su joj se urezali u pamćenje.

„Uzmimo, recimo, uzročnost", nastavio je. „Odgovoran si za one posledice svojih postupaka koje razumna osoba može da predvidi. Nisi odgovoran ni za šta izvan tih okvira. Dozvoli, stoga, da ti ispričam o jednom stvarnom slučaju. A je napao B, i B je ostao da leži na zemlji, krvareći iz rane na glavi. Naišao je C, koji je upravo pohađao kurs prve pomoći. Učio je o povezima za zaustavljanje krvarenja i stoga mu je stavio povez."

„Na vrat?"

„Nažalost, da. I pitanje je bilo da li je A bio odgovoran za smrt B - koja je, naravno, nastupila usled gušenja, a ne usled gubitka krvi. Šta uraditi s nerazumnim spasiocem?"

Izabel je s teškom mukom uspela da zadrži ozbiljno lice. Ipak je ovo bila tragedija. „I da li je bio odgovoran?" upitala je.

Advokat se namrštilo. „Izvini", rekao je. „Da me ubiješ, ne mogu da se setim ishoda. Ali evo ti još jednog primera. A se potuče s B, koji ga gurne kroz prozor. Međutim, A ne padne sve do dole, jer ima elastične hozentregere, koji se zakače za jedan balkon, i tako ostane da visi. Dole se okupi gomila, a na balkonu se pojavi spasilac. „Skidaj ga odatle", dovikuju mu iz gomile, na šta revnosni spasilac preseče pomenute hozentregere."

„To je tako tužno", rekla je Izabel. „Jadan čovek."

Advokat se sećao ishoda tog događaja i ispričao joj ga je. Međutim, Izabel je zaboravila kako je glasilo. Pogledala je u Grejs.

„Ali, misliš li da osoba koja uzme kiflu 'za poneti' smatra da ima pravo na to?" upitala je.

„Može biti", odvrtila je Grejs. „Ako ostavim nešto na stolu i kažem Poslužite se, tada svakako imate pravo na to."

„Ali šta ako ja uzmem sve?" prigovorila je Izabel. „Šta ako ponesem svoj kofer iz sobe i napunim ga hranom? Dovoljnom za čitavu nedelju?"

„To bi bilo sebično", rekla je Grejs.

Izabel je klimnula glavom, slažući se s tim. „Vrlo sebično", rekla je. „A da li je sebičnost pogrešna ili je naprosto nešto što bi čestit čovek trebalo da izbegava?" Na trenutak je razmislila. „Možda je

rešenje u tome da se ono 'poslužite se' dopuni nagoveštajem ograničenja. Na primer. Poslužite se onim što vam je potrebno"

„Za doručak", dodala je Grejs. „Poslužite se onim što vam je potrebno za doručak."

„Baš tako", složila se Izabel. „Nisam sigurna koliko daleko možemo da odemo s etikom švedskog stola, ali ima tu nekih stvarno zanimljivih pitanja. Da ja napišem pismo Džulijanu ili ćeš ti?"

Grejs se nasmejala. „Vi, ipak. Mene niko ne bi slušao."

„Slušali bi te", rekla je Izabel.

Grejs je pretraživala gomilu pisama. „Ne bih rekla. A i što da me slušaju? Za njih sam ja samo čistačica."

„Nisi", odlučno je izjavila Izabel. „Ti si domaćica. To ni slučajno nije isto."

„Oni ne bi tako mislili", rekla je Grejs.

„Bilo je nekih vrlo talentovanih i poznatih domaćica", rekla je Izabel.

Grejsino interesovanje je poraslo. „Ma nemojte? A koje su to?"

Izabel je podigla pogled ka tavanici u potrazi za inspiracijom. „Pa, evo", rekla je. I potom je ponovila „pa". Izrekla je komentar bez razmišljanja, a sad, koliko god se trudila, nije mogla da se seti nijedne. Ko su bile te neme, neopevane heroine? Mora biti da ih je bilo mnogo, ali ovog časa mogla je da se seti samo one koja je bacila Karlajlov rukopis u vatru. Bila je sobarica, valjda, ili domaćica? Ima li u tome neke razlike? Kratko porazmislivši, zaključila je da nema svrhe dalje razbijati glavu time, a da je hrpa pošte isto onoliko velika koliko je bila i pre no što je počela da razmišlja o švedskim stolovima, kiflama i domaćicama.

Uzela je sledeće pismo s gomile, ali ga je spustila i ne otvorivši ga. Misli su joj se vratile na eventualno specijalno izdanje o etici hrane. Unutra bi morao da se nađe i članak o moralnim pitanjima koja pokreće čokolada; što je više razmišljala o tome, filozofske dimenzije čokolade postajale su sve raskošnije. Akrazija, slabost volje, došla je tako u samo žarište problema. Ako znamo da čokolada nije dobra za nas (u izvesnom pogledu, s obzirom na to da goji), otkud je onda toliko jedemo? To nagovestava da imamo slabu volju. Ali ako jedemo čokoladu, mora biti da smatramo da je to u našem najboljem interesu; naša volja pokreće nas da radimo ono što znamo da će nam se dopasti. Dakle, nije naša volja slaba - zapravo je vrlo snažna i tera nas da radimo ono što zaista želimo (to jest, da jedemo čokoladu). Problem s čokoladom nije bio nimalo jednostavan.

Tog dana je vredno radila sve do tri posle podne, kad je telefonirala Angusu Spensu u Skotsmen. Angus nije bio tamo, ali je dobio poruku i pozvao ju je petnaestak minuta kasnije, baš kad je Izabel otišla u kuhinju da pripremi sebi šolju čaja.

„Videla sam te pre neki dan", rekla je. „Ulazio si u taksu tamo ispred tvoje firme. Izgledao si vrlo elegantno, Anguse, u onom crnom mantilu. Vrlo elegantno."

„Išao sam da intervjuišem navodnog potomka loze Stjuartovih", rekao je. „Javljanju nam se tako, s vremena na vreme, ljudi koji tvrde da su potomci Lepog princa Čarlija ili njegovog tate.*(Charles Edward Stuart, tzv. mladi pretendent. Njegov otac James Francis Edward Stuart bio je sin zbačenog kralja Jamesa II i VII i kao takav polagao je pravo na engleski i škotski presto - otud je nazvan „starijim pretendentom". (Prim prev.)) To ti je jedna vrlo šarolika družina, možeš da zamisliš."

„Čudaci?" upitala je Izabel.

„Neki od njih", rekao je Angus. „Problem je u tome što, kao što bez sumnje znaš, princ Čarli nije imao zakonitih potomaka. A njegov brat, koji je bio kardinal, proveo je život kao srećan neženja. Umro je u starosti, ali sigurno ne okružen decom i unucima. Tako da je to bio kraj direktne loze Stjuartovih. Učila si to iz istorije, zar ne? Znam da ja jesam."

„Ali ne žele baš svi u to da poveruju?"

Usledio je trenutak ćutanja. Potom je Angus uzdahnuo. „Jedan od problema vezanih za novinarski posao jeste i to što te stalno zivka strahovito mnogo ljudi koji veruju da je svet drugačiji nego što nam kažu da jeste. Oni zaista veruju u to. A ovi takozvani Stjuartovi su pomalo takvi. Neki od njih su savršeno razumni ljudi koji istinski veruju da polažu pravo - i potkrepljuju to knjigama na tu temu. Ali ostali su maštari, mada tu i tamo naiđe poneki za koga se učini da istinski polaže određena prava. Ovaj je Italijan, koji već godinama bombarduje lorda Lajona raznim dokumentima. Zauzeli su stanovište da je on barem taj koji tvrdi da jeste, te da ima osnova za dalje istraživanje, šta god da su time hteli da kažu."

„I“

„I ispostavilo se da je čovek vrlo prijatan sagovornik", odvratio je Angus. „Vrlo skroman. Vrlo šarmantan. I znaš šta još? Neverovatno je sličan Džejsmu šestom. Kao da je stari Džejsmi Šestak sedeo preko puta mene. Ne kad su boje u pitanju, ali struktura kostiju. Naprosto nešto u jagodicama i očima. Zapanjio sam se."

„Ima nekoliko dobrih generacija između njih", primetila je Izabel.

„Da, ali porodična sličnost proteže se vekovima. U svakom slučaju, čovek je cepteo od jakobinskog entuzijazma. Pitao sam se da li misli da će klanovi ponovo ustati ako lord Lajon odluči u njegovu korist."

„Čuj, sve je to vrlo romantično", rekla je Izabel.

„A Džejsmi Šestak je bio zanimljiv vladar. Intelektualan tip. Po svoj prilici biseksualan ili, kako da kažem, vladao je na obe strane?"

„Vrlo duhovito, Anguse", suvo je primetila Izabel. A onda se nasmejala. „Zar ne bi voleo da si izašao na večeru s njim?"

Angus je rekao da ne bi. „Večera s bilo kojim škotskim kraljem bila bi krajnje opasna rabota", rekao je. „To jest, sve donedavno, ako Hanovere možeš da nazoveš Škotima. Ne, ne mislim da bi večera bila dobra zamisao. Pogledaj Darnlija i ono što se dogodilo Riciju."

Izabel nije bila spremna da dozvoli da mu ovo prođe tek tako. Ricija, italijanskog sekretara škotske kraljice Meri, ubila je u Edinburgu grupa naoružanih ljudi, i to pred kraljičinim očima. Kažu da je jedan od ubica bio Merin muž, lord Darnli, a da je povod bila ljubomora. Ali Izabel je smatrala da ne postoji dovoljno valjanih dokaza za to.

„Imaš li ti neki konkretan dokaz za to, Anguse?" izazvala ga je. „Ne možeš tek tako da klevečeš ljude. Činiš veliku nepravdu Darnliju."

Angus se nasmejao. „Šta pričaš tu? Sve se to izdogađalo - kad ono beše? - hiljadu petsto šezdeset i neke, valjda. Možeš li da učiniš nepravdu nekom ko je već četiristo godina pokojnik? Teško."

Izabel je ponovo smatrala da mora da se pobuni. Slučajno ju je zanimalo filozofsko pitanje u vezi s tim da li možemo da povredimo mrtve. Postojalo je više mišljenja o tome... ali ovo možda nije bio

najpogodniji trenutak.

„Mislim da ćemo na lorda Darnlija morati da se vratimo neki drugi put“, rekla je. „A pogotovo bih volela da prodiskutujemo o preciznim okolnostima njegove smrti odnosno ubistva, jer je nesumnjivo bilo posredi upravo to. Imam svoje mišljenje o tome, znaš.“

Izabel je čula uzdah na drugom kraju linije. „Vidi ti nju! Dakle, Izabel, možda bi ti mogla da rešiš taj problemčić. E to bi bila baš dobra priča. Može li Skotsmen dobiti ekskluzivu?“

„Zavisi od tvog ponašanja“, odvratio je. „Nego, slušaj, Anguse, nisam te zvala da bismo diskutovali o škotskoj istoriji. Treba mi usluga.“

Angus je zvučao iznenađeno. „Mislio sam da ti meni duguješ... Sećaš li se...“

„Hajde da sad ne brojimo“, žurno mu je upala u reč. „Samo jedna uslugica. Ime, ništa više.“

Objasnila mu je šta želi, a on ju je ćutke saslušao. Misli da mu neće biti teško, rekla je, jer sigurno ima veza u ministarstvu zdravlja ili bolnici. Ima li tamo nekog ko mu duguje uslugu?

„Slučajno imam“, odvratio je. „Postoji izvestan lekar koji je dobio vrlo saosećajno izveštavanje s naše strane kad se pojavio pred Glavnim medicinskim odborom da bi odgovorio na jednu optužbu. Bilo mi ga je istinski žao i smatrao sam da je u pravu. Ostale novine napale su ga svim oružjima. Bio mi je vrlo zahvalan.“

„Pitaj ga“, rekla je Izabel.

„U redu, ali ako ne bude voljan, neću ga pritiskati.“

Dogovorili su se da je pozove čim nešto sazna, ali i da je obavesti ako ne sazna ništa. Potom su završili razgovor, a Izabel se vratila svom čaju. Volela je da pomeša „erl grej“ sa „dardžilingom“. „Erl grej“ je, po njoj, imao prejak miris; „dardžiling“ je to ublažavao. Cveće i dim, pomislila je, i upitala se načas šta je pila škotska kraljica Meri. Napravila je mentalnu zabelešku da upita o tome svoju prijateljicu Rozalind Maršal; ona je znala sve o škotskim kraljicama i pisala je knjige o njima u svojoj kući u Morningsajdu. Sirota Meri - toliko je vremena provela zaključana u dvorcima, jedna žena, predano se baveći komplikovanim francuskim vezom i pišući ona svoja prilično ljutita pisma. U Španiji se tad već pila čokolada, ali taj običaj ne beše još stigao do škotskog dvora. A čaj nije stigao sve do početka sedamnaestog veka, koliko joj se činilo. Stoga je morala piti neke napitke od trava, premda nije verovala da su te napitke pili iz zadovoljstva; za to je služilo francusko vino. Dim i cveće, arome egzila, ali i Škotske čije je odjeke čovek mogao tu i tamo opaziti u melodičnosti glasa, u starim škotskim rečima, u senci koja preleti preko lica, varci svetlosti.

Angus je zaista telefonirao, kao što je i obećao, ali mnogo pre no što je Izabel mislila da hoće. Popila je drugu šolju čaja i taman htela da odnese šolju u sudoperu, kad je zazvonio telefon.

„Evo tvog imena“, rekao je. „Mekleod. To si tražila?“

Ukipila se. Prazna šolja u njenoj levoj ruci nagnula se, puštajući poslednjih nekoliko kapi da skliznu na pod.

„Izabel?“

Razmišljala je; ispijajući drugu šolju čaja, razmišljala je o još nečemu što je rekao i sad je htela da čuje od njega još jedno ime. „Hvala ti. Ali Anguse, pre no što završimo razgovor, onaj Italijan koga si intervjuisao - kako se zove?“

„Ima jedno od onih dugih italijanskih aristokratskih imena“, odvratio je. „Ali ja sam mu se obraćao jednostavno sa Tomazo.“

Izabel je izašla iz kuće i brzim hodom krenula duž Merčiston kresenta ka Brantsfildu. Bilo je malo pre sedam, dobra tri sata nakon što je stigao Angusov telefonski poziv s onim dvema iznenađujućim informacijama. A ipak, tri sata kasnije, još uvek nije mogla da razmišlja ni o čemu drugom i želela je da razgovara s nekim. Lomila se da li da pozove Džejmija i naposljetku odlučila da uradi tako, premda je imala određenih sumnji. Ako je želela njegov savet, u tom slučaju je već znala njegovo mišljenje, koje joj je sam ponudio prethodnog dana, dok su šetali Holirudom.

Jasno joj je rekao da nema više ničega što bi mogla da uradi. Ali to je bilo pre no što joj se Angus javio sa svojim informacijama. Sad je sve bilo drugačije. Rouz je namerno sakrila od nje činjenicu da je davalac bio njen sin. A to je, zaključila je Izabel, nagoveštavalo da je imala da krije nešto mnogo značajnije. Najverovatnije objašnjenje glasilo je da je Rouz znala za Grejemovu umešanost u smrt svog sina i da je odlučila da ga zaštititi. A ako je to bilo tačno, Izabel je smatrala da ne bi trebalo da okleva da tu informaciju, takvu kakva je, prenese dalje. Jer u tom slučaju nema opasnosti da uništi njihovu vezu na osnovu puke sumnje.

Ova spoznaja predstavljala je olakšanje. Mogla je da uradi ono što mora i potom da ponovo počne da gleda svoja posla. Ali nije bilo lako doneti odluku ne konsultujući se ni sa kim. A jedini s kim je zaista mogla da se konsultuje bio je Džejmi. Niko drugi nije znao za ovo, osim Ijana, naravno, a nakon što ju je onako prestravio u „Sendi belu“, kad je izgledalo da će popustiti pod stresom, nije bila rada da ga izlaže novim potresima.

Stoga je to morao biti Džejmi i, srećom, bio je slobodan za večeru.

U telefonskom razgovoru s njim, bila je sasvim otvorena. „Ovo je poziv koji ima svoju cenu“, objasnila je. „Moram nešto da te pitam. Neću mnogo pričati o tome. Ali moram da te zamolim za savet.“

„U vezi s...“

„Da“, prekinula ga je. „U vezi s tim.“

Očekivala je da će uzdahnuti, možda čak progundati nešto, i beše zatečena kad je spremno odgovorio: „Nema problema. Staviše, i sam sam hteo da porazgovaram s tobom o tome.“

Nije krila čuđenje. „Stvarno?“

„Da. Ali o tome ćemo za večerom. Ovo što se čuje jeste zvonice na mojim vratima. Pubertetlija broj tri. Onaj koji pokušava da svira fagot sa žvakom u ustima. Možeš li da poveruješ?“

Izabel se odjednom setila Tomaza i onoga što je saznala od Angusa Spensa. „Poverovala bih u apsolutno sve“, odvrátila je. „Sve.“

Otpešačila je u grad, presekaвши preko Medouza kroz reku studenata koja je nadirala iz pravca univerziteta. Studenti su hodali u grupicama od po dvoje ili troje, zadubljeni u živahan razgovor, i pomislila je na trenutak kako je i sama nekad bila ista takva, šetala s kolegama, razgovarala o istim problemima, podjednako žustro kao i ovi mladi ljudi. Razume se, oni veruju da su jedini zanimljivi, jedini bitni ljudi oni koji imaju dvadesetak godina ili tu negde. Nekad je i ona tako mislila. A sad? Da li ljudi Izabelinih godina, oni u svojim ranim četrdesetim, misle da se svet sastoji od ljudi u ranim četrdesetim? Nije verovala da je tako. A razlika je, pomišljala je, u sledećem: dvadesetogodišnjaci ne znaju kako je to kad imaš četrdeset, a četrdesetogodišnjaci znaju kako je to kad imaš dvadeset. To

je donekle kao da razgovaraš o nekoj stranoj zemlji s nekim ko nikad nije bio u njoj.

Spremni su da te saslušaju, ali nekako im ne zvuči sasvim stvarno. Sve nas zanima da čujemo kakva je Argentina, ali teško ju je osetiti ako nisi putovao tamo.

Problem sa mnom, razmišljala je Izabel, prelazeći most Džordža IV, jeste u tome što stalno razmišljam o tome u čemu je problem sa mnom. Misli su joj se razletale u najrazličitijim pravcima, istražujući, čačkajući, čak i maštajući. Podozrevala je da većina ostalih ljudi uopšte ne razmišlja tako. Staviše, često se pitala o čemu drugi ljudi razmišljaju dok hodaju edinburškim ulicama. Da li razmišljaju o onim stvarima o kojima razmišlja ona - o tome šta bi trebalo da urade, o tome šta bi trebalo da dozvole sebi da misle? Bila je sigurna da ne razmišljaju o tome. A kad je upitala Ket o čemu razmišlja svakog jutra na putu od svog stana do dućana, ova je jednostavno odgovorila: „O siru.”

Izabel beše zatečena odgovorom. „Sve vreme? Sir ti daje dovoljno tema za razmišljanje?”

Ket je načas razmislila pre no što je odvrtila: „Pa dobro, biće da nije baš samo o siru. Razmišljam i o drugim stvarima u dućanu. Valjda i o maslinkama, takođe. Ponekad i o salami.”

„Drugim rečima”, rekla je Izabel, „razmišljaš o svom poslu.”

Ket je slegla ramenima. „Valjda. Ali ponekad mi misli naprosto odlutaju. Razmišljam o prijateljima. Razmišljam šta da obučem. Ponekad čak razmišljam o muškarcima.”

„A ko ne razmišlja?” rekla je Izabel.

Ket je podigla obrvu. „Razmišljaš li ti o njima?”

„Pa i ja sam ista kao svi ostali”, odvrtila je Izabel. „Premda ponekad, pretpostavljam, razmišljam i o...”

Ket se na to nasmejala. „Kad bi neko zapisivao sve ono o čemu razmišlja tokom dana, čini mi se da bi to bilo vrlo neobično štivo.”

„Bilo bi”, složila se Izabel. „A jedan od razloga za to je taj što jezik nije dovoljan da opiše naše misli. Ne razmišljamo sve vreme samo rečima. Ne upuštamo se u jedan dugačak monolog. Mentalno ne izgovaramo stvari poput: 'Danas moram da idem u grad.' Ne koristimo baš te reči, ali ipak donesemo odluku da idemo u grad. Mentalni postupci i mentalna stanja ne iziskuju jezik.”

„To znači da neko ko nije nikad naučio da govori može da razmišlja na isti način kao mi?” Ket je zvučala sumnjičavo. Kako neko može da zna da ide u grad, sem ako nema reč za ići i reč za grad?

„Da”, odvrtila je Izabel. „Takva osoba imala bi mentalne predstave. Imala bi osećanja. Imala bi sećanja na ono što joj se dešavalo i spoznaju o onome što joj se može dogoditi u budućnosti. Jedina razlika je u tome što bi joj bilo teško da ih nekome prenese ili da ih zabeleži.”

Pomislila je tada na Brata lisca, koji nije znao jezik, ako se izuzmu zavijanje ili kevtanje, ali je znao za opasnost i za strah, i po svoj prilici je vrlo tačno znao raspored ograđenih vrtova koji su činili njegovu teritoriju. Susretala je njegov pogled u brojnim prilikama kad bi iznenadili jedno drugo i svaki put je videla prepoznavanje u tim očima, kao i shvatanje da mora biti oprezan, ali da ne mora da je se boji. To je značilo da je u tom umu bilo sećanja i barem nekih nemih misaonih procesa, nama nedokučivih. Kako je to kad si Brat lisac? Samo Brat lisac znao je odgovor na to, a ona nije imala načina da ga otkrije.

Izabel je rezervisala sto blizu prozora kafea „Sent Onore” koji je gledao na ulicu. S mesta na

kojem su sedeli, videli su kratak, strmi deo kaldrmisanog puta koji je vodio ka Čkaljevoj ulici. Beše to mali restoran, pogodan za večeru uz razgovor, premda je blizina stolova umela da predstavlja problema ako je čovek hteo da priča o intimnim stvarima. Iako nije svesno nastojala, Izabel je načula deliće sočnog trača o uslovima ugovora o zajedničkom stanovanju između lekara iz visokog društva i njegove mnogo mlađe devojke - ona je trebalo da dobije polovinu vlasništva nad kućom i bankovni račun na svoje ime. A sve to poteklo je od njegovog advokata, koji je razgovarao sa svojom devojkom koja ga je neumorno zapitkiivala o pojedinostima. Izabel je odvratila pogled, ali teško da je mogla da zapuši prstima uši. Zatim se ipak okrenula prema advokatu i prekorno zagledala u njega, ali umesto pogleda punog kajanja, beše pozdravljena vedrim mahanjem.

Dok je Džejmi proučavao jelovnik, Izabel je diskretno pogledivala ostale goste. Njeni prijatelji, Piter i Suzi Stivenson, na večeri s još jednim parom, klimnuli su joj glavom na pozdrav i osmehnuli se. Za stolom odmah do njenog, sam, sedeo je naslednik čuvene škotske porodice, pognut pod teretom istorije i duhova, listao je stranice knjige koju je poneo sa sobom. Pogledavši ga, Izabel je osetila dašak saosećajnosti: svako je zaogrnut sopstvenom samoćom, pomislila je. A ja, srećnica, mogu da dođem ovamo s ovim zgodnim mladićem i nije ni najmanje važno ako me pri tom gledaju i misle, Ona žena je izašla na večeru sa svojim momkom, koji je mlađi od nje. Ali potom joj je sinula još jedna misao: možda uopšte ne misle to, već umesto toga pomišljaju, Ljubiteljka piletine.

Beše to uznemirujuća pomisao i ujedno melanholična. Svesno ju je izbacila iz glave i pogledala preko jelovnika u Džejmija. Kad je stigla u restoran, zatekla ga je već za stolom, lepo raspoloženog. Ustao je, osmehnuo se i prignuo ka njoj da je poljubi u obraz - što ju je ushitilo i nagnalo da porumeni, i pored toga što je to bio običan drugarski poljubac u znak pozdrava.

Džejmi joj se osmehnuo. „Imam dobrih vesti“, rekao je. „Jedva čekam da ti ispričam.“

Spustila je jelovnik. Špargle i crveni sneper mogli su i da sačekaju. „Ugovor za snimanje?“ zadirkiivala ga je. „Tvoj sopstveni CD?“

„Skoro isto toliko dobro“, odvratio je. „O da, skoro isto toliko dobro.“

Oblio ju je iznenadan talas straha. Našao je novu devojku, oženiće se i tu će biti kraj priče za nju, Izabel. Da, to je posredi. Ovo je poslednja večera. Okrznula je pogledom muškarca za susednim stolom, onog s knjigom; tako će odsad biti i s njom, sedeće za stolom za jednu osobu, s primerkom Protumačene svesti Danijela Deneta otvorenim pred sobom, između slanika i posude s puterom, i maslinovog ulja, dabome.

„Mislim da ti nisam rekao“, nastavio je, „da sam juče imao audiciju. U stvari, siguran sam da ti nisam rekao. Nisam hteo da posle moram da ti kažem da me nisu primili. Pitanje ponosa, valjda.“

Izabelinu zebnju zameni olakšanje. Audicije nisu predstavljale pretnju. Osim ako...

„Londonska simfonija“, rekao je.

U prvi mah nije rekla ništa. Londonska simfonija nalazila se u Londonu.

„Vidi ti njega!“ uzviknula je, uloživši herkulovski napor da se obraduje zbog njega. „Pa to je baš dobro.“ Da nije „baš dobro“ previše bledunjava fraza? Zaključila je da jeste - ukoliko je trebalo da sakrije njeno iznenadno, poražavajuće očajanje. „To je divno!“

Džejmi se zavalio u stolicu, blistajući od zadovoljstva. „Nikad u životu se nisam toliko plašio. Otišao sam tamo na jedan dan, na red sam došao u podne. Osim mene, još desetak muzičara se vrzmalo tuda. Jedan mi je pokazao svoj novi CD, sa sve fotografijom pozadi. Malo je nedostajalo da

odustanem."

„Kakvo mučenje." Nije uspela da dočara znak uzvika. Bila je previše potištena.

„Bogme je bilo. Sve dok nisam počeo da sviram." Podigao je ruke. „Nešto me je spopalo - pojma nemam šta. Ali jedva sam mogao da poverujem u zvuk sopstvenog muziciranja."

Izabel je oborila glavu, zagledavši se u noževe i viljuške na stolu. Ovo je očekivano, rekla je sebi; bilo je neizbežno da ga izgubim, sasvim neizbežno. A kad čovek izgubi prijatelja, šta je bolje da uradi? Da oplakuje gubitak ili da nalazi radost u uspomenama na prijateljstvo? Dabome da je bolje ovo potonje - toga je bila vrlo svesna - ali bilo je teško, ovako u restoranu, ponašati se kako dolikuje, a srce ti se u grudima sledilo i skamenilo.

Džejmi je nastavio priču. „Rekli su nam da neće doneti odluku istog dana, ali ipak su me pozvali, baš kad sam ulazio u voz kojim sam se vraćao kući. I rekli su mi da su odabrali mene."

„To nije ništa iznenađujuće", reka je Izabel. „Džejmi, ti si izvrstan muzičar. To mi je od prvog trenutka bilo jasno."

Delovao je kao da mu je neprijatno zbog pohvale i odmahnuo je rukom. „U svakom slučaju, o tome možemo i kasnije. Šta je s tobom?"

„Radim", odvratila je Izabel, „svoj redovan posao, ali i..."

Džejmi je podigao pogled prema tavanici, gestom glumljenog nestrpljenja. „Ali i ono što uopšte nije tvoj posao, u to sam siguran."

„Znam", rekla je. „Znam šta ćeš mi reći." I pomislila kako će biti kad Džejmi ode i više ne budu mogli da vode ovakve razgovore. Hoće li moći da se bavi onim što je nazivala svojim stvarima, ako ne bude imala s kim da priča o njima, nikoga da je posavetuje? Jer, gubitak Džejmija značio bi za nju upravo to.

Džejmi je posegao za čašom vode koju je konobar stavio pred njega. „Ali neću ti to reći", odvratio je. „Umesto toga, daću ti podatak za koji se nadam da će..."

Izabel je pružila ruku i dotakla njegovu. „Pre toga, dozvoli da ti nešto kažem. Znam da smatraš da ne bi trebalo dalje da se petljam u ovu stvar. Znam da smatraš da sam pratila potpuno pogrešan trag. Sve to znam. Ali danas sam se čula s onim novinarom koga smo videli. Sećaš li ga se?"

„Onog s kojim si se kupala u istoj kadi?"

„Njega. Samo da te podsetim, tada smo bili sasvim mala deca. A kada je, koliko se sećam, bila vrlo velika. U svakom slučaju, iskoristio je neku svoju vezu u bolnici i saznao prezime davaoca. Mekleod."

Utišala je glas pre no što je izgovorila ovo, premda nije bilo mogućnosti da je iko čuje, sem možda onog muškarca zadubljenog u knjigu. Međutim, on nije znao ko je Izabel, mada je ona vrlo dobro znala ko je on, kao i da ne bi nikad prisluškiavao tuđe razgovore.

Očekivala je da će njene reči ostaviti vidljiv utisak na Džejmija, ali njegova reakcija beše blaga. Staviše, osmehnuo se i klimanjem glave složio s tim. „Upravo tako", potvrdio je.

Izabel se nagnula napred. „Mekleod", ponovila je. „Mekleod. A to znači da me je ona žena slagala. I znači da bi Grejem, njen nevenčani muž, mogao biti onaj muškarac čiji se lik priviđa ljanu - ako su te vizije stvarne, ali uzmimo zasad da jesu."

Džejmi je i ovo primio podjednako hladnokrvno. „Da“, priznao je. „Mekleod.“

Izabel je osećala da njena nervoza raste. „Ti kao da uopšte nisi iznenađen“, promrsila je, ponovo se lativši jelovnika. „Ne bih da te više opterećujem s ovim. Hajde da promenimo temu.“

Džejmi je umirujuće mahnuo rukom. „Izvini, ali, kao što vidiš, nisam iznenađen. A razlog je to što... Pa eto, znam da je Mekleod. Ali ne onaj koji ti misliš da jeste.“

Posmatrala ga je, ne shvatajući. „Sad mi već ništa nije jasno“, rekla je.

Džejmi je otpio još jedan gutljaj vode. „Dan posle našeg poslednjeg susreta, odlučio sam da navratim do biblioteke tamo na mostu Džordža IV“, rekao je. „Isto kao i ti, prelistao sam izdanja Ivning njuza - za onu nedelju o kojoj si govorila. I pronašao ono što je tebi, bojim se, promaklo. Nije da sad likujem zbog toga...“

„Našao si još nešto u vezi s nesrećom?“

Džejmi je odmahnuo glavom. „Ne. Nije imalo nikakve veze s nesrećom. Posredi je smrtni slučaj sasvim nepovezan s njom - takođe je reč o mladiću. Objavljena je samo mala čitulja, u istom broju.“

Da, pomislila je Izabel. Očigledno je pogrešila. Trebalo je da proveriti da li je tog dana u Edinburgu još neki mlad čovek izgubio život, a ipak... Podsetila je sebe na to da je Angus rekao da je prezime davaoca Mekleod. Znači, bila je u pravu; i pored toga što je tog dana umro još jedan mladić, davalac je ipak bio Rouzin sin.

„Ali, znamo da se davalac prezivao Mekleod“, defanzivno je izjavila. „Ako je tako, to znači da je moja početna pretpostavka bila tačna.“

„Isto kao i onaj drugi mladić“, strpljivo je rekao Džejmi. „Dva Mekleoda.“

Buljila je u njega, zinući od čuda. „Obojica...“

„Sećaš se onih priča o Hebridskim ostrvima, gde se svi prezivaju Mekleod?“ vedro je počeo Džejmi. „Dakle, jeste da u Edinburgu nije baš tako, ali ipak u njemu ima mnogo Mekleoda, da znaš. I eto, desilo se, na nesreću, da su tog dana nastradala dva mlada Mekleoda. Ovaj drugi Mekleod, Gaven, živeo je neposredno izvan grada, u Vest Lintonu. U čitulji je navedeno ime majke, Džin, kao i imena mlađeg brata i sestre. Otac se ne pominje. Ali potražio sam u imeniku Dž. Mekleod i pronašao je u Vest Lintonu. Dakle, eto ti tvog odgovora.“

Rekavši šta je imao, ponovo se zavalio u stolicu. Zatim je raširio ruke, okrenuvši dlanove naviše, gestom konačnosti, kao da je hteo da kaže da je slučaj zatvoren. Upitno je nakrivio glavu. „Hoćeš li sad da se maneš toga? Zar ne možeš najzad da prihvatiš da se ko incidencije dešavaju? I da su neke stvari naprosto neobjašnjive ili besmislene - poput vizija ljudi koji su pretrpeli transplantaciju srca? Zar ne možeš to da prihvatiš?“

Izabel je smesta odlučila. „Ne“, rekla je. „Možda jednom, ali zasad još ne. Volela bih da saznam malo više. Kako je taj tvoj Mekleod umro?“

„U čitulji piše da je umro mirno, u dvadeset drugoj godini života“, rekao je Džejmi, 'posle hrabro podnesene bolesti' - baš je tako pisalo. Dakle, nikakva nesreća. Ništa takvo. „Po čemu taj tip visokog, čela ispada malčice suvišan, zar ne?“

Izabel je shvatila da mora o mnogo čemu da porazmisli, ali zasad nije nameravala da pominje to Džejmiju, koji bi je sigurno posavetovao da se ne meša u ono što je se ne tiče. Očigledno je bio zadovoljan zbog svog otkrića, koje je doprinelo da Izabel ispadne pomalo brzopleta. Pa neka ga,

onda, nek uživa u svom trenutku trijumfa; nije mu zamerala zbog toga, ali ima obavezu prema Ijanu da istera stvar na čistac i to će i uraditi.

Eskivirala je njegovo pitanje. Ako je Grejem bio muškarac visokog čela, bilo je teško videti gde se on uklapa u sve ovo. Ali nemoguće da je on taj. Grejemova sličnost s likom iz Ijanove vizije je puka koincidencija, jedna od onih krajnje neverovatnih slučajnosti koje se materijalizuju samo zato da bi nas podsetile na to da još postoje. A Grejemova ljutnja spram nje beše naprosto ljutnja zasnovana na njegovom uverenju da se ona meša u ono što je se ne tiče. Može li mu iko zameriti zbog toga? Ne, Grejem je sad bio sasvim nevažan.

„Dakle, dao si mi materijala za razmišljanje“, rekla je. „Hvala ti. A sad bismo možda mogli da ulovimo konobarev pogled i poručimo. Ima i drugih tema za razgovor. Londonska simfonija, na primer.“

Džejmi je blistao od zadovoljstva. „Londonska simfonija!“ rekao je. „Dobra stvar, zar ne?“

Izabel je pokušala da se osmehne. Možda sam uspela da izvedem izvrnut osmeh, pomislila je, jedan od onih osmeha kod kojih se krajevi usana izvrću naniže. Bolan osmeh; pun patnje, tuge.

„Gde ćeš živeti u Londonu?“ raspitivala se. „Sad, nije da će mi to mnogo značiti. Moje poznavanje geografije Londona prilično je klimavo. Severno od reke? Južno od reke? I zar ne žive neki na samoj reci? Londonci i Njujorčani i njima slični vrlo su dosetljiv svet. Žive po svakakvim pećinama i ćoškovima. Pogledaj kraljicu; živi u zadnjem delu palate...“

Džejmi ju je prekinuo. „Neki ljudi žive u kućicama na vodi“, rekao je. „Znam nekog ko ima jednu takvu. Vlažno mesto za život, ako mene pitaš. Ne, neću živeti u Londonu.“

„Putovaćeš?“ zaprepastila se Izabel. „A šta kad koncert završi kasno? I kad se desi zastoj na železnici? I šta biva kad pokušaš da razgovaraš sa saputnicima? Ako ti se smuča ćutanje? Shvataš li da ljudi u predgrađima Londona umiru od dosade? To je drugi po redu uzrok smrtnosti u Engleskoj. Čista dosada...“

„Izabel, nigde ne idem“, rekao je Džejmi. „Izvini, trebalo je odmah da ti kažem. Neću prihvatiti posao.“

Bio joj je potreban trenutak da reaguje na ono što je rekao. Prvo što je osetila bila je radost, radost što ga ipak neće izgubiti. Prostodušna radost.

„Tako mi je drago“, rekla je. I potom, ispravljajući se, žurno dodala: „Ali zašto? Što si uopšte išao na audiciju ako nisi želeo to mesto?“

Džejmi je objasnio da je želeo da dobije to mesto i da je polovinu puta vozom do kuće proveo razmišljajući kad će se preseliti i gde će živeti i tome slično. Međutim, drugu polovinu, od Jorka nadalje, proveo je predomišljajući se.

„Kad sam stigao u Edinburg, znao sam šta hoću“, rekao je. „Odlučio sam da ostanem.“

U glasu mu se osećao ton konačnosti. Izabel je načas oklevala; najjednostavnije bi bilo reći da je to dobra ideja i ostaviti stvar na tome. Ali živo ju je interesovalo zbog čega se predomislio. A onda joj je sinulo. Ket. Neće napustiti Edinburg sve dok gaji i najmanju nadu da bi se Ket mogla predomisliti u vezi s njim.

„To je zbog Ket“, tiho je rekla. „To je zbog nje, zar ne?“

Džejmi je sreo njen pogled, ali je potom okrenuo glavu u neprilici. „Možda, možda...“ Glas mu je

utihnuo. „Da", rekao je potom. „Jeste. Kad sam se suočio s tim, kao onog dana u vozu, tako sam odlučio. Ne želim da odem od nje, Izabel. Jednostavno ne želim."

S visova oduševljenja na koje je uzletela kad je Džejmi objavio da ipak ne prelazi u London, Izabel se sada strmoglavila u ponore sumnje. Ponovo je problem ležao u činjenici da je, kao filozof, odmah počela da razmišlja o dužnosti i obavezi. Sa sebične tačke gledišta, nije trebalo da govori ništa; ali Izabel nije bila sebična. Stoga se osetila primoranom da kaže Džejmiju da ne bi trebalo da odbija nešto što mu je važno samo zbog nade, uzaludne nade, morala je reći, da će mu se Ket vratiti.

„Džejmi, ona ti se neće vratiti", tiho je rekla. „Ne možeš provesti ceo život nadajući se nečemu što se nikada neće dogoditi."

Svaka reč koju je izgovorila protivila se njenim sopstvenim željama. Želela je da on ostane; želela je da sve ostane isto kao što je i bilo; želela ga je za sebe. Međutim, uprkos tome, znala je da mora da kaže suprotno od onoga što želi.

Bilo joj je jasno da su njene reči imale efekta, jer je Džejmi ćutao, razrogačeno je gledajući. Njegove oči imale su sjaj koji kao da je sad gasnuo, menjao se. Šta je lepota, pomislila je, do obećanje sreće, što ono reče Stendal? Ali bila je i više od toga. Bila je nagoveštaj onoga što bi život mogao biti kad ne bi bilo nesklada, gubitka, smrti. Želela je da pruži ruku, dotakne mu obraz i kaže, Džejmi, moj lepi Džejmi, ali nije smela, naravno. Niti je smela da kaže ono što je želela da kaže, ni da učini ono što je želela da učini. Takva je sudbina filozofa, kao i većine nas ostalih, ako smo iskreni prema sebi.

Kad je Džejmi najzad progovorio, govorio je vrlo tiho. „Samo se ne mešaj u to, Izabel", prozborio je kroz stisnute zube. „Samo gledaj svoja posla."

Trgla se, šokirana njegovom žestinom. „Izvini", rekla je. „Samo sam pokušavala da..."

„Ućuti, molim te", rekao je Džejmi, podižući glas. „Samo ućuti."

Njegove reči zaseke su se u nju, a njihov eho ostao je da visi u vazduhu. Sa zebnjom je pogledala ka susednom stolu. Mada nije izgledalo tako, onaj čovek s knjigom je zasigurno nešto čuo.

Potom je Džejmi bučno odgurnuo svoju stolicu unazad i ustao. „Izvini", rekao je. „Večeras naprosto nisam raspoložen za jelo."

Nije mogla da veruje. „Odlaziš?"

„Da. Izvini."

Ostala je sama, ukočena od stida. Konobar je hitro prišao i diskretno primakao Džejmijevu stolicu uza sto.

Njegovo ponašanje beše prožeto saosećanjem. Potom se, tiho prešavši s druge strane lokala, pored nje našao Piter Stivenson, sagnuvši se da joj šapne.

„Dođi za naš sto", rekao je. „Ne možemo da dozvolimo da večeraš sama."

Izabel ga je zahvalno pogledala. „Mislim da mi je veče ipak propalo", rekla je.

„Tvoj prijatelj baš i nije morao onako da ode", rekao je Piter.

„Sama sam kriva", odvrátila je Izabel. „Rekla sam nešto što nije trebalo. Dirnula sam ga tamo gde ga najviše boli. Nije trebalo to da uradim."

Piter joj je spustio ruku na rame. „Svi mi to ponekad radimo", rekao je. „Sutra mu telefoniraj i

popravi stvar. Jutro je pametnije od večeri."

„Ne znam", rekla je Izabel. Zaključila je da je nekakvo objašnjenje ipak potrebno. Na početku večeri, poprilično je uživala u pomisli da ostali možda misle da je došla u društvu mladog ljubavnika; sad više nije bila sigurna šta bi želela da ljudi misle.

„Nas dvoje smo samo prijatelji", rekla je Piteru. „Ne bih želela da pomislite da među nama ima nešto više od toga."

Piter se osmehnuo. „E sad si nas baš razočarala! Suzi i ja smo se upravo oduševili tvojim izborom muškarca." Nestašno ju je pogledao. „Takođe smo se ponadali da bi ovo moglo da znači da manje vremena provodiš bakćući se etičkim pitanjima, a više uživaš."

„Izgleda da baš i ne umem da uživam", rekla je Izabel. „Ali hvala na savetu." Oklevala je; da, bio je u pravu - trebalo bi da uživa u životu. A za to, eto, mogao je da posluži Tomazo. Mogla bi da razmišlja o njemu i zajedničkom putovanju koje su planirali; o tom trenutku - čega? - neodgovornosti? Ne, gledaće na to kao na trenutak savršeno racionalne odluke.

Piter je pokazao glavom prema svom stolu. „Dođi", rekao je. „Sedi s nama. Tamo su i Hju i Pipa Lokart. Upoznali su se tako što su svirali u Zaista groznom orkestru, zajedno s nama. Ona je manje grozna s trubom nego on - u stvari, prilično je dobra. Dopašće ti se. Hajde."

Ustala je. Ostatak večeri mogao se spasti, moglo se povratiti barem malo dostojanstva. Imala je i ranije nesporazuma s Džejmijem; sutra će mu se izviniti. Potom je podsetila samu sebe na to ko je. Urednica Revije za primenjenu etiku. A ne neka ljubavljuzaslepljena šiparica koju je ostavio drski mladić. Ovo behu okrepljujuće misli, tako da joj se raspoloženje donekle popravilo. Obavila je svoju dužnost i dala mu savet koji je bila moralno obavezna da mu da, tako da, što se toga ticalo, nije imala šta da prebaci sebi. A uz to, bila je tu i divna, prelepa vest da on ipak neće otići iz Edinburga. Kao da je upozorenje o elementarnoj nepogodi naposletku povučeno. Desila se greška: zima je otkazana i možemo da pređemo direktno u proleće.

Stoga je prešla na drugi kraj lokala i pridružila se Piteru i Suzi, ne obraćajući pažnju na kradomične, sažaljive poglede onih koji behu očevici Džejmijevog naglog odlaska. Hodala je uzdignute glave; nije joj bilo potrebno ničije sažaljenje. Možda će se sutra izviniti Džejmiju, ali ovim ljudima nije imala razloga da se izvinjava. Edinburg je tako radoznao grad. Ljudi bi trebalo da gledaju svoja posla.

Oduvek joj se dopadao drum koji je vodio ka Vest Lintonu. Vijugao je pored Pendants hilsa, pored starih farmi i pašnjaka na kojim su brstile ovce, pored strmih padina obraslih vresom i povremenih gomilica odronjenog kamena, pored Najn maji barna i Karlopsa; a na jugoistoku, sve vreme, plavičasta i daleka, zgrčena naspram horizonta, brda Lamermura. Vožnja beše prekratka za sve ono o čemu je želela da razmišlja na takvom drumu i, jeste da bi to bilo smešno, ali drage volje bi se bila vratila natrag i krenula još jednom istim putem, samo da bi produžila ovo uživanje. Ali imala je svoju misiju, susret sa Džin Mekleod, kojoj se javila telefonom i zamolila je da je primi. Rekla je, moram da razgovaram s vama o vašem sinu, onom koga ste izgubili, a žena na drugom kraju žice zadržala je načas dah i začutala, pre no što je odgovorila da Izabel može da dođe da je poseti.

Selo Vest Linton ležalo je na padini brežuljka. Drum iz Edinburga vodio je gornjim delom, dok se samo selo spuštalo od drumu ka niziji ispod njega. Na obema stranama Edinburškog drumu nalazile su se viktorijanske vile, kuće s prostranim vrtovima i staklenim baštama i imenima kakvih je bilo u svim škotskim varošicama, imenima koja su mirisala na ljupku Škotsku golfa i romantike. To nije bio Izabelin svet; ona je bila urbani, nimalo provincijalan tip žene, ali znala je da je ovo unutrašnjost Škotske, koju su veliki gradovi ignorisali, a urbana otmenost gledala s visoka. Bila je to Škotska uvreženih navika i rezervisane druželjubivosti, Škotska u kojoj se nije bogzna šta veliko dešavalo, u kojoj se, od kolevke pa do groba, živelo nepustolovno i katkad uskogrudo. O životima tih ljudi moglo se pročitati na groblju u dvorištu mesne crkve, njihova odanost i istrajnost behu uklesani u granit. Tomas Anderson, farmer iz Ist Mejnsa, voljeni suprug tokom pedeset dve godine braka... i tako dalje. Behu to ljudi koji su imali svoje mesto, venčani za istu onu zemlju u koju su ih naposletku polagali. Gradski mrtvi bivaju pretvoreni u pepeo, razvevani ne ostavljajući spomenika, i potom zaboravljeni; ovde je pamćenje bilo duže i davalo je privid da smo važniji. To je naprosto stvar identiteta, razmišljala je Izabel. Ako ljudi ne znaju ko smo, normalno je da im manje značimo. Ovde, u ovom selu, svak je svakog poznavao, i u tome je bila osnovna razlika.

Skrenula je s glavnog drumu i polako, vijugavim sporednim putem, spustila se u selo. Na obema stranama uzane glavne ulice dizale su se niske kamene građevine - kuće, dućani, maleni hotel. Beše tu i knjižara, koja je pripadala nekom koga je poznavala, navratice tu kasnije, ali sad je morala da nađe Vester dalgouen kotedž, kuću za koju joj je Džin Mekleod pažljivo objasnila kako da do nje dođe.

Nalazila se odmah ispod puta koji je vodio ka Piblsu i Mofatu - mala kuća, sagrađena od sivog kamena iz doline, na kraju kratke, nepopločane, džombaste staze. Iza nje, ka jugu, pružala su se polja; ispred nje prostirao se nevelik, zapušten vrt, ugušen izdžikljanim rododendronima, koji su zaklanjali kuću od pogleda s drumu. Sa strane je bio parkiran lendrover, obojen u karakterističnu zelenu boju britanskih trkačkih automobila.

Ulazna vrata su se otvorila kad je Izabel prišla i Džin Mekleod je izašla da pozdravi svoju posetiteljku. Rukovale su se, pomalo smeteno, i Izabel je primetila da je Džinina koža gruba i su-va. Ruka žene koja radi na farmi, pomislila je.

„Našli ste nas“, rekla je Džin. „Ponekad se ljudi provezu pravo pored nas i završe na drumu za Mofat.“

„Nisam prvi put u selu“, rekla je Izabel. „Navraćam povremeno u knjižaru kod Dereka Votsona. Dopada mi se ovo mesto.“

„I ono se menja“, primetila je Džin. „Ali ipak nam je dobro. Nekad smo bili važna varošica, znate. U vreme kad su dovodili stoku do Granice. Potom smo sledećih stotinjak godina prespavali.“

Džin ju je uvela u sobu u prednjem delu kuće, malu dnevnu sobu nameštenu jednostavno ali udobno. Jedna strana stola bila je zatrpana novinama i časopisima. Izabel je opazila primerak Veterinarskog žurnala i izvukla neke zaključke. Džin je primetila njen pogled. „Da“, rekla je. „Ja sam veterinar. Radim u jednoj ordinaciji blizu Penikvika. Najviše s malim životinjama. Nekad sam dosta lečila konje, ali danas...“ Nije završila rečenicu. Pogledala je kroz prozor, prema poljima na drugoj strani drumu.

Izabel je izvukla pouku iz posete onim drugim Mekleodovima. Ovog puta neće okolišati.

„Moje saučešće zbog smrti vašeg sina“, rekla je. „Ne poznajem vas, a ni njega nisam poznavala. Ipak, primite moje saučešće.“

Džin je klimnula glavom. „Hvala vam.“ Pogledala je Izabel, čekajući da ova još nešto kaže. Međutim, potom je rekla: „Pretpostavljam da ste iz grupe za podršku. Je li i vaše dete obolelo od bipolarnog poremećaja?“* (Oboljenje poznatije kao manično-depresivna psihoza. (Prim., prev.))

Pitanje je objasnilo prirodu bolesti pomenute u čitulji.

„Ne“, odvratila je Izabel. „Nije. Znam o kakvom se oboljenju radi, ali nije.“

Džin je delovala zbunjeno. „Izvinite što pitam, ali zašto ste onda došli kod mene?“

Izabel ju je pogledala pravo u oči. „Došla sam zato što me je slučaj doveo u kontakt s nekim kome je presađeno srce.“

Džinina reakcija na Izabeline reči potvrdila je da je Džejmijeva pretpostavka bila tačna. Jedno kratko vreme nije govorila ništa, ali izgledalo je kao da traži reči. Zatim je prišla prozoru i stajala tamo sasvim nepomično, leđima okrenuta Izabel, držeći se obema rukama za prozorsku dasku. Kad je progovorila, glas joj je bio tih i Izabel je morala da se napregne da bi je čula.

„Tražili smo anonimnost“, rekla je. „Vrlo jasno smo rekli da ne želimo da upoznamo tu osobu. Nismo želeli da produžavamo agoniju koju smo preživljavali.“

Naglo se okrenula, dok joj se u očima zrcalio gnev. „Rekla sam 'da', dozvolila sam da upotrebe srce. Ali to je bilo to. Nisam htela da moj mlađi sin zna za to. Nisam htela da moja kćerka zna. Činilo mi se da bi im zbog toga samo bilo još teže. Još nešto sa čime bi morali da se pomire - da neko drugi ima u sebi deo njihovog brata. Da je deo njihovog brata još živ.“

Izabel je ćutala. Nije imala pravo, smatrala je, da drugima govori kako da se izbore s ovom najličnijom od svih tragedija. Mogao je neko o tome nadugo i naširoko da se raspiše u bioetičkoj literaturi, ali oni koji pišu o iskrenosti i neskrivanju i plemenitosti poklona možda nisu izgubili brata.

Džin je sela, zagledavši se u svoje dlanove. „I, šta želite od mene?“ upitala je.

Izabel je sačekala časak pre no što joj je odgovorila, ali kad je Džin digla glavu, progovorila je. Rekla joj je za svoje razgovore s Ijanom i njegove muke. „Znam da zvuči neverovatno“, rekla je. „Najzad, vi ste naučnica. Znate da je tkivo tkivo, a da je pamćenje, svest, nešto sasvim drugo. Znam da ovo nema nikakve logike. Ali taj čovek, taj čovek kome je vaš sin spasao život, doživljava to što tvrdi da doživljava.“

Izabel je zaustila da kaže još nešto, ali Džin ju je ućutala podigavši ruku. „To je njegov otac“, rekla je jednoličnim glasom. „To je opis mog muža. Ili barem tako zvuči.“

Ovo je ponavljanje, pomislila je Izabel, onoga što se već dogodilo. Jedva je mogla da poveruje. Koincidencija za koincidencijom. Imena. Lica. Sve je koincidencija.

Džin je ustala sa stolice i otvorila fioku u stolu iza nje. „Moj muž koji će, pretpostavljam, za nekoliko meseci biti moj bivši muž. Kad advokati nastave tamo gde su stali." Zastala je, preturajući po papirima. Zatim je izvukla malu fotografiju u boji, od onih koje se stavljaju u pasoše, i dodala je Izabel. „To je on."

Izabel je uzela fotografiju i pogledala je. U objektiv fotoaparata gledalo je prijatno, iskreno lice muškarca. Visoko čelo i pomalo uzane oči. Potražila je ožiljak, ali nije mogla da ga vidi; fotografija nije bila dovoljno oštra. Dodala je fotografiju Džin, a ova ju je vratila u fioku.

„Ne znam ni zašto sam je sačuvala", rekla je. „Kuća je puna njegovih stvari. Valjda ću jednog dana naći vremena da to raščistim."

Zatvorila je fioku i ponovo se okrenula prema Izabel. „Vi i ne znate šta se dogodilo, zar ne? Niko vam nije rekao?"

„Znam samo ono što sam vam rekla", odvratila je Izabel. „Ne znam ništa o vama ni o vašem sinu. Baš ništa."

Džin je uzdahnula. „Moj sin mesecima nije video oca - skoro godinu dana, u stvari. Kad nas je Juan - to je moj muž - napustio, oba moja sina odbila su da imaju više bilo kakve veze s njim. Bili su ljuti. Mislila sam da će s vremenom smekšati, ali nisu. I tako, kad je moj Gaven umro - a ubila ga je ta depresivna bolest, razume se, bio je u vrlo dubokoj depresiji onda kad je oduzeo sebi život - tada već odavno nije video oca ni razgovarao s njim. Umro je otuđen od njega. A Juan, znate, nije došao na sahranu. Nije prisustvovao sahrani rođenog sina." Govorila je polako, ali kontrolisano, sve vreme gledajući u Izabel. „Pretpostavljam da je osećao ogromnu krivicu i žao mi ga je zbog toga, valjda. Ali šta je, tu je. Bilo je šta je bilo. Gotovo je. Sad mora da živi sa svojim osećanjima."

Bespomoćno je pogledala Izabel. „Ne može da natera sebe da mi priđe i zatraži pomoć. I to je to. Još živi u selu, znate. Zato moramo da se trudimo da izbegavamo jedno drugo. On čak i vozi drugim putem, iako mu tako treba više vremena da stigne do svoje ordinacije - on je takođe veterinar, znate. Ne može da pogleda deci u oči."

Izabel je smatrala da na ovo nema mnogo šta da se kaže. Ipak, pitala se šta Džin misli o Ijanovim tvrdnjama. Nije vidljivo reagovala na njih i Izabel je pretpostavila da ih nije shvatila ozbiljno.

„Nadam se da mi ne zamerate što sam došla ovamo s ovom pričom", rekla je. „Neprijatno mi je zbog svega. Ali morala sam da dođem."

Džin je slegla ramenima. „Ne sekirajte se. A što se tiče same priče, pa, ljudi često svašta umišljaju, zar ne? Bojim se da sam ja totalni racionalista kada su te stvari posredi. Nemam vremena za te nebuloze." Osmehnula se Izabel; praktična veterinarica koja veruje samo u nauku. „Bojim se, gospođice Dalhusi", nastavila je, „da nisam nikad verovala u bilo kakav vid lične besmrtnosti. Kraj svesti je naš kraj. A što se duše tiče, čujte, po meni, ako je mi imamo, imaju je i životinje. I ako mi nastavljamo da živimo posle smrti, zašto ne bi i one? Prema tome, može biti da je raj, ili kako god već to zovete, mesto u kojem vlada velika gužva, sa svim tim mačkama i kućicama i govedima i tome slično. Je l' vama to zvuči logično? Meni ne."

Bilo je stvari koje bi Izabel, u normalnim okolnostima, rekla na ovo. Mi nismo isti kao ostale životinje, pomislila je: naša svest se veoma razlikuje od njihove. Ali u isto vreme nije verovala da su

psi mašine, kao što je tvrdio Dekart. Ako koncept duše ima ikakvog smisla, tada u njemu postoji neka vrsta pasje duše, a ona je puna ljubavi, zar ne? A ako svest preživljava na bilo koji način, nije mogla da zamisli da bi to moglo biti u bilo kakvom telesnom obliku; naime, u tom slučaju, ako bi postojalo mesto na kojem se sve te duše okupljaju, bilo bi puno psećih duša kao i ljudskih. Težimo Bogu - barem mnogi od nas - i da li je zaista važno kakav oblik dajemo tom konceptu Boga? U njenom umu, to beše težnja za dobrim. A šta fali težnji za dobrim na način koji je pojedincu logičan? Grejs posećuje spiritističke skupove; sveštenici i biskupi obavljaju svoje obrede pred oltarom; ljudi se kupaju u Gangu, hodočaste u Meku. A sve je to, sasvim sigurno, jedna te ista potreba, potreba koja je, čini se, neizbrisiv deo naše ljudske prirode. Potrebna su nam sveta mesta, kao što je istakao Oden u svojoj pesmi posvećenoj vodi:

Priželjkuju, mislim, i najgori među ljudima/svoje ličnosti sjajne, svoja sveta mesta. Kao i uvek, tako raskošno osećanje izrečeno u samo nekoliko lepih reči.

Pogledala je u Džin. Preživela je sinovljevu smrt bez utehe koju bi našla u veri. A da bi u tome uspela, ne podlegavši očajanju, morala je biti jaka žena, koja veruje u nešto, bilo to u puko otaljavanje života ili u njegovo nastavljanje uprkos praznini i beznadu. Izabel je pogledala u Džinine ruke, ogrubele, bez sumnje, od sapuna koji je u svom posla stalno morala da koristi; i podsetila je sebe na to da ova žena iz dana u dan ublažava nečiju patnju i da to sigurno ne radi samo zato da bi zaradila za život. Znači, imala je svoju svrhu, makar i ako je nije prepoznavala ili želela da priča o njoj.

Postojalo je još nešto što je Izabel htela da pita i postavila je to pitanje neposredno pre odlaska. Da li njen muž zna da je srce njegovog sina presađeno? Ne, odvrtila je Džin. Za sinovljevu smrt javila mu je telefonom, a razgovor je bio kratak. Ne zna.

Na povratku, Izabel je navratila u knjižaru u centru sela. Derek Votson ju je srdačno dočekaao i poveo u svoju kuhinju, koja se nalazila iza prostora s polovnim knjigama. Na stolu je ležao notni papir, aranžman u progresu, s olovkom ispisanim notama i znacima. Pristavio je čajnik i izvukao olupanu limenku s biskvitima.

Izabel je pogledala svog prijatelja. „Izvini, Dereče, molim te“, rekla je. „Došla sam da te obiđem, a opet, uopšte mi nije do razgovora. Upravo dolazim od Džin Mekleod.“

Derek je zastao u mestu, na pola puta između kredenca i stola. Trgao se. „Jadna žena. Njen sin je redovno svraćao kod mene“, rekao je. „Zanimale su ga knjige o Visočju. Tražio sam ih za njega, a on ih je gutao sedeći ovde u knjižari. Često bih ga uhvatio kako zuri kroz prozor, u očevu kuću tamo preko puta. Kako samo sedi i zuri.“

Izabel nije rekla ništa. „Dereče, možeš li da mi pričaš, a ja ću samo da sedim ovde i slušam te? Pričaj mi o svojim kompozitorima, ako želiš.“ Napisao je nekoliko biografija kompozitora.

„Ako baš hoćeš“, rekao je. „Uzgred, znam kako ti je. Ponekad i ja želim samo da ćutim i slušam.“

Izabel je sedela i slušala. Derek je radio na odbrani lika i dela Đakoma Mejerbera.

„Zapanjujuće“, rekao je. „U devetnaestom veku je Mejerber bio poštovan kao jedan od velikih operских kompozitora. A onda, odjednom - beng! - pao je u nemilost. Moram sa žaljenjem da kažem da je Vagner dobrim delom kriv za to, sa svojim antisemitskim stavovima. Kakva nepravda. Mejerber je bio samilostan čovek, čovek univerzalističkih shvatanja. Dobar čovek. I bio je odbačen. Kad si poslednji put čula neku njegovu operu? Eto, vidiš.“

Izabel je pijuckala svoj čaj. Da li bi trebalo da učini nešto da bi doprinela vraćanju ugleda Đakoma Mejerbera? Ne, i ovako je imala pune ruke posla. Prepustiće Mejerbera Dereku.

„Zatim“, nastavio je Derek, „radim na simfonijskoj poemi. To je ono tamo na stolu. O svetom Mangu, za koga uvek imam vremena. Njegov deda, kao što znaš, bio je kralj Lot od Orknija, ali imali su ono neobično brdo oblika bubuljice tamo blizu Hadingtona. Kad je Lot otkrio da mu je neki knez Oven iskoristio kćerku - i to u svinjcu, zamisli - dao je da jadnicu sunovrate s vrha brda. Prezivala je, međutim, ali samo zato da bi je stavili u čamac i ostavili da pluta morem. Nimalo lepo od njih. Danas se mnogo bolje ponašamo prema neudatim majkama, zar ne?“

Dopunio je Izabelinu šolju. „Otplutala je na drugu stranu zaliva i pristala uz obali blizu Kalrosa. Tamo ju je spasio sveti Serf, ni manje ni više, i ona je rodila svetog Manga. I eto, iz svireposti i nemilosrdnosti na kraju ipak može da se izrodi nešto dobro.“ Zastao je. „A ja ću to zabeležiti u simfonijskoj poemi. Ili ću barem pokušati.“

Izabel se osmehnula. Slušajući Dereka, osetila se malo bolje. Mnogo je nepravde i tegobnosti na ovom svetu, ali i malih svetlih tačaka, onih koje ne dozvoljavaju tami da prevlada.

Džejmijevo pismo bilo je kratko i direktno. Neću se iznenaditi, stajalo je u njemu, ako više ne želiš da me vidiš. Ja ne bih, da sam na tvom mestu. Dakle, mogu da kažem samo ovo: nije trebalo da odem iz restorana na onakav način. To je bilo detinjasto i glupo. Molim te, oprosti.

„Dragi Džejmi“, odgovorila mu je. „Ako iko mora da se izvinjava, onda sam to ja. Htela sam da ti telefoniram i kažem ti koliko mi je žao, ali nisam stigla, jer sam bila u streci oko... Evo, opet počinjem. Nećeš odobriti ovo što sam uradila, ali ipak moram da ti ispričam. Otišla sam u Vest Linton i razgovarala s majkom. Nije bilo lako. Ali sada znam i čini mi se da lagano dolazim do potpunog i racionalnog objašnjenja za ono što se događa. Vrlo mi je drago zbog toga, čak i ako ti ne odobravaš ovo što smatraš mojim petljanjem u tuđa posla. (Ali ja nisam nametljivica, Džejmi, ja sam izvršitelj. *(Doslovan prevod škotske reci intromitter. reč je o staroškotskom pravnom izrazu za nekog ko barata novcem ili vlasništvom druge osobe, žive ili mrtve, s ovlašćenjem ili bez njega, a može imati dobre ili loše namere. (Prim. prev.)) Da, baš volim taj staroškotski pravni izraz. Opisuje nekog ko se meša. Osoba koja se meša bez valjanog razloga je zlonameran izvršitelj. Zar nije divan izraz? Ali ja, pak, nisam zlonameran izvršitelj.)

„Međutim, dužna sam ti izvinjenje i izvinjavam ti se. Tvoja osećanja prema Ket su tvoja stvar i nije moje da ih komentarišem. Neću to više raditi. Zato te molim da mi oprostiš što sam ti govorila šta da radiš iako me uopšte nisi pitao za savet.

„Još nešto. Vrlo mi je drago što si rešio da ne odeš u London. London je fino mesto - tamo gde je - a to će reći nekih četrinstotinjak milja južno od Edinburga. Londonci su vrlo prijazan svet - vrlo vedar, uprkos svemu - ali sigurna sam da ćeš u Edinburgu biti mnogo više cenjen nego u Londonu. Pod jedan, ja te cenim, a znam da isto važi i za Grejs, a tu su i svi tvoji đaci čije bi muziciranje postalo znatno lošije ako bi ti otišao. Ukratko, za nokat smo izbegli tužnu sudbinu.

„Da li sve ovo zvuči sebično? Da, meni zvuči. Zvuči mi kao da ti nabrajam sve moguće razloge za ostanak u Edinburgu, a u stvari mislim samo na sebe i na to koliko bi mi nedostajalo tvoje društvo kad bi nekim slučajem otišao. Stoga moraš da ignorišeš moje savete u vezi s tim i, ako ti se ponovo ukaže prilika, uradiš samo ono što želiš. Isto kao i ja. Premda ja nemam želje da bilo gde odem, sem u Zapadnu Australiju, u grad Mobajl u Alabami, pa u Havanu, i u Buenos Ajres, i...”

Završila je pismo, adresirala ga i stavila na stočić u predsoblju. Kad popodne krene kući, Grejs će poneti poštu i ubaciti je u sanduče na vrhu ulice. Džejmi će sutradan dobiti njeno izvinjenje, a ona će ga dan kasnije pozvati i dogovoriti se da se vide. Mogla bi da mu kaže da ponese neke note i onda će otići u muzičku sobu i ona će svirati klavir dok on peva, sve dok napolju ne padne mrak. Urednica Revije za primenjenu etiku (klavir) i njen prijatelj Džejmi (tenor). Kako edinburški. Kako bolno.

Pomislila je u sebi - i osmehnula se na tu pomisao - ako bi čovek hteo da živi po svim propisima, započinjao bi svaki svoj dan pišući pisma izvinjenja... Upitala se načas da li možda još neko očekuje izvinjenje od nje. Možda je bila preoštra odbivši članak o poroku onog opakog australijskog profesora; možda je čovek nežan i

osećajan i zalaže se za porok samo u najteoretskijem smislu reči; možda je ridao pored neke obale primivši njeno pismo u kojem ga je obavestila da je članak odbijen - premda je verovatnije da nije. Svi australijski profesori filozofije koje je upoznala behu poprilično otporni. A ona nije bila neučtiva prema njemu - malčice žustra možda, ali nikako neučtiva.

Krenula je u kuhinju, razmišljajući o formi i o tome kako su pisma - i pokloni - jedini ostaci forme koji su nam još ostali u održavanju prijateljstava. Druge kulture imaju mnogo složenije forme priznavanja i negovanja prijateljstva. U Južnoj Americi, pročitala je negde, dvojica muškaraca koji postaju prijatelji učestvuju ponekad u izvesnom obliku obreda krštenja koje se obavlja nad stablom drveta i to drvo simbolično postane njihov „krsni kum“, a oni, na neki način, braća jedan drugom. Ali to je čudno, a mi smo i prezauzeti da bismo se zamajavali takvim ceremonijama; razgovori uz šolju kafe mnogo su izvodljiviji. A u Nemačkoj, gde paze na formu, postoje jezičke prekretnice u razvoju prijateljstva, s prelaskom na familijarno ti. Dabome, čovek u Nemačkoj ne bi trebalo suviše brzo da pređe na oslovljavanje prijatelja imenom; u nekim delovima te zemlje, za tako nešto potrebno je da prođe i po nekoliko godina. Izabel se osmehnula prisećajući se priče profesora iz Frajburga o tome kako je, posle višegodišnjeg poznanstva s kolegom, još uvek bio na „vi“ s njim. A onda, jedne večeri, kad ga je taj kolega pozvao kod sebe kući, da zajedno gledaju prenos važne fudbalske utakmice, u trenutku velikog uzbuđenja uzviknuo: „Vidi, Rajnharde, naši vode!“ i smesta pokrio usta rukom, postidjen zbog sopstvene nepristojnosti. Oslovio je kolegu imenom i rekao mu „ti“, a poznavali su se tek nekoliko godina! Srećom, njegov gost mu je velikodušno oprostio ovaj lapsus, pa su se dogovorili da se otad uvek oslovljavaju tako i, dabome, nazdravili prijateljstvu, kao što je običaj u takvim okolnostima.

Izabel beše zaintrigirana. „Ali šta biva“, upitala je, „ako se dvojica kolega dogovore da pređu na 'ti', a onda se posvađaju zbog nečega? Da li onda ponovo prelaze na 'vi'?“

Njena prijateljica je razmislila malo o tome. „Desila se jednom i takva situacija“, rekla je. „Koliko znam, to je bilo u Bonu, između dva profesora bogoslovije. Vratili su se zvaničnom oslovljavanju. Što je izazvalo veliko talasanje i još je predmet priča. U Bonu.“

Uključila je aparat za kafu u kuhinji i zagledala se kroz kuhinjski prozor dok se mašina zagrevala i počinjala da brboće. Komšijska mačka, drska i uobražena životinja, stajala je na visokom kamenom zidu koji je delio Izabelin vrt od njenog - mada nije da je priznavala te ljudske granice. Stvarne granice, one mačje, benu ljubomorno čuvane i potkrepljene čitavim nizom raznoraznih zakona o kojima ljudi ne znaju ništa, ali koji su podjednako validni - među baštenskim rastinjem, tamo gde je na snazi mačja jurisdikcija - kao zakoni Škotske. Mačka je oklevala, okrenula se i zagledala kroz okno prozora u Izabel.

„Ta mačka zna da je gledam“, Izabel se obratila Grejs, koja je upravo ušla u kuhinju. „Okrenula se i zablujila u mene.“

„One poseduju sposobnost telepatije“, jednostavno je odvrtila Grejs. „To svi znaju.“

Izabel je načas razmislila. „Juče sam razgovarala s jednom osobom o raj. Rekla je da jedan od razloga što ne veruje u raj - niti u bilo kakav drugi vid života posle smrti - jeste to što bi tamo bilo veoma mnogo životinjskih duša. Na tom mestu bi vladala ogromna gužva. Administrativno je nemoguće.“

Grejs se osmehnula. „To je zato što ta osoba još razmišlja u ovozemaljskim terminima“, odvrtila je. I potom dodala, s autoritativnim držanjem nekog ko priča o Njujorku osobi koja nikad nije bila u tom gradu: „Ti fizički zakoni ne važe na onoj strani.“

„O?“ izustila je Izabel. „Dakle, psi i mačke prelaze na drugu stranu, ako mogu da upotrebim tvoj izraz. Da li... da li se javljaju na vašim sastancima?“

Grejs se nadurila. „Možda vi nemate visoko mišljenje o onome što radimo“, rekla je, „ali

uveravam vas, to su ozbiljne stvari."

Izabel se žurno izvinila - beše to već njeno drugo izvinjenje tog prepodneva, a još nije bilo ni pola jedanaest. Grejs je prihvatila. „Navikla sam već da su ljudi skeptični", rekla je. „To je normalno."

Potom je izašla u predsoblje da vidi ima li pošte. „Poštonoša još nije dolazio", rekla je, vrativši se u kuhinju. „Ali ovo je bilo gurnuto ispod vrata." Dodala joj je beli koverat bez marke i pečata, na kojem je bilo ispisano Izabelino ime.

Izabel je spustila koverat pored aparata za kafu i nasula sebi šolju vrućeg napitka. Njeno ime beše ispisano nepoznatom rukom, Gospođica Izabel Dalhusi, a reči kitnjasto podvučene, kao u renesansnim rukopisima. Tad joj je sve bilo jasno; ruka je bila italijanska.

Uzela je svoju kafu u jednu ruku, a pismo u drugu. Grejs je pogledala u nju, pa u pismo, očigledno u nadi da će ga Izabel otvoriti u kuhinji i da će tako saznati identitet pošiljaoca. Međutim, Izabel je zaključila da je stvar ipak lična. Ovo je imalo veze s njenim putovanjem i htela je da ga pročita u radnoj sobi. Koverat je odisao nabojem, nečim što je bilo teško, ako ne i nemoguće identifikovati, ali što se poput parfema izvijalo iz ljubavnih pisama i pisama sa seksualnim prizvukom.

Otvorila je pismo stojeći pored prozora svoje radne sobe. Primetila je da joj se ruke tresu, samo malčice, doduše, ali ipak tresu. Potom je ugledala zaglavlje papira, Prestonfild haus, koje joj je potvrdilo ispravnost njene pretpostavke.

Draga Izabel Dalhusi,

Vrlo mi je žao što moram da pišem, umesto da lično dođem kod vas. Međutim, imam danas neka posla da obavim ovde u Edinburgu, tako da nikako ne mogu da stignem da se vidim s vama pre no što odem.

Veoma sam se nadao i radovao našem zajedničkom putovanju. Našao sam mnoga mesta koja sam želeo da posetim i vi biste, siguran sam, bili divan vodič. Čak sam pronašao na mapi mesto po imenu Melon Adrigl, gore na zapadu. Sigurno je vrlo lepo, čim se tako zove, i izvesno bi bilo lepo posetiti ga.

Nažalost, moram da se vratim u Italiju. Zanemario sam svoje poslovne interese, ali oni nisu zanemarili mene. Sutra moram da se vratim. Idem kolima, ukrcaću se na trajekt u Rosajtu.

Nadam se da ćemo se nekad ponovo videti, možda kad budete došli u Italiju. U međuvremenu, čuvaću u dragoj uspomeni našu zajedničku večeru, a sećaću se i putovanja na koje na kraju nismo otišli. Ponekad su putovanja na koja ne odemo bolja od onih na koja odemo, zar ne mislite?

Srdačno, Tomazo

Spustila je pismo, još ga držeći u ruci, ali potom ga je ispustila i ono je odlepršalo na tepih. Pogledala je dole. Ležalo je licem naniže i nije imalo šta da se vidi - samo papir. Sagnula se, podigla ga i pročitala još jednom. Zatim se okrenula i otišla do radnog stola. Imala je posla i rešila je da ga obavi. Neće žaliti za onim što se nije dogodilo. Neće.

Pročitala je nekoliko rukopisa. Jedan je bio zanimljiv i smestila ga je na gomilu namenjenu za procenu. Govorio je o pamćenju i zaboravljanju i našoj dužnosti da se sećamo. Polazna tačka bila je da imamo obavezu da se sećamo nekih imena i nekih ljudi. Oni koji imaju moralno pravo prema nama mogu očekivati da barem pamtimo ko su.

Koliko dugo će se sećati ovog Italijana? Neće dugo, zaključila je. Možda do iduće nedelje. I potom

je pomislila: nije u redu da mislim tako. Čovek ne bi smeo zaboravljati iz inata. On je samo flertovao sa mnom, što Italijani rade iz čiste ljubaznosti. Ako krivica uopšte postoji, onda je moja: pretpostavljam da nije video ništa drugo nego ono što jesam. Ja sam urednica Revije za primenjenu etiku; nisam fatalna žena, šta god to značilo. Ja sam filozof u ranim četrdesetim godinama. Muškarci u mom životu su mi samo prijatelji, ništa više. To sam ja. Ali bilo bi lepo, barem povremeno, biti nešto drugo. Na primer... Brat lisac, koji ju je posmatrao iz vrta, iako ona njega nije videla. Gledao ju je kroz prozor, pitajući se da li su glava i ramena koja je video iza onog stoga spojeni sa još nečim, nogama i rukama, ili su neki sasvim drugačiji stvor, stvor koji ima samo glavu i ramena? To je bio domet filozofiranja Brata lisca; to i ništa više.

Ijan je imao svojih sumnji, kao što je i očekivala, ali naposljetku se složio.

„Stvar je naprosto u tome da odete tamo da ga vidite“, rekla je. „Da ga vidite uživo.“ Pogledala ga je i shvatila da ga nije ubedila. Ali bila je uporna. „Čini mi se da postoji savršeno racionalno objašnjenje za ono što vam se događa. Dobili ste srce mladića koji je umro u vrlo žalosnim okolnostima. Prolazite kroz čitavu psihološku traumu, što je i za očekivati u vašoj situaciji. Pobili ste sopstvenu smrtnost. Vi ste... dobro, možda ovo zvuči melodramatično, ali gledali ste smrti u oči. I gajite snažna osećanja prema osobi koja vam je spasila život.“

Ozbiljno ju je pogledao. „Da“, odvratio je. „Sve je to tačno. Tako i jeste. Da.“

„Te vaše emocije“, nastavila je Izabel, „uzimaju svoj danak. Tako mora da bude. I prevode se u fizičke simptome. To nije ništa novo. Stalno se dešava. Nema nikakve veze s ćelijskim pamćenjem. Nema ama baš nikakve veze s tim.“

„A lice? Zašto viđam lice njegovog oca? Njegovog - a ne svog“

„Otac srca“, naglas je razmišljala Izabel. „Bio bi to dobar naslov za knjigu ili pesmu, zar ne? Ili, možda, Otac mog srca.“

Ijan nije odustajao. „Zašto?“

Sedeli su i vodili ovaj razgovor za jednim od stolova u Ketinom dućanu. Izabel je pogledala u stranu, ka drugom kraju radnje, tamo gde je Edi dodavao baget jednoj mušteriji. Našalio se s mušterijom i sad su se smejali. Mnogo je napredovao, pomislila je Izabel. Ponovo se okrenula prema Ijanu.

„Postoje tri mogućnosti“, rekla je. „Jedna je da zaista postoji neka vrsta ćelijskog pamćenja, a ja, da budem iskrena, nisam nešto sigurna u to. Nastojala sam da se ne opterećujem predrasudama, ali što sam više razmišljala o tome, to mi je teže bivalo da se opredelim za to. Prelistala sam neku literaturu o pamćenju i opšte stanovište glasi da naprosto nema dovoljno ubedljivih dokaza za to - ono što postoji može se, u najboljem slučaju, podvesti pod anegdote. Ne pripadam u toj meri novom dobu da bih verovala u stvari za koje nema opipljivih dokaza.“ Zastala je načas i razmislila. Nije li ovo suviše ekstremno? Možda je neophodno dodatno tumačenje. „Barem kad se radi o načinu na koji funkcioniše ljudski organizam. A pamćenje je jedna od funkcija našeg organizma, zar ne? I, šta nam onda preostaje?“

„Sledeća mogućnost je puka koincidencija. A to je, čini mi se, verovatnije nego što se u prvi mah moglo pomisliti. Život nam je pun najrazličitijih slučajnosti.“

„A treća?“ upitao je Ijan.

„Treća je totalno racionalna“, rekla je. „Negde, nekad, posle operacije, videli ste nešto što je ukazalo na činjenicu da je davalac, vaš dobročinitelj, bio mladić po imenu Gaven Mekleod. Potom ste, možda baš tada, videli fotografiju Gavenovog oca. Možda niste bili ni svesni zaključaka do kojih je došao vaš um.“

„To nije naročito verovatno“, odvratio je Ijan. „Čak je neverovatno.“

Izabel je podigla obrvu. „Ali, zar nije cela ova stvar totalno neverovatna? Zar nije neverovatno to što ste uopšte imali te simptome... te vizije? A ipak, one su za vas vrlo stvarne, zar ne? A ako može

da se desi nešto tako neverovatno, zašto onda nebi bilo daljih nivoa neverovatnoće?" Zastala je, procenjujući dejstvo koje je njen komentar imao na njega. Oborio je pogled, bilo mu je gotovo neprijatno. „Ijane, šta imate da izgubite?"

Narednih nekoliko minuta nije govorio ništa, a potom je pristao; i tako su se sada vozili ka Vest Lintonu, s Izabel za volanom njenih starih, zelenih švedskih kola. Retko je vozila ta kola, koja su mirisala na staru, ispucalu kožu i koja, uprkos tome što behu krajnje zanemarena, nisu još nikad, tokom svih ovih godina, odbila poslušnost. Zadržacu ova kola do kraja života, odlučila je, a ta odluka doprinela je da prema tim kolima oseti neobičnu obavezu, poput one koju životni saputnici osećaju jedno prema drugom.

Ijan je ćutao, napeto sedeći pored nje. Dok su se izvlačili iz gustog edinburškog saobraćaja, zurio je kroz prozor sav smrknut, pomislila je Izabel, kao čovek koji ide da primi kaznu, zatvorenik koga prebacuju u novi, udaljeniji zatvor. Čak i kad su već prošli Karlops, a večernje nebo na zapadu otvorilo okna puna svetlosti, još uvek je na sve Izabeline primedbe o lepoti predela odgovarao samo nerazgovetnim mrmljanjem. Prepustila ga je stoga njegovom raspoloženju i ćutanju, ali neposredno pre no što su ušli u sam Vest Linton, pokazao je ka jednoj kući malo dalje niz drum, velikoj kamenoj kući čiji su prozori gledali ka vresištu. Poslednji zraci sunca bojili su zlatom njen krov.

„Boravio sam u onoj kući", rekao je, uzgrednim tonom. „Proveo sam tamo tri nedelje dok sam se oporavljao. Pripada našim prijateljima. Oni su nas pozvali da dođemo."

Izabel je pogledala kuću, a potom Ijana.

„Boravili ste u toj kući?"

„Da. Kod Džeka i Sile Skot. Oni su mi prijatelji još od studentskih dana. Da ih slučajno ne poznajete?"

Skrenula je na malu travnatu zaravan pored drumca i zaustavila kola.

Ijan se namrštitio. „Nešto nije u redu?"

Isključila je motor. „Volela bih da ste mi to ranije rekli, Ijane", rekla je.

Delovao je zbunjeno. „Za Džekovu i Silinu kuću? Što bih vam govorio o tome?"

„Zato što u tome leži odgovor", rekla je. Bila je ljuta na njega i osećala se oštrina u njenom glasu. „Jeste li odlazili u selo?"

„S vremena na vreme", odvratio je. „Umeo sam da odem i bazam po tamošnjoj knjižari. Zna li je?"

Izabel je nestrpljivo klimnula glavom. „Da, znam je. Ali, recite mi, Ijane, jeste li vidali ljude dok ste bili tamo?"

„Ljude? Razume se da jesam."

Oklevala je na trenutak. Bili su blizu, tako blizu rešenja. Ali nije znala sme li da se nada da će sve proći tako glatko.

„I razgovarali ste s ljudima?"

Gledao je kroz prozor, u jarak od sivog kamena koji je pratio liniju drumca. „Teško je naći majstore za ovo", primetio je. „Pogledajte tamo. Kamenje s vrha je pootpadalo. Ali ko to danas ume da popravi? Ko danas ima takav osećaj za kamen?"

Izabel je pogledala jarak. Ovog časa nije želela da razgovara o tome. „Ljudi“, ponovila je. „Da li ste razgovarali s ljudima?“

„Normalno da sam razgovarao s ljudima“, odvratio je. „Razgovarao sam s vlasnikom knjižare. On je kompozitor, zar ne? Razgovarao sam s njim i katkad s ljudima koji su dolazili u knjižaru. Upoznao me je s nekim mušterijama. Atmosfera je prava seoska, znate.“

Izabel je znala da na sledeće pitanje ne može očekivati odgovor koji je priželjkivala, ali ga je svejedno postavila. „A jeste li upoznali veterinara?“ upitala je. „Veterinara koji živi u selu, baš preko puta knjižare.“

„Nemam pojma“, rekao je. „Možda i jesam. Ne mogu da se setim baš svega iz tih dana. Još sam bio pomalo smeten od svega, znate. Samo što sam izašao iz bolnice.“ Okrenuo se i pogledao je, gotovo prekorno, pomislila je. „Dajem sve od sebe, Izabel. Znate, sve ovo nije mi nimalo lako.“

Posegla je i uzela ga za ruku. „Znam da nije, Ijane. Izvinite. Samo, eto, sad smo već vrlo blizu. Prema tome, dosta je bilo priče. Hajde da odemo kod njega. Očekuje nas.“

Upravo se vratio s posla i još je na sebi imao jaknu, zelenu i nepromočiv. Jedan džep beše nabrekao od nečega što je ličilo na staklenu bočicu s tabletama. Ispod jakne videla je deo crvene kravate koju je prepoznala: kravata s grbom Veterinarskog fakulteta u Edinburgu.

Otvorio im je vrata i pokretom ruke pozvao ih da uđu.

„Ovo vam je samački stan“, rekao je. „Stalno planiram da malo sredim, ali znate kako to ide...“

Izabel se osvrnula naokolo. Nije neuredno, pomislila je, ali je spartanski, kao da niko ne stanuje tu. Kradom je pogledala Juana Mekleoda: visoko čelo i uzane oči; zaista, nije da nije ličio na Grejema. Ali lice mu je bilo nekako ljubaznije, plemenitije.

„Rekli ste da želite da me vidite u vezi s Gavenom“, rekao je, i pokazao im da sednu. „Moram da priznam, pomalo sam se iznenadio. Vi znate da ne živim sa svojom suprugom? Znate da se razvodimo?“

Izabel je potvrdno klimnula glavom. „Znam.“

Juan je gledao direktno u Izabel dok je govorio, ali u njegovom glasu nije bilo ni nagoveštaja izazova. „Dakle, to znači da nisam baš često viđao decu. Štaviše, moja supruga je to manje ili više onemogućavala. Odlučio sam da ne pravim gužvu. Samo je najmlađe maloletno. Ostalo dvoje imali su pravo da donesu sopstvenu odluku o tome.“

Izabel je zadržala dah. Ova priča se razlikovala od one koju je čula od njegove žene, ali naravno, za očekivati je da priče budu različite kad se brak završava razvodom punim gorčine. Obe strane umeju da preinačuju prošlost, katkada čak i ne shvatajući da to čine. Ali i jedna i druga veruju samo u svoju verziju.

„Moje saučešće zbog vašeg sina“, rekla je.

Oborio je glavu. „Hvala vam. Bio je divan dečko. Ali ta bolest... eto, šta čovek da kaže? Šteta, velika šteta.“

„Da“, saglasila se Izabel. „Ali nešto je ipak spašeno iz te tragedije. I to je ono što smo došli da vam kažemo, gospodine Mekleod.“

Počeo je da govori nešto - nešto što nije razumela - ali je potom začutao.

„Vaša supruga je dala pristanak da se upotrebi srce vašeg sina", rekla je. „On je bio davalac. A ovaj moj prijatelj ovde je osoba koja ga je dobila. Zato je danas živ."

Juanov šok beše vidljiv. Buljio je u Izabel, a zatim se okrenuo prema Ijanu. Odmahnuo je glavom. Pokrio je oči rukama.

Izabel je ustala i prišla mu. Spustila mu je ruku na rame. „Mogu da mislim kako vam je", prošaputala je. „Molim vas da razumete. Razlog što smo došli da vas vidimo je to što je Ijan, moj prijatelj, osećao ogromnu potrebu da vam zahvali. Nadam se da razumete."

Juan je skinuo ruke s očiju. Obrazi mu behu obliveni suzama. „Nisam ga video", tiho je rekao. „Nisam mogao da se suočim s tim. Nisam mogao da se suočim sa sahranom. Nisam mogao. Nisam mogao da odem..."

Izabel se sagla i zagrlila ga. „Ne smete da prebacujete sebi zbog toga. Sigurna sam da ste mu bili dobar otac, i njemu i ostalima."

„Trudio sam se", rekao je. „Stvarno jesam. I trudio sam se da brak uspe."

„Sigurna sam da jeste." Pogledala je Ijana, koji je ustao i pridružio joj se pored Juana.

„A sad me dobro slušajte", rekla je. „Molim vas. Vaš sin nastavlja da živi u ovom čoveku ovde. A ovaj čovek, koji toliko duguje vašem sinu, došao je kod vas jer oseća potrebu da izrazi svoju zahvalnost. Ali ima još nešto - on vam može reći onaj pozdrav koji niste razmenili sa sinom. Pogledajte. Pogledajte." Uzela je Ijanov dlan i okrenula ga naviše, ogoljavajući mu ručni zglob. „Stavite ruku tu, Juane. Osećate li taj puls? Osećate li ga? To je srce vašeg sina. Vaš sin bi vam sad oprostio, Juane. Oprostio bi vam sve za šta vam se čini da vam je potreban oprostaj. To je istina, zar ne, Ijane?"

Ijan je zaustio da nešto kaže, ali nije mogao, stoga je potvrdno klimnuo glavom i poklopio drugom rukom Juanovu, u znak oprostaja i zahvalnosti. Izabel ih je ostavila tako nekoliko časaka. Ona sama prišla je prozoru i pogledala napolje, ka selu, u svetla i sve tamnije nebo. Počela je kiša, ne pljusak, već blaga kišica, lebdeća, nežna, kvaseći uzanu seosku ulicu, njena zelena švedska kola i bregove, tamne konture u pozadini.

„Počela je kiša", rekla je. „Trebalo bi uskoro da krenemo za Edinburg."

Juan je podigao pogled. Videla je da se osmehuje i po tome je znala da je bila u pravu; da se u tim trenucima nešto dogodilo, nešto za šta je verovala da bi se moglo dogoditi, ali nije se usuđivala da se previše nada, plašeći se razočaranja. Često grešim, pomislila je Izabel, ali ponekad sam i u pravu - kao i svi ostali.

Grejs je spustila poštu na Izabelin sto.

„Jutros nema mnogo pisama", rekla je. „Samo četiri, u stvari."

„Važan je kvalitet", rekla je Izabel, razgledajući koverte. „Njujork, Melburn, London i Edinburg."

„Ovo iz Edinburga je račun za ribu", rekla je Grejs. „Pomirišite koverat. Pišu račune u onoj svojoj smešnoj maloj kancelariji u zadnjem delu radnje. A pri tom im ruke vonjaju na ribu. Čovek uvek može da namiriše račun iz ribarnice."

Izabel je podigla običan smeđ koverat do nosa. „Jasno mi je na šta misliš", rekla je. „Dabome, ljudi su nekad slali parfimisana pisma. Imala sam tetku koja je stavljala vrlo specifičan parfem na svoja pisma. Obožavala sam ga kao dete. Mada nisam sigurna da li bi mi se i sad tako dopao."

„Mislim da se vraćamo tim stvarima", rekla je Grejs. „Ja sam kao dete obožavala sutlijaš. Potom jedno vreme nisam mogla da ga smislim, A sad, moram da kažem da jedva čekam priliku da se najedem sutlijaša."

„Zar nije Lin Jutang rekao nešto o tome?" glasno je razmišljala Izabel. „Zar nije upitao: Šta je patriotizam, do ljubav prema dobrim stvarima koje smo jeli u detinjstvu?"

Grejs se nasmejala. „Prvo klopa, a posle etika. I ja to kažem."

Izabel je zaustila: „Brecht..." ali se na vreme zaustavila. Uzela je koverat sa žigom Njujorka. Otvorila ga je, izvadila pismo i razmotala ga. Nekoliko trenutaka je ćutala, zadubljena u sadržaj pisma. Grejs ju je posmatrala.

Osmehivala se. „Ovo je veoma važno pismo, Grejs", rekla je. „Od profesora Edvarda Mendelsona. On je književni izvršitelj V. H. Odena. Pisala sam mu, a ovo je njegov odgovor."

Grejs beše impresionirana. Nije čitala Odena, ali često je slušala svoju poslodavku kako citira njegove stihove. „Pročitaću ga jednom", rekla je, ali obe su čisto sumnjale da hoće. Grejs nije volela da čita poeziju - Grejsina oštrica.

„Pisala sam mu jer mi je sinula ideja", rekla je Izabel. „Oden je napisao pesmu u kojoj je koristio slikovite izraze koji veoma podsećaju na Bernsa. U pesmi 'Moja ljubav je kao crven, crven nos' postoje stihovi koji govore o ljubavi prema nekome Dok se mora ne sasuše kao kamen. Sećaš ih se, sigurno."

„Kako da ne", rekla je Grejs. „Volim tu pesmu. Kenet Mekelar je divno peva. Naterao me je da se naprosto zaljubim u njega. Ali opet, mora biti da ih je mnogo koje se zaljube u njega. Isto ko što se zaljube u Plasida Dominga."

„Nešto se ne sećam da sam se zaljubila u Plasida Dominga", rekla je Izabel. „Baš neuviđavno s moje strane!"

„Ali Oden? Kakve on veze ima s Bernsom?"

„Predavao je jedno kratko vreme u Škotskoj", rekla je Izabel. „Još kao vrlo mlad čovek. Predavao je u internatu tamo u Helensburgu. I sigurno je predavao dečacima o Bernsu. U to vreme je svako škotsko đače učilo o Bernsu. A i sad bi trebalo, što se toga tiče. Ti si učila o Bernsu, zar ne? Ja jesam."

„Naučila sam 'Miša'", rekla je Grejs. „I polovinu 'Tama O'Šantera'."

„A 'Čovek je čovek zbog toga'?"

„I to", rekla je Grejs, i dve žene su se na trenutak pogledale, a Izabel je pomislila: Ovo je jedna od onih stvari koje nas vezuju - u ovom svom privilegovanom životu, u svemu što mi je dato a za šta nisam morala da radim, za moje sugrađane veže me ova ljudskost o kojoj je tako jednostavnim rečima pevao Berns. Jednake smo. Nijedna od nas nije bolja od one druge. Jednake smo - a tako je i želela; ne bi pristala na drugačiji dogovor. Zato se onomad, prilikom ponovnog otvaranja Škotskog parlamenta, posle više stotina godina, kad je ona žena ustala i zapevala „Čovek je čovek zbog toga", samo šačica njih nije složila s tim. To beše stena na koju su se oslanjale zemlja i kultura; ustav, povelja prava, ispisani u stihovima.

„Pisala sam Edvardu Mendelsonu", nastavila je Izabel, „jer sam pomislila da sam uočila Bernsa - Bernsov uticaj - u jednom od Odenovih stihova. I sad mi je on odgovorio."

„I šta je rekao?"

„Rekao je da veruje da je to moguće. Kaže da je u posedu neke prepiske u kojoj Oden kaže nešto o Bernsu."

Izraz na Grejsinom licu nagoveštavao je da nije impresionirana. „Moram da se vratim poslu", rekla je. „Ostaviću vas vašem..."

„Poslu", rekla je Izabel, dodavši reč koju je Grejs mogla izreći pod znacima navoda. Znala je da Grejs njene sate provedene u radnoj sobi ne smatra pravim poslom. Razume se, onima koji rade fizički posao, sedenje za pisaćim stolom ne deluje baš preterano naporno.

Grejs je izašla, a Izabel se vratila preostaloj prepisci i nekim korekturama koje je poslednjih dana zanemarila. Nije žalila zbog vremena koje je provela daleko od radnog stola, naročito zbog prethodnog dana i odlaska u Vest Linton. Što se nje ticalo, obavila je svoju dužnost prema Ijanu i dovela stvar do rešenja. Pri povratku iz Vest Lintona, Ijan je bio mnogo pričljiviji.

„Bili ste u pravu", rekao je. „Bilo mi je potrebno da kažem hvala. Najverovatnije mi je još samo to nedostajalo."

„Dobro je", rekla je Izabel, kojoj je tog časa palo na pamet koliko ogromna može biti potreba da se izrazi zahvalnost. „I šta mislite, hoće li to biti kraj onih... kako da ih nazovemo? Iskustava?"

„Ne znam", odvratio je Ijan. „Ali osećam se drugačije."

„I ostavili smo za sobom sve one besmislice o ćelijskom pamćenju", rekla je Izabel. „Možemo da povratimo svoju veru u racionalno."

„Sigurni ste da sam ga sreo ili da mi ga je neko pokazao, zar ne?" upitao je Ijan. Zvučao je sumnjičavo.

„Zar to nije najverovatnije objašnjenje?" odvratio je Izabel. „Vest Linton je malo selo. Ljudi su znali za smrt mladića. Pričali su. A vi ste, nezavisno od toga, po svoj prilici čuli nešto i od svojih domaćina - neka slučajna primedba za doručkom ili šta god. Ali um upija takve stvari i pohranjuje ih. Tako da ste znali - ali niste znali - da je Juan čovek kome treba da zahvalite. Zar vam to ne zvuči verovatno?"

Pogledao je kroz prozor, ka tamnim poljima koja su proletala pored njih. „Možda."

„A ima tu i još nešto", nastavila je Izabel. „Rešenje. Muzičari znaju šta je to, zar ne? Delovi muzike traže rešenje, moraju da se završe određenom notom, inače sve zvuči pogrešno. Isto vredi i za naše živote. Potpuno isto."

Ijan nije rekao ništa, ali razmišljao je o tome celim putem do Edinburga i nastavio da razmišlja sve do kraja večeri, ćutke i sa zahvalnošću. Izabelino objašnjenje nije ga ubedilo. Moglo je biti tačno, ali njemu nije delovalo tako. Međutim, je li to važno? Je li važno kako čovek stigne tamo gde želi, pod uslovom da se na kraju svega ipak nađe tamo?

Džejmi je dobio poziv za večeru i prihvatio ga je. Trebalo bi da ponese nešto što će pevati, rekla je Izabel, a ona će ga pratiti. Neka sam odabere šta će to biti.

Došao je u sedam, pravo s probe u Kvins holu, pun pritužbi na nerazumno ponašanje jednog dirigenta. Dala mu je čašu vina i povelala ga u muzičku sobu. U kuhinji, na šporetu je čekao riblji paprikaš, a na stolu je ležao svež francuski hleb. Behu tu i sveće, nezapaljene, i uštirkane holandske salvete sa delftskim motivom.

Sela je za klavir i uzela note koje je doneo. Subert i Šuman. Bezbedno, prilično gemutlich?*(Nem.) Opušteno, prijatno. (Prim. prev.) i osećala je da on ne učestvuje srcem u tome.

„Pevaj nešto u šta veruješ", rekla je nakon što su stigli do kraja treće pesme.

Džejmi se osmehnuo. „Dobra ideja", rekao je. „Već mi je dosta ovoga." Posegao je u svoju torbu i izvukao nekoliko listova s notama, dodavši ih Izabel.

„Jakobit!" uzviknula je Izabel. „'Derwentvoterov oproštaj'. Šta je ovo?"

„Tužbalica", rekao je Džejmi. „Izvučena iz Hogovih Jakobitskih relikvija. Govori o jadnom lordu Derwentvoteru, pogubljenom zato što se pridružio pobuni. O svemu što je propustio. Vrlo tužno."

„Vidim", rekla je Izabel, bacivši pogled na reči. „A ovo ovde je njegov govor - ovo odštampano na kraju?"

„Jeste", odvratio je Džejmi. „Meni je to veoma dirljivo. Izgovorio ga je nekoliko minuta pre no što su ga ubili. Bio je odan prijatelj Džejmsu Trećem. Odrasli su zajedno u dvorcu Sen Žermen."

„Odan prijatelj", naglas je razmišljala Izabel, zureći u note. „To najveće blago - prijateljstvo."

„Da, pretpostavljam da je tako", rekao je Džejmi. Nagnuo se napred i pokazao na odlomak s naštampanim govorom. „Vidi šta ovde kaže. Pred kraj - nekoliko minuta pred smrt. Kaže: U savršenom sam miru sa celim svetom."

Izabel je ćutala. U savršenom sam miru sa celim svetom, pomislila je. U savršenom sam miru sa celim svetom. Rešenje.

„I ovde", rekao je Džejmi. „Pogledaj. Kaže, Laka srca praštam sve od zla izrečene laži o meni. I potom se prepušta krvniku."

„Ponašali su se tako dostojanstveno", rekla je Izabel. „Ne svi, možda, ali mnogi. Pogledaj samo Meri, škotsku kraljicu. Koliko drugačiji svet."

„Da", rekao je Džejmi. „Bio je. Ali mi smo u ovom. Hajde da počnemo."

Otpevao je tužbalicu i, kad je završila, Izabel je ustala i poklopila dirke klavira. „Riblji paprikaš", rekla je. „I još jedna čaša ovoga."

Za stolom, uz svetlost sveća, umakali su francuski hleb u saft ribljeg paprikaša u svojim tanjirima.

Potom se Džejmi, koji beše okrenut prema prozoru, odjednom ukočio. „Tamo napolju“, prošaputao je. „Odmah pod prozorom.“

Izabel se okrenula. Uradila je to polako, jer je nagađala šta je to, ko je to, i nije želela da ga uplaši nekim naglim pokretom.

Brat lisac je gledao unutra. Video je dvoje ljudi. Video ili je kako podižu čaše vina prema njemu, tečnost je po njegovom poimanju visila u vazduhu, kao nekim čudom.

Table of Contents

[1](#)
[2](#)
[3](#)
[4](#)
[5](#)
[6](#)
[7](#)
[8](#)
[9](#)
[10](#)
[11](#)
[12](#)
[13](#)
[14](#)
[15](#)
[16](#)
[17](#)
[18](#)
[19](#)
[20](#)
[21](#)
[22](#)
[23](#)